

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı

**İKTİDAR, ATAERKİLLİK VE ERKEKLİK:
ANKARA ÖRNEĞİNDE ERKEK AKADEMİSYENLER ÜZERİNE
BİR ÇALIŞMA**

F. Seda Kundakcı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2007

İKTİDAR, ATAERKİLLİK VE ERKEKLİK:
ANKARA ÖRNEĞİNDE
ERKEK AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

F.Seda Kundakcı

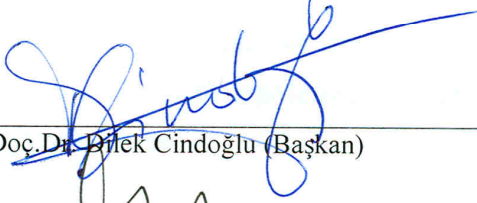
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

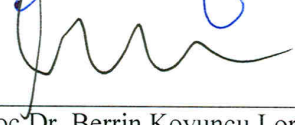
Ankara, 2007

KABUL VE ONAY

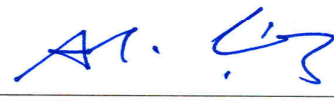
F.Seda Kundakcı tarafından hazırlanan “İktidar, Ataerkillik ve Erkeklik:Ankara Örneğinde Erkek Akademisyenler Üzerine Bir Çalışma” başlıklı bu çalışma, 20.06.2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

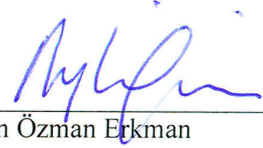
Doç.Dr. Erkek Cindoğlu (Başkan)

Yrd.Doç.Dr. Berrin Koyuncu Lorasdağı (Danışman)

Prof.Dr. Ali Çağlar

Doç.Dr. Aylin Özman Erkman

Doç.Dr. Hilal Onur İnce

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. İrfan Çakın
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.07.2007

F.Seda Kundakcı

Anneme

TEŞEKKÜR

Akademik yaşamımın ilk ürünü olan bu tez çalışması sürecinin sonunda, her şeyden önce, beni kendinden çok seven ve düşünen anneme ve varlığıyla mutlu eden biricik kardeşime bütün kalbimle ve sonsuz kere teşekkür ederim. Ayrıca tez sürecinde alan çalışmama yardım eden arkadaşım Elif Şimşek'e, en sıkıntılı olduğum anda yanımda olan Peri Uran'a, çocukluk arkadaşlarım dediğim, destekleri ile yüzümü güldüren Esra'ya ve Filiz'e çok teşekkür etmek istiyorum.

Bu tez çalışması sadece tez sürecinin değil, yüksek lisansta aldığım derslerin de bir sonucudur. Bu nedenle yüksek lisans sürecinde derslerini aldığım ve akademik gelişimime katkıda bulunan Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü hocalarına içten teşekkürlerimi bildiririm. Tez jürimde yer alan ve fikirleri ile tezime katkıda bulunan Dilek Cindoğlu'na, Ali Çağlar'a, Hilal Onur'a ve Aylin Özman'a çok teşekkür ederim. Bu uzun ve sancılı tez sürecinde, yazdığım metinleri sayısız kere ve titizlikle düzelten, daha iyi bir tez ortaya koyabilmek için benimle beraber çalışan ve manevi desteğiyle kendime olan inancımı pekiştiren çok sevgili danışmanım Berrin Koyuncu Lorasdağı'na bütün içtenliğimle teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

KUNDAKCI, F.Seda. İktidar, Ataerkillik Ve Erkeklik:Ankara Örneğinde Erkek Akademisyenler Üzerine Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Bu çalışmanın amacı, erkek akademisyenler örneğinde Türkiye’de, ataerkillik ve erkeklik söylemini oluşturan unsurları ve bunların toplumsal cinsiyet-iktidar ilişkilerine nasıl yansıdığını, Ankara’da devlet ve özel üniversitelerde görev yapan 50 erkek akademisyenle yapılan derinlemesine mülakatlara dayanarak bulmaya çalışmaktır. Bu tez çalışmasında, Foucault’nun iktidar kavramsallaştırması kullanılarak, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin “ezen erkek”, “ezilen kadın” ikiliğinden öte, toplumun bütün alanlarında beliren iktidar sorunu olarak değerlendirilmesinin, toplumsal cinsiyet çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın en önemli iddiası, Türkiye’de öğrenim düzeyi toplum genelinden yüksek ve toplumsal cinsiyet alanında daha “eşitlikçi” olduğu varsayılan erkek gruplarında da, ataerkillik ilişkilerin, farklı form ve niteliklerde de olsa varlığını sürdürdüğüdür.

Günümüzde kadınların iş hayatında daha çok yer alması, eğitim, siyasete katılma gibi hakların yaygınlaşması, feminist ve eşcinsel hareketlerin de etkisiyle, cinsiyetler arasındaki ilişkiler değişim göstermiştir. Bu değişikliklere rağmen, toplumsal cinsiyet alanında önemli bir dönüşüm yaşandığı söylenemez. Geleneksel ailelerde ve öğrenim düzeyi düşük erkek gruplarında ataerkillik ilişkilerin yaygın olarak görüldüğü genel kabul gören bir iddiadır. Bu nedenle yüksek öğrenim düzeyine sahip erkek gruplarında, erkeklik söylemlerinin ne olduğunu bulmak, bu ilişkilerin yüksek öğrenime sahip erkekler arasında hangi formlarda kendini gösterdiğini ortaya koyarak, Türkiye’de toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar ilişkilerinin iktidar, ataerkillik ve erkeklik kavramları çerçevesinde daha geniş bir perspektiften bakılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Tezin kuramsal çerçevesinde elde edilen bilgiler ışığında, Ankara’da erkek akademisyenlerle yapılan alan çalışması sonucunda, eğitim düzeyi yüksek erkek grubuna örnek olarak seçilen erkek akademisyenler arasında toplumsal cinsiyet

alanındaki iktidar ilişkilerinin ev işlerinden, cinselliğe, çocuk yetiştirmeden, iş yaşamına kadar, birçok alanda karşımıza çıktığına dair bulgular elde edilmiştir. Sonuç olarak, bu tez çalışması ile ataerkil ilişkilerin anlaşılmasında öğrenim düzeyinin tek başına yeterli bir faktör olmadığı ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler

İktidar, Söylem, Cinsellik, Toplumsal Cinsiyet, Ataerkillik, Erkeklik, Hegemonik Erkeklik.

ABSTRACT

KUNDAKCI, F.Seda. Power, Patriarchy And Masculinity:A Study On Male Academicians In the Case Of Ankara, A Master Thesis, Ankara, 2007.

The aim of this study is to find out the constituting elements of the patriarchy and the discourse of masculinity and their reflections on the relations between gender and power in Turkey in the specific case of male academicians by carrying out a field research based on in-depth interviews with 50 male academicians working in the private and state universities in Ankara. It is argued that exploring gender relations by the help of Foucault's conceptualization of power would highlight the fact that it is not possible to understand power within the realm of gender relations by making a simple distinction between the "oppressing man" and the "oppressed woman". The main argument of the study is that different forms and characteristics of patriarchal relations do still exist within highly educated male groups who are assumed to be more egalitarian in their gender relations.

The relations between the sexes have changed as a result of the increasing appearance of women in the business life, the increasing awareness of the rights of women regarding their participation in political and education and the influence of gay-lesbian and feminist movements. However, these changes did not bring any significant transformation about the power relations within the realm of gender. It is widely accepted that it is common to see such patriarchal relations in the traditional families and among the low-level educated men. Therefore, it is suggested that exploring the discourses of masculinity among the highly educated male groups would help us to see the form of these relations and to have a broad picture of gender relations in Turkey in terms of power, patriarchy and masculinity.

On the basis of the field research, it is reached that the power relations in gender issues exist in various spheres of life including housework, sexuality, child rearing

and working. As a conclusion, it is assessed that education level is not an adequate and essential factor by itself to comprehend patriarchal relations in Turkey.

Key Words

Power, Discourse, Sexuality, Gender, Patriarchy, Masculinity, Hegemonic Masculinity.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'DA İKTİDAR KAVRAMI

1.1.İKTİDARIN TANIMI.....	8
1.2.İKTİDAR VE ÖZNE İLİŞKİSİ.....	10
1.3.İKTİDAR VE BİLGİ İLİŞKİSİ.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1.TOPLUMSAL CİNSİYETİN TANIMI	17
2.2.FARKLI TOPLUMSAL CİNSİYET YAKLAŞIMLARI.....	19
2.3.FOUCAULTCU BAĞLAMDA CİNSELLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATAERKİLLİK

3.1.ATAERKİLLİĞİN TANIMI	29
3.2.ATAERKİL SİSTEMİN BELİRLEYİCİ UNSURLARI.....	30
3.2.1.Aile İçi İlişkiler Ve İşbölümü	32
3.2.2.Cinsellik, Namus Ve Bekaret.....	33
3.2.3.İş Yaşamı, Devlet Kurumları Ve Kamusal Alanlar	34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERKEKLİK

4.1.ERKEKLİĞİN TANIMI	37
4.2.HEGEMONİK ERKEKLİK	41
4.3.ERKEKLİK SÖYLEMİ VE İKTİDAR İLİŞKİSİ.....	44
4.4.ATAERKİLLİĞİN DEĞİŞEN YAPISI VE ERKEKLİĞİN KRİZİ.....	48

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALAN ÇALIŞMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

5.1.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	54
5.2.TOPLUMSAL CİNSİYETİN OLUŞUMUNU ETKİLEYEN UNSURLAR.....	58
5.2.1.Aile Yapısı	58
5.2.2.Çevresel Faktörler	61
5.3.ATAERKİL SİSTEMİN BELİRLEYİCİ UNSURLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	62
5.3.1.Toplumsal Cinsiyet Söylemleri:Erkek Ve Kadın Olmak	63
5.3.2.Aile İçi İlişkiler Ve İşbölümü	75
5.3.3.Cinsellik, Namus Ve Bekaret.....	78
5.3.4.İş Yaşamı	81
5.4.TOPLUMSAL CİNSİYET ALANINDAKİ İKTİDAR İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	88
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	100
EKLER	108
EK-1:GÖRÜŞMELERDE ORTAYA ÇIKAN ÖNEMLİ SAYISAL VERİLER	109
EK-2:OLGUSAL SORULARLA İLGİLİ SAYISAL VERİLER	110
EK-3:MÜLAKAT SORULARI	118
ÖZGEÇMİŞ	120

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında, iktidarı kamusal alan ile sınırlayan alışıl gelmiş yaklaşımdan farklı olarak, özel alandaki iktidar ilişkilerine dikkat çekilir. “Kişisel olan politiktir” düşüncesi ile kendisini ortaya koyan kamusal alan/özel alan ayrımının sorunsallaştırılması, aile ve evlilik içi ilişkiler, cinsellik, annelik, işbölümü, çocuk yetiştirme gibi özel alana ait pratiklerde karşımıza çıkan deneyimlerin her birinin bir iktidar ilişkisini temsil ettiğini göstermektedir.¹ Kamusal alanda görünmeyen örtük iktidar ilişkilerinin analiz edilmesi, iktidarın salt bir makama ait olmadığını, heterojen nitelikte toplumsal alanlara dağınık olduğunu ve ataerkil anlayış tarafından korunduğunu gözler önüne serer. Bu çerçevede, iktidara “siyasal iktidar” kavramsallaştırmasından daha geniş bir şekilde yaklaşan Foucault’nun iktidar kavramı, bu tezin teorik arka planını oluşturmaktadır.

Foucault’ya göre iktidar, bireyleri hal ve tavırlarında, söylemlerinde, gündelik yaşamlarında şekillendiren bir varolma biçimidir (Foucault 2003:23). Bu bağlamda iktidar, sadece siyasal iktidardan oluşmaz; toplumun en küçük birimlerine (ailesel ilişkiler, cinsel ilişkiler) ve mikro sosyal gruplara ulaşan bir kanallar sistemi içinde toplumsal alanın tüm yüzeyinde hareket eder (Foucault 1980:142). Foucault’da iktidar, olabildiğince geniş bir kavram olarak tanımlanmış ve iktidarın “iktidarlardan” yani çok sayıdaki sorun ve etkileşimden yola çıkarak oluştuğu görüşü dile getirilmiştir (Foucault 2003:111).² Dolayısıyla toplumsal yapı içinde iktidar, değişik ilişkiler ağı içinde sürekliliğini devam ettirir. İktidar, kendini yeniden ürettiği sürece, bireyin kimliğini tanımlama özerkliğine de müdahalede bulunur.³

Toplumsal cinsiyet, iktidar ilişkilerinin ve bireyin kimliğine müdahalenin yaşandığı bir alan ve aynı zamanda sosyo-kültürel bir yapı olarak tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyet kurguları, kültürler arasında, aynı kültürde farklı dönemler arasında, farklı sınıf, etnik

¹ Toplumsal cinsiyet bağlamında özel alan/kamusal alanın sorunsallaştırılması ve “kişisel olan politiktir” düşüncesi için bkz. Firestone 1993:136-157, Millett 1987:44-100, Corrin 1999:1-18, Squires 2000:1-31, Landes 1998:135-157.

² Bkz. Foucault 2002:38.

³ Bkz. Foucault 2003:12-13, Foucault 2000:18-19, Foucault 1992:65.

yapı, ırk, cinsel eğilimleri temsil eden gruplar arasında değişkenlik gösterir. Her bireyin kendine özgü koşulları ve aile yapıları tarafından kurgulanan toplumsal cinsiyet, mikro-makro alanlarda ve günlük pratiklerde belirir. Bu çalışmada, Foucaultcu iktidar kavramsallaştırması, toplumsal cinsiyet söylemi bağlamında kullanılmıştır. Toplumsal yapının her alanında karşımıza çıkan iktidar, toplumsal cinsiyet alanında, ataerkil bir ortam içinde varlığını sürdürür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ve iktidar, birbiriyle içiçe geçmiştir.

Toplumsal cinsiyet ayrımları temelinde kurulmuş ataerkil sistem, dört bin yıldır varolan bir iktidar yapılanmasıdır (Lerner 1986:217). Antropolog yazarlar tarafından, insanlık tarihinde, avcı-toplayıcı yaşam tarzından tarım toplumuna geçilmesi, özel mülkiyetin doğuşu ve devletin oluşumunun ataerkil toplumun gelişim koşullarını doğurduğu ileri sürülmektedir.¹ Tarım toplumuna geçilmesi ve özel mülkiyetin doğuşu, kadın ve erkek arasındaki rol dağılımını belirginleştirmiş; cinsiyetler arasında ekonomik eşitsizlikler doğmaya başlamış ve devlet kurumları ile cinsiyet eşitsizliği sistematikleştirilmiştir (Lee 1987:38-39).

Ataerkil yapı ile ilgili öne sürülen argümanlardan biri de, değişik zamanlarda ve coğrafi mekanlarda farklılık gösteren, esnek ve zamana uyabilen bir yapıya sahip olmasıdır. Nitekim, birçok yazar tarafından, modern sanayi toplumlarında, kadın ve erkek arasındaki mülkiyet ilişkilerinin daha eşitlikçi bir yapıya dönüştüğü ve özellikle aile içinde erkek otoritesinin sarsıldığı ileri sürülmektedir (Lerner 1986:216).² Örneğin günümüzde erkekler, ev işiyle, çocuk bakımıyla ilgilenmekte ve duygusal anlamda kendisini daha rahat ifade edebilmektedir (Kimmel 1987:9). Aynı zamanda feminist ve eşcinsel hareketlerinin de erkekliğin sorgulanması ve ataerkil tanımlamaların aşılması bağlamında etkili olduğu ifade edilmiştir (Kimmel 1987:10).³

Bununla beraber, aile içindeki ve iş yaşamındaki değişikliklerin, toplumsal cinsiyet alanında iktidar ilişkilerini ortadan kaldıramadığı iddia edilmektedir (Lerner 1986:217). Ataerkil dönüşümü Foucault'nun iktidar kavramsallaştırması ile analiz eden bazı

¹ Bkz. Lee 1987:37, Lerner 1986:212-213.

² Bkz. Lee 1987:31, MacInnes 1998:46, Whitehead 2002:19, Beynon 2002:84.

³ Bkz. Harracks 1994:62.

yazarlar, modern sanayi toplumlarında, Foucault'nun iktidar tanımına uygun olarak, kadın üzerindeki iktidarın değiştiğini, ancak yeni ve modern iktidar formlarının ortaya çıktığını belirtmektedirler (Bartky 1998:81).¹ Modern yaşamın sekülerleşmesi ve kadınların ev yaşamı dışında sosyalleşmelerinin sağlanması, klasik ataerkil yapıyı çözmüştür. Ancak modern yaşamla beraber ortaya çıkan yeni iktidar, varlığını devam ettirmektedir (Bartky 1998:80).²

Tezin kuramsal kısmını oluşturan Foucault'nun analizi çerçevesinde, ataerkil sistem, mikro-iktidar alanlarından oluşur. İktidar, toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak evde, sokakta, işyerinde, ikili ilişkilerde yani toplumsal yapının her alanında karşımıza çıkar. Erkek ve kadın arasında kurulduğu ileri sürülen bu iktidar ilişkisinde ne kadın sürekli ve tamamen ezilendir, ne de erkek sürekli ve tamamen ezendir. Her iki cinsiyetin katılımı, cinsiyet pratiklerini üretmesi ve bu sistemden çıkar, haz ve zevk elde etmesiyle ataerkil sistem varlığını korur. Dolayısıyla, sorun “ezen erkek” ve “ezilen kadın” ikiliğinden daha geniş bir perspektife yayılmaktadır. Bu tür bir yaklaşım, ataerkil yapının çıplak bir kadın-erkek hiyerarşisi içinde analiz edilmesi yerine, bir makro iktidar sistemi içindeki mikro iktidar ağlarından bahsetmek gerektiğini ileri sürmesi açısından dikkat çekici ve ataerkilliğin farklı bir analizi açısından yararlıdır. Toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar yapısını sadece erkeklerin kadın üzerindeki kurumsal egemenliğine odaklanarak kavrama çabası, yetersiz kalabilir. Bu nedenle, iktidarın taşıyıcılığını yapan erkeklik söylemleri de ele alınmalıdır.

Bu çerçevede, yapılan çalışma Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasının kuramsal temeli üzerinden, öğrenim düzeyi yüksek erkekleri temsilen seçilen erkek akademisyenler örneğinde, ataerkillik ve erkeklik söylemini hangi unsurların oluşturduğunu ve bunların toplumsal cinsiyet-iktidar ilişkilerine nasıl yansıdığını bulmayı amaçlamaktadır. Buna paralel olarak, çalışmanın en önemli iddiası Türkiye’de, öğrenim düzeyi toplum genelinden yüksek ve toplumsal cinsiyet alanında daha “eşitlikçi” olduğu varsayılan erkek gruplarında, ataerkil ilişkilerin, özellikle toplumsal yapının mikro düzeylerinde varlığını sürdürdüğü düşüncesidir.

¹ Bkz. Sawicki (1991), Hekman (1996), Whitehead (2002), Hearn (1990), Clatterbough (1990).

² Bkz. Foucault 2000:16-17, Foucault 2003:39.

Erkek akademisyenlerin örneklem grubu olarak seçilmesi, bazı sosyolojik temelli nedenlere de dayanmaktadır. Günümüzde kadın hakları konusunda yaşanan gelişmeler, kadınların kamusal yaşamda daha fazla görünür olmasını ve ekonomik güvencelerinin eğitim, iş vb. olanaklarla artmasını sağlamıştır. Buna rağmen, ataerkil sistemin tamamen ortadan kalkmadığı, ancak iktidarın ilkel biçimlerinden modern biçimlerine geçildiği öne sürülmektedir.¹ Buradan hareketle ataerkil sistemdeki olası değişimin, öğrenim düzeyi yüksek, belirli bir sosyo-ekonomik ve kültürel seviyenin üzerindeki ailelerde ve ortamlarda daha net olarak görülmesi beklenir. Kırsal kesimde veya kırsal kesim hayatı sürdüren metropollerin gecekondulu ve varoş kesimlerinde geleneksel ataerkil değerler, daha yerleşik bir hal almışken, erkeğin ve kadının öğrenim düzeylerinin yüksek olduğu, kamusal yaşamın her alanında yer alabildiği aile yapılarında, geleneksel ataerkil yapıya bakış açısının farklı olacağı genel bir beklentidir.

Tezin alan çalışmasında erkek akademisyenlerin seçilmesinin diğer bir nedeni, Türkiye’de erkeklik çalışmaları alanında toplumun eğitilmiş ve “aydın” olarak nitelendirilen kesimine odaklanan bir alan çalışmasının şimdiye kadar yapılmamış olmasıdır. Türkiye’de toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında, 1990’ların ikinci yarısından sonra “erkeklik” çalışmaya başlanmış ve ağırlıklı olarak kuramsal çalışmalar yapılmıştır.² Ampirik çalışmalar içinde 1998 yılında, anket tekniğiyle Eskişehir’de yapılan bir çalışma³, ilkökul, ortaokul, lise ve üniversite mezunu kadın ve erkeklere uygulanan anket sonuçları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, erkekliğe ve kadınlığa atfedilen özelliklere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Erkeklikle ilgili alan çalışmasına dayanan başka bir inceleme 2004’de, üniversite öğrencileriyle yapılan bir odak grup toplantısı, alt ve orta gelir grubuna mensup, çoğunluğu 18-30 yaş arasındaki gençlerle yapılan 10 adet derinlemesine görüşme ve

¹ Bkz. Ehrenreich (1995), Brittan (1989), Walby (1990), Stacey (1993).

² Bu alanda Türkiye’de yapılmış kuramsal çalışmalar, Kandiyoti (1997), Demren (2001), Onur ve Koyuncu (2004), Taşkale (2005), Demez (2005)’dir. Bunların haricindeki çalışmalar şunlardır: Selin Akyüz (2005) “Erken Cumhuriyet Döneminde Erkek İmgesinin Kurgulanışı: Akbaba Dergisi Örneğinden Bir Karikatür İncelemesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Ayşe Saraçgil (2005) *Bukalemun Erkek*, İstanbul: İletişim Yayınları.

³ Onaran, Bükür ve Bir (1998).

küçük tartışma grubu toplantıları ile yürütülmüştür.¹ Söz konusu çalışmanın ana soruları, “erkekliğin kurucu öğelerinin ne olduğu, erkeklerin erkek olmakla ne kazandıkları ve ne kaybettikleri” gibi sorulardır. Yani genel olarak erkeğin ve kadının nasıl tanımlandığı üzerinde durulmuştur. Ancak, alan çalışmasına dayanılarak yazılan makalede, ev içinde işbölümü, çocukların yetiştirilmesi, evli erkeklerin eşine aile içinde verdiği görev ve sorumluluklar ve iş yaşamındaki iktidar ilişkileriyle ilgili analizlere yer verilmemiştir. Bunun yanısıra, verilen örneklerin çoğu alt gelir seviyesine sahip lise mezunu erkekler üzerindendir.

2005 yılında yapılmış bir yüksek lisans çalışmasında ise, Ankara’da Tepecik mahallesinde, erkekliğe geçiş ritüelleri olan sünnet ve düğün törenleri incelenmiştir.² Bu çalışmada da, gecekondü mahallesinde alt gelir seviyesine sahip ve öğrenim düzeyi düşük erkeklerle görüşülmüştür. Bu çalışmalardan³ görüldüğü üzere, erkeklikle ilgili yapılan alan çalışmalarının çoğunlukla toplumun öğrenim düzeyi düşük kesimlerindeki erkekleri kapsamaması, ataerkilliğin sadece toplumun sosyo-ekonomik düzey bakımından alt kesimlerinde yaşanan ve doğrudan öğrenim durumuyla ilişkilendirilen bir sorun gibi algılanmasına yol açabilir. Halbuki toplumsal cinsiyet alanında iktidar, toplumsal yapının bütün alanlarına, cinsiyetler arasında ve cinsiyetlerin kendi içinde yaşanan her ilişkiye nüfuz eder. Bu çerçevede Ankara’daki devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan 50 erkek akademisyenle yapılan derinlemesine mülakatlardan elde edilen bulguların, çalışmanın bir yüksek lisans tezi boyut ve sınırlılıklarında olması göz ardı edilmeksizin, Türkiye’de toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar ilişkilerinin kavranmasına yönelik değerlendirmelere katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Tezde önem verilen ve tezin biçimlenmesinde rol oynayan bir unsur da, Türkiye’de yapılan çalışmalarda, toplumsal cinsiyet alanında iktidar ilişkilerinin analizinde, literatürde son derece önemli bir yeri olan Foucault’nun iktidar kavramsallaştırmasının,

¹ Cengiz , Uğraş (2004).

² Mehmet Bozok (2005), “Erkeklik Kimliğinin Sosyokültürel İnşası”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara:Hacettepe Üniversitesi.

³ Halen yürümekte olan bir diğer çalışma, Serpil Sancar’ın yürüttüğü “Hane ve Piyasa Ekseninde Erkeklik” adlı araştırma projesidir. Araştırma ile bir toplumsal ilişki kurma biçimi ve kimlik olarak erkekliğin nasıl kurulduğunu ve nasıl yaşandığını; şiddet, sorumluluk, babalık, kocalık, aile reisliği, iş ve meslek sahibi olma, eve ekmek götürme gibi bazı temel boyutlar etrafında incelenmek ve bu pratikleri toplumda meşrulaştıran mekanizmaları iktidar ve güç ilişkileri bağlamında tartışmak hedeflenmiştir (Cengiz 2004:51).

doğrudan kullanılmamış olması ile ilgilidir. Foucaultcu iktidar anlayışının, gündelik ilişkilere ve mikro düzeylere nüfuz eden iktidarın farkında olabilmek bağlamında, toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar yapılarına farklı bir bakış açısı getirebileceği düşünülmektedir.

Tezin ampirik bölümünde yöntem, Ankara'daki dört devlet ve beş vakıf üniversitesinde, teknik bilimleri temsilen Mühendislik ve sosyal bilimleri temsilen İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinden toplam 50 erkek akademisyen ile derinlemesine mülakat tekniği ile yapılan görüşme sonuçlarının değerlendirilmesine dayanacaktır. Alan çalışmasının Ankara ile sınırlandırılmasında, Türkiye çapında yapılacak bir çalışma için gerekli olacak ulaşım ve konaklama masraflarının karşılanamayacak olması önemli bir rol oynamıştır. Bunun ötesinde, çalışmanın bir yüksek lisans tezi olmasının, alan çalışmasının kapsam ve alanının sınırlandırılmasında temel unsur olduğu söylenebilir.

Görüşmelerde alan çalışmalarında sıklıkla yaşanan görüşme talebinin geri çevrilmesi sorunuyla karşılaşılmasının yanısıra, soruların içeriğine yönelik sıkıntılar da yaşanmıştır. Özellikle mühendislik bilimlerindeki erkek akademisyenler soruların “daha önce hiç düşünmedikleri konularda olmasını” gerekçe göstererek yanıt vermekte zorlanmışlar ve görüşülen bazı erkekler de “eşcinsellik” ve “bekaret” ile ilgili sorulardan rahatsız olarak yanıt vermekten kaçınmışlardır. Görüşülen erkeklerin sorulara yanıt verirken zorlanmasının bir nedeni de, sorulara verilecek yanıtların şıklarla önceden belirlenmemiş olması, yani açık uçlu sorular olmasıdır. Görüşülen erkeklerin rahatsız oldukları sorular üzerinde durulmamış, “evet” veya “hayır” yanıtı yeterli görülmüştür.

Bu çerçevede, tezin “Foucault'da İktidar Kavramı” başlıklı birinci bölümünde, Foucault'nun iktidar kavramsallaştırması ele alınacak; “Toplumsal Cinsiyet” başlıklı ikinci bölümde toplumsal cinsiyetin tanımı ve farklı toplumsal cinsiyet yaklaşımları anlatılacaktır. “Foucaultcu Bağlamda Cinsellik Ve Toplumsal Cinsiyet” alt başlığında, Foucault'nun iktidar kavramı ve cinsellik söylemine bakış açısından yararlanılarak, toplumsal cinsiyet kavramına Foucaultcu bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılacaktır. Tezin “Ataerkillik” başlıklı üçüncü bölümünde, ataerkillik kavramı tanımlandıktan

sonra “Ataerkil Sistemin Belirleyici Unsurları” başlığı altında alt başlıklar halinde, “Aile İçi İlişkiler Ve İşbölümü”, “Cinsellik, Namus Ve Bekaret”, “İş Yaşamı, Devlet Kurumları Ve Kamusal Alanlar” ele alınacaktır. Ardından dördüncü bölümde, ataerkil sistemin kurucu ögesi olan erkeklik, “Hegemonik Erkeklik” ve “Erkeklik Söylemi Ve İktidar İlişkisi” başlıklarıyla analiz edilecek; “Ataerkilliğin Değişen Yapısı Ve Erkeklik Krizi”nde ise, erkeklik ve ataerkil sisteminin günümüzde bir değişim geçirip geçirmediği, değişen ve değişmeyen unsurların neler olduğu literatür çerçevesinde tartışılacaktır.

Mülakat sorularına verilen yanıtlara bağlı kalarak hazırlanan ve “Alan Araştırmasından Elde Edilen Bulgular” başlığını taşıyan tezin beşinci bölümünde, öncelikle araştırma yöntemi aktarılacak; ardından, “Toplumsal Cinsiyetin Oluşumunu Etkileyen Unsurlar” başlığı altında, aile yapısının ve çevresel faktörlerin toplumsal cinsiyetlerin oluşumunu nasıl etkilediği örneklerden yola çıkılarak tartışılacaktır. “Ataerkil Unsurların Değerlendirilmesi” başlığı altında mülakatlardaki anlatımlara dayanarak, erkek ve kadın olmanın nasıl tanımlandığı aktarılacak, daha sonra sırasıyla “Aile İçi İlişkiler Ve İşbölümü”, “Cinsellik, Namus Ve Bekaret” ve “İş Yaşamı”nda toplumsal cinsiyet temelli iktidarın görünümü analiz edilecektir. Son olarak mülakatlar sonucunda ulaşılan bulgular çerçevesinde, toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar ilişkilerinin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1-FOUCAULT'DA İKTİDAR KAVRAMI

1.1.İKTİDARIN TANIMI

Foucault'nun iktidar anlayışı¹, toplumsal cinsiyet çalışmalarında, iktidar ilişkilerinin daha geniş bir perspektiften analizine imkan verir. Çünkü, Foucault'ya göre iktidar, sadece siyasal alanda oluşan ve devlet yönetimi çerçevesinde karşımıza çıkan bir olgu değildir. İktidar analizine “normal-anormal ayrımı” da dahil edilmelidir ve bu ayrım yasalardan daha geniş bir alana aittir.²

Foucault, hukuki model olarak tanımladığı geleneksel iktidarı, bir hükümlanlık, yasa, yasaklama ve itaat sistemi içinde tasarlar. Hukuki iktidar, yasal ve yasal olmayan arasındaki sınırı belirler ve ikili bir yapı üzerinde işler. Ancak iktidar ikili bir sistem oluşturmaz; daha karmaşıktır ve yasal-yasal olmayan ayrımı ile sınırlı olarak analiz edilemez.³ Bu anlamda Foucault, iktidarın sadece siyasal alana hapsedilmesine karşı çıkar. Çünkü hukuki iktidar anlayışında iktidar, bir grup, monark, devlet gibi bir kaynaktan çıkar ve ona aittir. Ancak Foucault'nun iktidarı, bir kişiye ait bir mülk değildir (Bell 1993:30). İktidarın hukuk çerçevesinde yasaklama nosyonu ve hükmetme ilişkileri ile analiz edilmesi, bir indirgemedir. İktidarın hukuka indirgenmesi, her alan ve düzeyde iktidarın homojenleştirilmesini de beraberinde getirir (Foucault 1980:139). Daha da önemlisi bu tür bir indirgeme, toplumsal cinsiyet alanında iktidarın erkeğe atfedilmesi ve erkeğin iktidarın doğrudan sahibi olarak görülmesine de yol açar. Oysa iktidar, tek yönlü açıklanamaz; aksine, daha ayrıntılı bir şekilde yaşam süreçlerini karmaşık bir mekanizmayla yönetir.

¹ Foucault'nun iktidarı ele alış tarzını daha iyi anlayabilmek, onun metodolojik yaklaşımını bilmeyi gerektirir. Foucault, çalışmalarında, genel bir toplumsal ilişki kuramına dayanmaz. Birbirini destekleyen unsurların işlev ve ilişkileri içinde tanımlanan toplumsal yapının bütünselci bir kuramını ortaya koymaktan kaçınır. Ona göre toplumsal ilişkiler süresizdir, kesintilidir, genel bir ilkeye uymaz ve zamanla bir bütünlüğe tamamlanamazlar (Tekelioğlu 1999:23). Bu bakımdan Foucaultcu iktidar kavramı da toplumsal yapının bu parçalı ve süresiz ilişkileri içinde anlaşılabilir.

² Bkz. Foucault 1978:91-95.

³ Bkz. Foucault 2000b:120, Bernauer 2005:244.

İktidarın bireyler, gruplar ya da daha büyük oluşumlar tarafından sahip olunup, başkaları üzerinde kontrol, tahakküm, baskı ve otorite amacıyla kullanıldığı şeklindeki geleneksel görüşü eleştiren Foucault için iktidar, insanların belli amaçlar doğrultusunda kazandığı, ele geçirdiği ya da yararlandığı bir araç değildir (Foucault 1978:93). İktidar, zayıf ve bastırılmış kesimler kadar hakim ve güçlü kesimleri de kuşatır, dolayısıyla her iki kesim de eşitsiz ve hiyerarşik olan ama hiçbir zaman kendi kontrollerinde olmayan iktidar ilişkileri içerisinde yer alırlar (Foucault 1980:156).

Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasında, egemen olanlarla bağımlı olanlar arasında kurulduğu ileri sürülen karşılıklı ilişkisi yer almaz. Tersine, iktidar yalnızca baskı uygulamaz, direnişe imkan verir. İktidarın işlediği her yerde direniş vardır. Bu nedenle direniş, iktidarın dışında değildir (Foucault 1978:94-95).¹ Bunun bir sonucu olarak, iktidar, arzuyu yaratarak, zevki kısıktarak bilgiyi üreterek daha derine nüfuz eder ve bu iktidardan kurtulmayı güçleştirir (Foucault 2003:49). Direnişin etkisi altında iktidar ilişkileri, kendini dönüştürerek varlığını devam ettirebilir. Bu durumda direniş bir yadsıma değil; bir yaratma süreci, yaratmak ve yeniden yaratmak, durumu dönüştürmek, sürece aktif olarak katılmaktır (Foucault 1994:167-168).

Bu noktada, Foucault'nun iktidar kavramının “tahakküm”den farklı olduğuna dikkat etmek gerekir. Özne “uysallaştırılmış” bireydir, ancak “tahakküm altına girmiş” birey değildir. Birey, iktidarın ürettiği kimliği içselleştirerek, iktidarın bir aracı haline gelir dediğimizde, aynı zamanda anlatılmak istenen öznenin iktidardan pay elde etmesidir. Örneğin, bir erkek, “erkek kimliği”ne uygun davrandığında, aynı şekilde bir kadın “kadın kimliği”ne uygun davrandığında iktidarı kullanabilir ve saygı görür.

¹ Bkz. Bordo 1994:234.

1.2.İKTİDAR VE ÖZNE İLİŞKİSİ

İktidar-özne ilişkisi, Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasının çıkış noktasını oluşturur. Öznenin kurgulanmasının bir sorun haline gelmesi, tarihsel olarak 18.Yüzyıl'da Avrupa'da yaşanan değişimlerle gerçekleşir. Foucault'nun “siyasi modernliğin eşiği” olarak adlandırdığı 18.Yüzyıl, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu emek gücünün kaynağı olan insan bedeni ve bu bedenin sahip olduğu üretim gücünün doğrudan doğruya ekonomik ve siyasi müdahalelerin nesnesi haline geldiği dönemdir. Ancak, bu emek gücünün fiilen üretken hale getirilebilmesi için kullanılan eski tekniklerin aşırı pahalı ve etkisiz hale gelmesiyle birlikte yeni bir teknik gerekmiştir. Bu yeni teknik, Foucault'ya göre, kapitalist üretim biçiminin gerektirdiği disiplin ve uysallığın insanlar tarafından benimsenip içselleştirilmesine ve gönüllü olarak uygulanmasına dayanır. Yeni iktidar biçimi, üretken, yaşamın sağladığı güçleri sınırlamaya değil, arttırmaya yönelik yani negatif değil, pozitif bir iktidar biçimidir (Foucault 2000b:14).

Foucault, bu yeni modern iktidarı, “biyo-iktidar” olarak tanımlar.¹ “Biyo-iktidar”, insan bedenine bir makine olarak yaklaşan disiplinci bir iktidar tarzıdır (Foucault 2000:16).² Bu iktidar biçiminin amacı, insan bedenini disipline etmek, yeteneklerini geliştirmek, daha verimli ve uysal kılmak, ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmektir. Böylece 18.Yüzyıl sonunda, kapitalist üretimin gerek duyduğu emek gücünü daha verimli bir biçimde kullanmak ve uysallaştırmak için ortaya çıkan iktidar³, şiddet ve

¹ Bkz. Foucault 1978:140.

² Biyo-iktidar, “refah devleti” ve “nüfus”la da ilişkilidir. Foucault'ya göre, refah devleti, iktidarın nüfus üzerinde uygulanmasına yarar. Nüfus, bir grup insandan ibaret değildir: “Nüfus, biyolojik süreçlerin ve yasaların nüfuz ettiği, emrettiği, yönettiği canlı varlıklar demektir. Bir nüfusun doğum oranı, ölüm oranı vardır, bir nüfusun yaş eğrisi, yaş piramidi, hastalanma hali, sağlık durumu vardır, bir nüfus yok olabilir veya tersine gelişebilir” (Foucault 2000:152). Hükümetler yalnızca uyruklarla değil, onların özgül fenomenleri ve doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık, sağlık durumu, hastalıkların sıklığı gibi özgül değişkenleriyle karşı karşıyadırlar (Foucault 2003:26). Bu bakımdan refah devleti, biyo-siyasetin bir parçası olarak işlemekte, nüfus, adeta kralın bedeninin yerine “büyük beden” olarak konumlanarak çeşitli refah politikaları ile korunmaktadır. Örneğin konut sorununu, kamu sağlığı politikalarını, Foucault bu bağlamda ele alır. Refah devleti, toplumsal patolojik durumlarına karşı işleyen bir yapıdır. Bu bakımdan modern devletin toplumsal düzeltme kurumları, özneyi toplumsalın tedavi edilebilir bir parçası olarak görür. Bu yolla, modern refah devletinin “sapkın” bireylerin yaşamına müdahalesi, refah devletinin toplumsal öznelerin sağlığını koruma ve iyi halini sağlama ilkesi ile meşrulaştırılabilir (Tekelioğlu 1999(a):179).

³ Foucault, kapitalizmin gelişmesi ve 17-18.Yüzyıl'larda Avrupa'da yaşanan gelişmeler ışığında iktidar stratejilerinin değiştiğini ileri sürerken bir varsayımı da kabul etmektedir. Buna göre iktidar değişen

bedensel zorlamayı değil, insanlara belli öznellik biçimlerinin dayatılmasına çalışır (Foucault 2000(a):14). Bu, “insan varlıkları” özne yapan bir iktidar biçimidir.¹

Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: “Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne”. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini telkin eder (Foucault 1982:212). Bu anlamda, Foucault’nun hareket noktası, söz konusu öznellik biçimlerini ortaya çıkarmak, özne olmanın tarihini yapmaktır. Bu bakımdan Foucault, kendi yapıtlarını, insanların Batı kültüründe özneye dönüştürülmesinde özel bir yer tuttuğunu düşündüğü delilik, hastalık, yaşam, dil, emek, suç, cinsellik gibi deneyimleri kurmuş olan sorunsallaştırma süreçlerinin bir tarihi olarak yorumlar (Foucault 2000:13). İktidar kurduğu, oluşturduğu bireyi² kategorize ederek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder.

Foucault’ya göre kimlik, insanın kendisine atfettiği veya kendisine atfedilen bir deneyim (bilme, inanma, arzulama, hissetme, davranma veya varolma) biçimleri kümesidir. İnsanın bir deneyimi ve ona tekabül eden kimliği kendi deneyimi ve kimliği olarak görmesi, kendini bu deneyim ve kimliğin öznesi konumuna yerleştirmesi anlamına gelir. Özne olmak ve öznellik, insanın bir deneyimle kurduğu ve bu deneyimi kendi deneyimi olarak görmesini sağlayan bilinç ilişkisidir. Kurulan bu ilişkiyle deneyim, insanın öznel deneyimi olacak ve bir kimliği kabullenmek, o kimliği oluşturan deneyim kümesinin öznesi konumunu kabullenmek anlamına gelecektir (Foucault 2003:14). Ancak Foucault’ya göre, özne olma hali, insanın kendi hür iradesiyle oluşturduğu bir durum değildir. İktidar ve öznellik bağlantısının insanı “kapatan” bir yönde işlediğini ileri süren Foucault’nun çalışmalarında, “birey kurgusu”na yöneltilen

zamana ve kültürle ayak uydurarak kendini yeniler. Biçim, form, strateji ve söylem değişiklikleri yaparak varlığını sürdürür. Aynı durum, ataerkil yapılanmadaki iktidar olgusu açısından da söylenebilir. Ataerkil yapı ve içindeki erkek kimliği değişim geçirmekte ancak iktidar olgusu öz olarak kalmakta, Foucault’nun ileri sürdüğü gibi direnişe imkan verdiği ölçüde kendini yenilemektedir.

¹ Bu noktada üç kavramı birbirinden ayırt etmek önemlidir: İnsan varlık, özne konumu ve birey. İnsan varlıkları, söylemler aracılığıyla özneler olarak üretilirler. Sözelimi, önemli bir özne konumu, liberal söylem tarafından üretilen bireydir (Game 1991:67).

² Benzer değerlendirme için bkz. Ricci 1995:367.

yoğun bir eleştiri mevcuttur. Bu eleştiri “anti-özne” ya da “anti-birey” diyebileceğimiz bir yaklaşım olarak karşımıza çıkar:

“1960’lardan beri öznellik, kimlik, bireyselliğin temel bir politik sorun oluşturduğunu düşünüyorum. Bence kimlik ve öznelliği politik ve toplumsal etkenler tarafından belirlenmeyen derin ve doğal bileşkenleri olarak görmek tehlikelidir. Kendimiz ve davranışlarımıza dair belli anlayışların tutsaklarıyız. Öznelliğimizi, kendi kendimizle olan ilişkimizi değiştirmemiz gerekiyor” (Foucault 2003:12-13).

Benzer ve örtüşen bir başka paragrafında ise Foucault şöyle diyor:

“Günümüzün siyasi, etik, toplumsal ve felsefi sorunu, bireyi devletten ve devletin kurumlarından kurtarmaya çalışmak değil; kendimizi hem devletten hem de devletle ilintili olan bireyselleştirme türünden kurtarmaktır. Yüzyıllardan beri zorla dayatılmakta olan bu tür bireyselliği reddederek yeni öznellik biçimlerine geçerlilik kazandırmak durumundayız” (Foucault 2000:13).

Bu metinlerden çıkarılan sonuca göre, özne olmak, aynı zamanda bir kimlik edinmeyi ve farklı olan her şeyi dışlayarak hakikati kimliğinizle bütünleştirmeyi gerekli kılar (Ricci 1995:368). Dolayısıyla birey, ne kadar çok kimliği sakıncalı bulur ve kendini onlardan uzak tutmaya çalışırsa, sahip olabileceği düşünce ve duygular ile gerçekleştirebileceği eylemler alanını da o kadar kısıtlamış olur (Foucault 1994:166). Bu süreçte, Foucault’nun modern Batı toplumunu karakterize etmek için kullandığı “normalleştirme toplumu” diyebiliriz (Foucault 2003:18).

“Normalleştirme” toplumunda, bireyin kendi kimliğini tanımlama özerkliğine müdahalede bulunulur. Müdahale alanlarından biri, bireyin toplumsal cinsiyetini gerçekleştirme, yaşama ve algılayış biçimidir. Toplumsal cinsiyet açısından birey, “normal bir kadın” veya “normal bir erkek” olarak kabul edilmesi için yerine getirmesi gereken davranış tarzlarını benimser. İktidarın ona sunduğu kadın veya erkek kimliğini içselleştirmesi, normalleştirme süreci ile beraber yürür. Dolayısıyla bireyin kadın veya erkek olarak normalleştirilmesi, iktidarın işleyişinden bağımsız olarak analiz edilemez.

İktidarın bireyleri normalleştirme çabasında, normlar, bireylere belirli kıstaslar sunar. Nesnesi yaşam olan iktidarın düzenleyici ve denetleyici mekanizmalara ihtiyacı vardır ve bu düzenleme ve denetlemeyi oluşturduğu normlar yoluyla yapar. Yaşam üzerine odaklanan biyo-iktidar, bir normalizasyon toplumu oluşturur: “İnsanları normlara

uymaya zorlayan ve onları normalleştirilen bir toplum tasarısı” (Foucault 2000:18). Norma dayalı bir toplum haline gelmekten kasıt, bir gözetleme ve kontrol sisteminin yaygınlaştırılmasıdır: “Bireylerin sürekli sınırlandırılması, nitelendirilmesi, sınıflandırılması, hiyerarşikleştirilmesidir. Norm, bireyleri bölümlere ayırır” (Foucault 2003:78). Bireyin, kendi kontrolü altında olmayan iktidar ilişkileri içerisinde yer alması ve iktidarın nesnesi ve sonucu olan bir kurgu olması, birbiriyle örtüşen iki savı oluşturmaktadır (Ricci 1995:367). Bu durumda iktidar, varoluşumuz için güçlü bir şekilde bağlı olduğumuz, varlığımızın içinde barındırdığımız ve sakladığımız bir şey olacaktır (Butler 2005:9). Böylece, 20.Yüzyıl'da insanları kontrol altına alan sadece hapishane, tımarhane ya da okul değil, daha çok gündelik yaşamda hissedilebilecek bir sistem, bir tür “özgürlük hapishanesi”dir (Akay 2000:63). Foucault, en gelişmiş hapishane tarzı olarak modern yaşamın bir tür kapatma işlevi gördüğünü ileri sürer ve ideal hapishane olarak Bentham’ın tasarladığı “Panoptikon”u günümüz toplumlarına uyarlar:

“Panoptikon halka biçimli bir binadır, ortasında bir avlu ve avlunun ortasında bir kule vardır. Halka hem içeriye hem dışarıya bakan hücrelere bölünmüştür. Bu küçük hücrelerin her birinde, kurumun hedefine uygun olarak, yazı yazmayı öğrenen bir çocuk, çalışan bir işçi, ıslah edilen bir mahkum, deliliği yaşayan bir deli vardır. Merkezi kulede bir gözetmen vardır. Her hücre hem içeriye hem de dışarıya baktığından gözetmenin bakışı tüm hücreyi kat edebilir; hiçbir karanlık nokta yoktur ve sonuç olarak bireyin yaptığı her şey bir gözetmenin bakışına açıktır; bu gözetmen kendisinin her şeyi görebileceği, buna karşılık kimsenin kendisini göremeyeceği şeklinde panjurlar, yarı açık bölme pencereleri arasında gözlemde bulunur. Bentham’a göre bu harikulade mimari kurnazlığını bir dizi kurum kullanabilir. Panoptikon, aslında bir toplum ve bir iktidar ürününün ütopyasıdır” (Foucault 2000(a):18).

Foucault’ya göre panoptikon inşa edilmemiş olsa da tüm Batı’yı bir yaşam tarzı olarak etkisi altına almış ve iktidarın yarattığı bireylerde içselleştirilmiştir. Günümüzde büyük kapatılmanın gerçekleştiği asıl mekan beden değil, insan ruhudur (Foucault 2000(a):19). Aslında iktidar, ne deli olmayı, ne eşcinsel olmayı ne kadının “histerik” olmasını ne de çocuk mastürbasyonunu yasaklar. İktidar tüm bu halleri, açığa çıkartır, gözlemlere maruz bırakır, düzenler, tespit eder, tanımlar ve tedavi etmeye çalışır.

Foucault’nun ileri sürdüğü mikro iktidar anlayışı, toplumsal cinsiyet alanına uygulandığında, ataerkil yapılanmalar içinde ve kadın-erkek ilişkilerinde karşımıza

çıkan iktidar olgusu daha iyi anlaşılabilir. Foucault'nun analizi takip edilirse, iktidarın mikro teknikleri sayesinde kadın susturulmamış, ama bilginin ve iktidarın bir nesnesi olarak kurulmuştur. Kadın cinselliğinin tıbbileştirilmesi, aile ve nüfus politikalarının bir parçası haline gelmesi, buna örnek gösterilir (Ricci 1995:369). Benzer şekilde, erkek kimliği de iktidarın sahibi değil, iktidarın taşıyıcısı durumundadır ve iktidarın ürettiği söylemler çerçevesinde işleyen bir toplumsal cinsiyet kimliğidir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyetin oluşumu, söylem ve disiplinin ürettiği bilgi, pratik, normlar temelinde olmakta; kendiliğinden olan ve bağımsız bir sürece işaret etmemektedir. Bu noktada, iktidarın hangi araçlarla kimlikleri-yani özne olma hallerini-tanımladığı, tespit ettiği ve düzenlediği sorusu, iktidar-bilgi ilişkisi ile yanıtını bulur.

1.3. İKTİDAR VE BİLGİ İLİŞKİSİ

Normalleştirme toplumunda normlarla beraber, tüm toplumsal bütüne yayılan yeni teknikler, Foucault'nun “dispositif” olarak adlandırdığı somut düzenlemeler biçimini alır. Dispositifler söylemler, kurumlar, düzenleyici kararlar, yasalar, idari tasarruflar, bilimsel, felsefi, ahlaki önermelerden oluşan heterojen bütünlerdir (Foucault 2003:18). Bu pratikler yoluyla dispositifler, birtakım deneyimler kurup insanları bu deneyimlerin öznesi olarak tanıtarak, onlara kendileriyle ilgili hakikatler dayatır. Bir anlamda dispositifler, iktidarın “gerçek” üretme işlevi için araç rolü görür.

Bu bakımdan, iktidarın insanları özneleştirilmesinde bilginin üretimi, bir iktidar stratejisi olarak kullanılır (Foucault 2000:18). Bilgi ve iktidar, bir söylem üretmek için bir araya gelirler ve yeni bir iktidar ilişkileri serisine yol açacak söylem yaratılır. Söylem, genel tanımlamaları temsil eder.¹ Söylemler içindeki genel tanımlamalar, belli bir şeyin ne olduğunu, ne olmadığını, neyi dışladığını ve neyi içerdiğini belirler.² Bilgi

¹ Söylemler, toplumsal yapı içinde birbirinin içine geçmiştir ve teorik olarak ayrıştırılırsa bile toplumsalın içinde geçişkendir (Çevik 2003:14). Söylemlerin birbiriyle bağlantılı olması, aynı zamanda birbirini etkileyebileceğine de işaret edebilir. Örneğin, psikiyatrik söylemde delilik tanımında değişiklik sadece psikiyatri bilimi ile sınırlı bir değişiklik olarak kalmamakta, tüm toplumsal yapıyı normal olarak algılanan davranış kalıplarını dahi değiştirebilmekte ve diğer bilimlere söylemini ihraç edebilmektedir. Foucault söylemlerin geçişkenliğini deliliğe yaklaşımların zamanla değişmesi bağlamında psikiyatri, sosyoloji ve kriminoloji arasındaki ilişkilere dikkat çekerek göstermektedir.

² Örneğin sağlıklı olmanın tanımını ele aldığımızda sağlıklı olmak, bize sağlıklı olanı ve olmayanı anlatır. Sağlıklı olmanın tanımı, tıbbi söylem tarafından ve onun içinde temsil edilir. Benzer bir mantıkla,

de genel tanımlamalar tarafından ve onlara uygun olarak üretilir. Bilginin kendisi söylemin sonucudur. Dolayısıyla tek bir doğru bilgi yoktur, doğruları üreten bir dizi söylem vardır (Tekelioğlu 1999(a):182).

İktidarın işleyişinde bilgi ve söylemin ardından gelen disiplin, bedenleri, üretilen bilgi ve söylemle uyumlu hale getirir (Leigh 2000:28). İktidarın bilgi üretiminde söylemlerin yanı sıra, disiplin, bedenlerin eğitimi ve iktidarın işleyişinde bir araç haline gelmelerini sağlayan bir iktidar tekniğidir (Smart 1985:85). Foucault'nun perspektifinde disiplin iki anlamda kullanılır: Toplumsal pratikler ve kontrol anlamında disiplin ve bilim, psikiyatri, sosyoloji gibi bilgi yapıları olarak disiplin. Toplumsal kontrol olarak disiplin, tımarhane, hastane, okul, fabrika gibi kurumsal yapıları da kapsar. Disiplin, bilginin ve nihai olarak iktidarın işleyişi için gerekli sosyal pratikleri ve yapıları oluşturur (Çevik 2003:18). Bu anlamıyla disiplin, beden üzerindeki işlemlerin kontrolünü yapan bir iktidardır.

Disiplinin etkisi, gözlem, normalleştirici değerlendirmeler ve pratiklerle, vücutların tabi tutulması, uysallaştırılmasının sağlanmasıdır. Bedenlerin uysallaştırılması sadece cezalandırma ile sağlanmaz. Disiplin, iyi davranış ve pratikler için hoşnutluk yaratarak, ödül veya ayrıcalık sağlayarak ve kötü davranışlar için cezalandırarak işler (Smart 1985:86). Bunun yanı sıra, disiplinin bir başka yüzü, insan bilimlerinin gelişmesi ile iktidarın yeni bilgi formları oluşturmalarıdır. Dolayısıyla iktidar yarattığı insan bilimleri¹ yoluyla yeni bir bilgi nesnesi olan bireye nüfuz etmeyi başarmıştır (Ricci 1995:367).

Özetle, iktidar, bilgi, söylem ve disiplin şeklinde karşımıza çıkarak insan yaşamının her alanını düzenler. İnsan yaşamının düzenlenmesi, iktidar pratiklerinin modern

homoseksüellik, tıbbi söylemde, çocukluk döneminde uğranılan cinsel tacizle bağlantılandırılan cinsel bir hastalık ve psikolojik bir problem olarak tanımlanır (Çevik 2003:13-14).

¹ Foucault, insan bilimlerinin ortaya çıkışıyla modern iktidarın özneyi inşası arasında bir paralellik kurar ve gündelik pratiklere inerek, bize normal gelen pratikleri irdeler (Tekelioğlu 1999(a):16). Beşeri bilimlerin insanı tanımlayan, nitelendiren ve sınırlayan yapısı, iktidarın kendi üzerinden geçerek varlık kazanacağı özneyi şekillendirir. Beşeri bilimlerdeki özne modelinde birey doğası gereği iyi, siyasi tercihlerinde özgür ve ekonomik pazarda rasyonel olarak tanımlanmıştır. Bu tanım yoluyla modern insanoğlu, ussal bir yaşam süren, etkin olarak çalışan ve anlaşılır biçimde konuşan bir varlığa dönüştürülmüştür (Tekelioğlu 1999(a):17). Beşeri bilimler, toplumsal özneyi psikolojik, sosyolojik ve kültürel çözümlemeler yoluyla kurarak bireyselleştirir. Örneğin deli davranışının nedenini ekonomik bunalımlara bağlayabilir, eşcinselliği ruhsal bir hastalık olarak tanımlayabilir. Dolayısıyla, Foucault'ya göre, beşeri bilimler, insanları Batı toplumlarında Rönesans'tan bu yana oluşmuş beklentilere göre bireyleştirmeyi amaçlayan ideolojilerdir (Tekelioğlu 1999(a):111).

toplumlarda değişime uğramasıyla tarihsel akış içinde devam eder. Bu düzenleme sayesinde bireyler, iktidarın ürettiği kimlikleri benimser ve toplumsal yaşama kimlikleriyle katılırlar. Ancak Foucault, benlik ve kimlik arasında bir çatışma yaşanabileceğini ve benliğimize uymayan kimlik özelliklerini taşımak zorunda kalabileceğimizi ileri sürer. Bu nedenle, kendimizle sürdürmemiz gereken ilişkiler, kimlik ilişkileri olmamalıdır. Bunlar, daha ziyade farklılaşma, yaratma ve yenilik ilişkileri olmalıdır. Kimliğimizi evrensel etik bir kural olarak kabul etmemeli, kendi benliğimize özgü davranış kalıplarını ve zevkleri kendimiz yaratmalıyız (Foucault 1994:166). Ancak böyle bir yaratım sürecinde kimlik-benlik arasındaki çatışmayı aşabiliriz. Benlik ve kimlik arasında yaşanan bu çatışma, özellikle toplumsal cinsiyet ve cinsellik alanında kendini gösterir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında erkek olmak ve kadın olmakla ilgili yaratılan söylemler, erkek ve kadın öznelerin benliklerine rağmen uygulamaları gereken kurallar dizisi haline gelmektedir. Bu bakımdan, toplumda erkek olmak, kadın olmak, aile, cinsel ahlak gibi yapı ve söylemlerin doğal olduğunu ve kendiliğinden olduğunu söyleyemeyiz. Erkekliğe atfedilen her özelliğin kendisi bir söylemdir ve hakikat rejiminin bir parçasıdır. Erkek özne, iktidarın taşıyıcısıdır; ama aynı zamanda erkeklik söylemi tarafından normalleştirilir, bir dizi disiplin tekniklerine maruz kalır. Bununla beraber iktidardan payını alır ve iktidara bağlılığını sürdürür. Buna karşın, kadınlık söylemi, kadın öznenin nasıl olması gerektiğini söyleyen normalleştirici değerlendirmelerden oluşur. İktidardan pay alan erkek özne, kadınlığı bu değerlendirmelere tabi kalarak algılar. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet rejimi, çetrefilli bir iktidar yapısı sunar. Tezin ikinci bölümünde, toplumsal cinsiyetin literatürdeki tanımı, ardından, farklı toplumsal cinsiyet yaklaşımları aktarılacak ve toplumsal cinsiyet daha detaylı olarak ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1. TOPLUMSAL CİNSİYETİN TANIMI

20.Yüzyıl’da feminist çalışmaların etkisiyle biyolojik özelliklere atıf yapan cinsiyet (sex) kavramı ile sosyo-kültürel bir yapılanmaya işaret eden toplumsal cinsiyet (gender) kavramı birbirinden ayrılmış ve toplumsal cinsiyet anlamında erkeklik ve kadınlık tarihsel, kültürel, toplumsal bağlamlarda tanımlanmıştır (Kimmel 1993:35). Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk kez Anne Oakley’in 1972’deki “Sex, Gender and Society” adlı kitabında kullanılmıştır. Oakley, bu çalışmasında cinsiyetten (sex) farklı tanımlanmış bir kavram olarak önerilen toplumsal cinsiyetin ve cinsiyet rollerinin, kadın ve erkekliğin toplumsal dönüşüme açık davranış ve varoluş biçimleri olduğunu ilan etmiştir. Oakley, cinsiyetin biyolojik olarak belirlenmiş, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak oluşmuş düzlemlere tekabül ettiğini ileri sürmüştür (Savran Acar 2004:234).

Toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arası ilişkileri toplumsal müdahalenin bir alanı haline getirir (Savran Acar 2004:234). Cinsiyet/toplumsal cinsiyet ilişkisinin ters yüz edildiği bu yeni paradigmada cinsiyet, eski paradigmanın ileri sürdüğü gibi doğal değil, toplumsal cinsiyet söylemleri ve pratikleri tarafından doğallaştırılmıştır. Erkeklerle kadınlar arasında ortalama olarak rastlanan anatomik, biyolojik farklılıklar, toplumsal cinsiyetin müdahalesiyle kategorik farklılıklara dönüştürülür. Bu süreçte, kadınlarla erkekler arasındaki doğal benzerlikler, kendi içinde bütünlüklü ve dışlayıcı iki karşıt kategori oluşturmuştur (Savran Acar 2004:235). Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki toplumsal, kültürel, ekonomik, politik davranış kalıplarının tanımlanması ve farklılıkların ifade edilmesi olarak tanımlanabilir.

Toplumsal cinsiyetin algılanışı ve sunuşu, sosyo-kültürel bir olgudur. Toplumsal cinsiyet ve bunun toplumsal bir yapı taşı olarak yaşama yansıma biçimi, her dönemin

kendi karakteristik özelliklerini içinde barındırır. Her toplumda ve aynı toplumda farklı zamanlarda, kadın ve erkeği birbirinden ayıran ve toplumsal rollerini yazan bir dizi toplumsal ve kültürel değerler zinciri bulunur. Birey, içinde bulunduğu toplumun değer yargılarının ve toplumsal rollerin etkisinden kendisini kurtaramaz. Kadın ve erkek, toplumsal rolleri, toplumun belirlediği normlar çerçevesinde özü ve görüntüyü kodlayan kıyafet, mimik, jest gibi birtakım seremonilere bürünerek benimser (Demez 2005:22). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, öznelere aktif katılımıyla her an yeniden üretilir ve toplumsal pratiklerle sürdürülür (Savran Acar 2004:260).

Toplumsal cinsiyeti oluşturan öğeler, bir toplumda sosyal olarak kabul edilen cinsiyetler ve cinsiyetlerin yaşama geçmesiyle ilgili beklentiler, emeğin cinsiyete göre ayrımı, her bir cinsiyet statüsü için belirlenmiş aile ve akrabalık sorumlulukları, cinsel arzu ve davranışın normal kalıpları, farklı cinsiyetlere göre normal kabul edilen davranış tarzları ve kıyafet, saç, kozmetik, vücutla ilgili işlemler yoluyla cinsiyet gösteriminin sağlanmasıdır (Lorber 1994:30-31). Bu bakımdan, kadınlık ve erkeklik, bireylerin yaradılıştan gelen parçaları değildir (Davies 2002:283). Cinsel organlar, biz onları kadınlık veya erkeklikle ilişkilendirmediğimiz sürece nötr olarak kalırlar (Davies 2002:282).

Kısaca, toplumsal cinsiyet, öğrenilen, deneyimlerle, gözlemlerle benimsenen ve insanın ayrılmaz bir parçası haline gelen kimliğinin temel yapı taşlarından biridir. Toplumsal cinsiyetin oluşturulması ve öğrenilmesi sürecinde, iki ana unsurun etkisi büyüktür. Bu unsurlar, kişinin içinde yetiştiği aile yapısı, aile içinde kadının konumu, anne, baba ve kardeşler arasındaki ilişkiler, aile içindeki cinsiyet ayrımları-yani sosyalizasyon süreci¹- ve aile dışındaki okul, sokak, iş yaşamı, yaşanılan şehir ve içinde bulunulan kültür gibi çevresel faktörlerdir. Toplumsal cinsiyetin oluşumunu etkileyen unsurlar olarak aile yapısı ve çevresel faktörlere, alan çalışması kapsamında, mülakatlar çerçevesinde tekrar değinilecektir.

¹ Bkz. H. Onur ve B. Koyuncu 2004:41.

2.2.FARKLI TOPLUMSAL CİNSİYET YAKLAŞIMLARI

Toplumsal cinsiyetin ortaya çıkışıyla ilgili yaklaşımları, biyolojik indirgemeci, psikanalitik, yapısalcı ve yapısalcılık sonrası yaklaşımlar olarak sınıflandırabiliriz.¹ Biyolojik indirgemeci yaklaşım, erkeklik ve kadınlık rollerini biyolojik eğilimlerle açıklar. Bu yaklaşıma örnek olarak cinsiyet rolü teorisini verebiliriz. Cinsiyet rolü teorisi, erkek veya kadın olmanın anlamını, kişinin cinsiyetiyle belirlenen genel bir rolün canlandırılması ile açıklar. Buna bağlı olarak, belirli bir bağlamda her zaman için iki cinsiyet rolü mevcuttur: Erkek ve kadın rolü (Connell 1987:78). Cinsiyet rolü teorisine göre, zaten kadın ve erkek için anatomik yapılarından gelen eğilimler, roller vasıtasıyla kamusal ve özel alana aktarılmakta ve her şey doğal seyrine uygun olarak gerçekleşmektedir. Parsons'a göre kadın ve erkek tamamlayıcı bir ilişki düzeninde en iyi şekilde varolabilirler ve toplumsal düzen sağlanabilir. Bu tamamlayıcı ilişkide, erkek ekmek kazanan, kadın ev hanımı konumunda olmalıdır. Bu durum, onların biyolojik eğilimleri ile de uyumlu olur (Parsons 1998:164-165). Ancak feminizmin getirdiği eleştiriler, cinsiyet rolü teorisinin ve biyolojik indirgemeci yaklaşımların yanlışlanmasına yol açmış ve toplumsal cinsiyet sosyolojik bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır.

Toplumsal cinsiyet kimliğinin ortaya çıkışıyla ilgili belki de en çok tartışılmış psikanalitik yaklaşım, Sigmund Freud'un kuramıdır. Freud'a göre, bebek ve küçük çocuklardaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını öğrenmenin merkezinde, penisin varlığı ya da yokluğu yer almaktadır. "Benim bir penisim var" deyişi, "Ben bir erkeğim" deyişine özdeş iken, "Ben bir kızım" deyişi ise "Benim bir penisim yok" deyişine özdeşir. Penisin varlığı ya da yokluğu, erkeklik ya da kadınlık için bir simgedir (Freud 2004:75). Bu kurama göre, yaklaşık dört ya da beş yaşlarındaki bir erkek çocuğu babasının kendisinden beklediği disiplin yüzünden, onun kendi penisini kesmek istediğini düşleyerek kendisini tehdit altında hisseder. Çocuk kısmen bilinçli olsa da, çoğunlukla bilinçsiz bir biçimde babasını, annesine duyduğu bağlanmaya karşı bir rakip olarak görür. Erkek çocuğunun annesine karşı, cinselliğini ifade etmesini engelleyen

¹ Toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını, literatür taraması sonucunda ortaya çıkan kaynaklardaki sınıflandırmalara göre, biyolojik indirgemeci, psikanalitik, yapısalcı ve yapısalcılık sonrası yaklaşımlar şeklinde toplayabiliriz. Bkz. Scott (1996), Connell (1987), Giddens (2000).

yasaklar da hadım edilme endişesini körükler. Bu endişe, onu annesiyle bir cinsel bağ kurma arzusundan vazgeçirmeye yetecek kadar güçlüdür. Bu durum, erkek çocuğun babasıyla güçlü bir biçimde özdeşleşerek babayı ve böylelikle de diğer erkeklerle de ilişkili olarak fallik gücü ve iktidarı annelik bağına tercih etmesiyle gerçekleşir (Freud 2006:323). Annesine duyduğu erotik duyguları bastıran ve babasını üstün bir varlık olarak gören çocuk, kendisini babasıyla özdeşleştirir ve kendi erkek kimliğinin farkına varır. Babasına karşı duyduğu özdeşlik duygusu, bir anlamda baba gibi erkek olmak demektir (Freud 2006:226). Freud'un kuramına göre, kızların da 'penis kıskançlığı' yaşadıkları varsayılır. Çünkü, erkek çocuklar gibi ayırt eden görünür bir organa sahip değildirler. Annesi, penisi olmadığı için kız çocuğunun gözündeki önemini yitirir ve kız çocuğu cinselliğini, baba üzerinden erkeğe yöneltir (Freud 2006:106).

Freud'un erkeklik konusunda yazdıklarının merkezinde, baba-oğul mücadelesi ve penis merkezci bir yaklaşım yatar. Segal'e göre, Freud, kızların normal kadınlığa giden yolda anneyi reddetmeleri, bunun yerine babaya ve erkeklere yönelmeleri ve aynı zamanda aktif klitoral cinselliklerini terk edip vajinal alıcılığa dayanan daha pasif cinsel hedeflere yönelmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Segal 1990:105).

Freud'un görüşlerine, özellikle feministler tarafından önemli eleştiriler yöneltilmiştir. İlk olarak, Freud, toplumsal cinsiyet kimliğini, cinsel organların farkedilmesiyle gereğinden fazla eşleştirir; ikinci olarak, kuram, penisin, yalnızca erkeklik organının yokluğu diye düşünülen (Giddens 2000:104) vajinadan daha üstün olduğu anlayışına bağımlı gibidir. Neden kadın cinsel organları erkeğinkilerden daha üstün olmasın ki? Üçüncüsü, Freud babayı, birincil disiplin edici eyleyen olarak görmektedir; ne var ki pek çok kültürde, anne disiplinin uygulanmasında daha önemli bir rol oynar (Giddens 2000:105). Freud'un yaklaşımının odağında duran aile draması, tamamen erkek çocuk üzerinden yazılmıştır. Freud'a göre penisleri olmadığı için haset duyan kadınlar, evlenip çocuk sahibi olmayı çok önemseyerek bu eksikliklerini kapatmaya çalışırlar. Dolayısıyla eksik ya da yarım olan kadın, tam olan ise erkektir.

Freudcu bir psikanalist olan Nancy Chodorow, feminist bir yaklaşımla Freud'un analizini yeniden ele almış ve baba-erkek çocuk merkezli bakışı kırmaya çalışmıştır. Chodorow, babanın yerine annenin önemini, Freud'dan çok daha fazla vurgulamaktadır.

Çocuk, yaşamının ilk dönemlerinde, annenin kendi üzerindeki etkisinin en baskın etki olması nedeniyle, anneye duygusal olarak bağlanma eğilimi taşımaktadır. Bu bağlanma, ayrı bir benlik duygusuna erişmek için bir noktada kopar ve çocuk, daha az sıkı bir bağımlılık içine girer (Chodorow 1997:53).

Chodorow, bu kopuş sürecinin, erkek ve kız çocuklarında farklı şekillerde gerçekleştiğini ileri sürer. Kızlar, annelerine yakın olmayı sürdürürler; örneğin, anneyi kucaklama, öpme ve onun yaptıklarına öykünme olanağına sahiptirler. Anneden kesin bir kopuş olmaması yüzünden, kız çocuk, sonra da yetişkin kadın, başka insanlarla daha bağlantılı bir benlik duygusu geliştirir (Giddens 2000:105). Kadın kimliğinin, bir başkasının kimliğiyle kaynaşmış ya da onunkine bağımlı olma olasılığı daha fazladır: ilk olarak annesininkine, daha sonra da bir erkeğinkine. Chodorow'a göre bu, kadınlardaki duyarlılık ve duygusal sevecenlik özelliklerini ortaya çıkartır (Chodorow 1997:62). Erkek çocuklar ise benlik duygusunu, anneye yakınlıklarını kökten yadsıma yoluyla ve kendi erkeklik anlayışlarını kadınsı olmayandan türeterek elde ederler. Erkekler, 'kız kardeş gibi' ya da 'anasının kuzusu' olmamayı öğrenirler (Chodorow 1997:63). Sonuç olarak, erkek çocukları, başkalarıyla yakın ilişki kurabilmekte görece daha beceriksizdirler. Kendi yaşamlarına ilişkin olarak, başarı üzerinde duran, daha etken bir bakışı benimserler; ne var ki, kendilerinin ve başkalarının duygularını anlayabilme yeteneklerini bastırmışlardır (Giddens 2000:105).

Chodorow'un çalışmaları, kadınların, özellikle günümüzdeki, özerk, bağımsız varlıklar olma savaşımalarını açıklamak noktasında yetersiz kalmış ve beyaz, orta sınıf aile modeline dayanan dar aile anlayışı da farklı kadın ve erkek temsillerini tam olarak yansıtamamıştır. Örneğin, anne ya da babadan yalnızca birisinin bulunduğu evlerde ya da çocukların birden fazla yetişkin tarafından büyütüldüğü ailelerde ne olacaktır? Ancak bu eksikliklerine rağmen, Chodorow, kadınlığın nitelikleri hakkında bize çok şey öğretmekte ve “erkek dile getirememezliği” denen şeyi, erkeklerin duygularını başkalarına göstermekte çektikleri güçlüğü anlamamıza yardımcı olmaktadır (Giddens 2000:106).

Yapısalcı yaklaşımlar arasında karşımıza çıkan Levi-Strauss'a göre birey, kendisini bir şeylerin karşısına koyarak tanımlar. Ona göre ötekiler olmasaydı da kişi onları yaratır ve onların karşısında yer alırdı. Çünkü bu varoluşsal bir sorundur. Birey kendini kimliğini bulmak, tanımlamak ve korumak ister; varoluşunu gerçekleştirmek için, içinde bulunduğu toplumsal koşulları dikkate alarak kendi konumunu belirler ve karşısına kendi farklılığının farkına varmak için başkalarını yerleştirir. Bu durumda toplumsal cinsiyetimizi erkek ya da kadın olarak konumlandırmak kendimizi ötekilerden ayırmanın bir yoludur (Demez 2005:42).¹

Yapısalcı yaklaşımın toplumsal cinsiyeti bütünlüklü bir yapı olarak görmesi, özellikle toplumsal yapının karmaşık mekanizmasının ve mikro alanlar içinde iktidara dayanan toplumsal cinsiyet ilişkisinin göz ardı edilmesine yol açabilir. Bu açıdan yapısalcılık sonrası yaklaşımlar, toplumsal cinsiyetin bütünlüklü ve düzenli işleyen bir yapı olmadığını ileri sürmüş ve yapısalcılığın savlarını çürütmeye çalışmışlardır.

Yapısalcılık sonrası düşünürler içinde sayabileceğimiz Bourdieu² cinsiyet düzeninin, erkek habitusunun³, sadece erkeklere özgü alanlarda gerçekleşen yapılar olduğunu vurgular (Onur ve Koyuncu 2004:32). Burjuva toplumunun erkek egemenliğinin ifadesini ve iradesini belirleyen eylem merkezlerini, dini kurumlar, askeri organlar, ekonomi, siyaset, bilim ve kamusal alanla tanımlayan Bourdieu, kadınlarla birlikte alt sosyal kesimlere dahil erkeklerin de bu habitus kurumsallaşmasının dışında tutulduğunu ileri sürer (Onur ve Koyuncu 2004:33).⁴

¹ Bkz. Levi-Strauss 1991:99-109.

² Bourdieu, insana dair ve yaşamı ilgilendiren en küçük ayrıntıların bile sosyal bilimlerde araştırma konusu yapılabileceğini savunur. Ona göre bazı konular araştırılmaya değer, diğerlerinin araştırılmaya değer olmadığını söylemek bir tür sansürdür. Bourdieu bütün ayrıntıları sansürlü incelemenin sosyologun görevi olduğunu söyler. Ayrıca toplum yaşamını anlamlandıran ritüeller, değerler toplum işleyişinin esaslarını içlerinde barındırır. Bazen önemsiz zannedilen ve ayrıntı gibi gözükken olaylar sosyal yapı ile ilgili önemli ipuçları verebilir. Her bir ayrıntı ardında önemli duruşları karşı oluşları ya da kabullenişleri barındırır (Bourdieu 1997:180).

³ Habitus, Bourdieu'nun toplumsal uzamın tavrını dile getirdiği pratik kuramının bir parçasıdır. Bu uzam aynı zamanda içindeki konumların, anlamlı ve toplumsal uzamdaki konumları işgal edenlerce arzu edilen paylar üzerinden temellenen bir ilişkiler sistemi oluşturduğu toplumsal bir alandır. Habitus, toplumsal uzamda bu şekilde içerilen iktidar paylarını bulunduran yatırımların bir tür ifadesidir (Lechte 2006:96).

⁴ Bkz. Bourdieu (1997).

Bundan sonraki bölümde ele alınacak olan, yapısalcılık sonrası düşünürlerden Foucault'nun ortaya koyduğu beden ve iktidar ilişkisi, iktidarın odak olduğu bir toplumsal cinsiyet analizi için kuramsal temel sağlayabilir.

2.3. FOUCAULTCU BAĞLAMDA CİNSELLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Foucault, sosyal bir yapılanma olduğu kabul edilen cinsel kimliği ve cinsiyet kimliğini, bireyin tarihsel olarak inşası çerçevesinde ele almıştır. Foucault, cinselliğin sosyo-politik bir rejim içinde bir tavır, bir aktivite, insan yaşamının bir alanından, bir kimliğe dönüştüğünü iddia eder (Martin 1995:263). Cinsellik, iktidarın dışında değil, merkezinde ve iktidarın aracı olarak oluşturulmuştur.¹ İktidar, cinsellik söylemlerini yayar, kışkırtır ve günümüzde insanların her şeyden çok cinsellikten konuşmasını sağlar. Cinsellikle ilgili söylemler, cinselliğin hem tehlikeli hem de çok önemli ve bireyin kimliğini belirleyen bir şeymişcesine algılanmasına yol açar (Foucault 2003:32-33).

Toplumsal cinsiyetin kurgulanışı, cinsellik söyleminin bedenlere nüfuz etmesiyle gerçekleşir (Martin 1995:263) ve bireyin çoğu zaman benliğine rağmen taşıdığı kimliklerden biri haline gelir. Toplumsal cinsiyet, bilgi, söylem ve disiplin üçlemesinin oluşturduğu bir iktidar alanıdır ve kimliğimizin keyfi ve rastgele belirlenmiş bir özelliği değil, tarihsel bir formasyondur (McCallum 1996:79). Buna göre cinsellik, ne bedenin bir parçası ve malıdır, ne de doğal bir eğilimdir; sosyal olarak kurgulanmış bir yapıdır.² Cinsiyetin kurgulanması ile cinsiyet, iktidarın işlemesine yardım etmek üzere kontrol edilecek ve üzerinde çalışılacak bir objeye dönüşmüştür (Butler 1996:60).

¹ Hasan Bülent Kahraman, Foucault'nun analizinde cinsellik kurgusunun iktidarın işleyişi için bir araç işlevi gördüğünü ancak önemli olanın sistemin makro ölçeğini fark etmek olduğunu ileri sürer. Önemli olan cinselliğin bastırılması, bizim bastırılmış bir cinselliği kabullenip ondan söz edişimiz değildir. Cinsellik ya da başka bir şey bastırılabilir. O kültürün içine doğan insan bu gerçeğe biraz da farkında olmadan yaşayabilir. Daha önemlisi bastırma sürecinin kendisidir. Bastırmayı içselleştiren olguların toplamıdır. O da söylemdir. Dolayısıyla bastırma, bastırılma doğrudan bir edim değildir. Toplum ya da insanların oluşturduğu kütlenin bu anlamda cinsellikle bir işi olmamıştır. Onlar çok daha büyük bir hedefin ardındadır. O hedef cinselliği de içine alacak, kapsayacak bir genel bastırma söylemi kurgulamaktır. O genel bastırma süreci kurgulanıp uygulamaya koyulduğunda cinsellik de kendiliğinden bastırılacaktır. Asıl önemlisi o büyük bastırıcı öğeyi bulup ortaya çıkarmaktır. Eğer onu yapabilir, neyin bastırmayı yarattığını bulursak sorun farklı bir yere taşınabilir. Buradan hareket edince Foucault cinselliği bir iktidar söylemi olarak belirler. Cinsellik, iktidarın içinden görülen bir şeydir (Kahraman 2005:18).

² Bkz. Kimmel 1990:97.

Nesneleştirilen cinsiyet ve cinsellik söylemi, bilimsel bir bilgiye dönüştürülerek kimliğimizin ayrılmaz bir parçası haline getirilmiştir (Butler 1996:67).

Cinsellik söylemi çerçevesinde cinsiyet, kadın veya erkek kimliğimizi oluşturur, kimliklerin düzenini ve birliğini sağlar. Cinsel eğilimlerimiz de, normalleştirici değerlendirmelere tabi tutulmamıza yarar. Bu bağlamda cinsellik, aile yaşamına müdahale etmek, normal/sapkın ayrımını belirlemek için sosyal bir kontrol aracı olarak kullanılmaktadır (Sawicki 1995:357).¹ Cinselliğin normalleştirici değerlendirmeleri, bireyin ruhsal dünyasını şekillendirmesi için ona sunulmakta ve birey kendini bu değerlendirmeleri içselleştirerek oluşturmaktadır. Böylelikle akıl sağlığı yerinde olan birey, anormal davranışlarda bulunanlara karşı hiyerarşik bir duruş belirleyerek iktidarın işleyişine katılır ve normal bir insan olarak anormalleri eğitmeye girişir. Bu zincirsel işleyiş, sadece bir yönüyle iktidarın işleyişidir.² Bu işleyiş sayesinde normal kadın ve normal erkek kimlikleri içselleştirilip öznel kimliğimiz haline gelmektedir. Bu süreç, kimliğimizi evrensel bir kural gibi algılama sürecidir. Diğer bir deyişle, iktidar, üretici özelliği ile bizi modern cinsel deneyimin öznesi olarak kurmaktadır (Sawicki 1995:356).

¹ Özellikle Foucault'nun "Deliliğin Tarihi" adlı kitabında normalleştirici pratiklerin nasıl işlediği anlatılır. Deliliğin tarihini araştıran Foucault, 18.Yüzyıl'da deliliğin temel nedeninin cinsel anormallik olarak kabul edildiğini ileri sürmüştür. Buna göre masturbasyon, eşcinsellik gibi cinsel durumlar, delilikle özdeşleştiriliyor ve Avrupa burjuva ailesine uyum sağlama yeteneğine sahip olmayan bir varlığın gösterdiği hastalıklar olarak kabul ediliyordu (Foucault 2000(a):80). 19.Yüzyıl'dan sonra deli, aile ahlakının kurallarına uyum sağlamayan, Avrupalı burjuva ailesinin oluşturduğu etik ve hukuksal sisteme dahil olmayan kişi olarak tanımlanmıştır (Foucault 2003:221).

² İktidarın işleyiş mekanizması bağlamında cinsellikle ilgili kullanılan stratejiler, kadın vücutlarının histerikleştirilmesi, çocuk cinselliğin pedagoğlaştırılması, üreme davranışlarının toplumsallaştırılması ve sapık zevkin psikiyatikleştirilmesidir. Bu bilgi türlerinin nesneleri, masturbasyon yapan çocuk, histerik kadın, üreme davranışında bulunacak evli çift, sapık yetişkindir. Histerik kadın bedeni, bütünüyle cinsellikle dolup taşan bir beden olarak çözümlenmiştir. Bu bedenle, aile düzlemi ve çocukların yaşamı arasında organik bir bağ kurulmuştur. Anne ve onun negatif görüntüsü olan asabi kadın bu histerikleşmenin en görünür biçimini oluşturur. Çocuk cinselliğine müdahale edilmesi, tüm çocukların cinsel bir etkinliği olduğunun ya da olabileceğinin ve bu bir yandan doğal bir yandan da doğaya karşı olan etkinliğin, uygunsuz olması nedeniyle fiziksel ve ahlaksal tehlikeler taşıdığına kabullenilmesi ile ilişkilidir. Üreme davranışlarının toplumsallaştırılması, evli çiftin doğurganlığının toplumsal ya da mali önlemlerle özendirilmesi ya da frenlenmesi yoluyla çiftlerin üreme davranışlarının tüm toplum bünyesine karşı sorumlu kılınmasıdır. Son olarak, sapkın hazzın psikiyatikleştirilmesi ile cinsel içgüdü, özerk bir biyolojik ve psişik içgüdü olarak tanımlanmış ve bu içgüdüyle etkileyebilecek tüm sapkın biçimlerin klinik analizi yapılmıştır. Cinsel içgüdü'nün normal olarak nitelendirilmesi için cinsel davranış tarzları ve arzu nesneleri belirlenmiş ve bu kriterlere uymayan cinsel davranışları ve arzuları düzeltilecek teknoloji araştırılmıştır. Gerçekte söz konusu olan bizatihi cinselliğin üretimidir (Foucault 1978:104-105).

Foucault'nun 20.Yüzyılın iktidar formu olarak ileri sürdüğü “biyo-iktidar” kavramının merkezinde cinsellik yer alır.¹ 18.Yüzyıl sonrasında biyo-iktidarın gelişmesiyle cinsellik hakkında hakikati bildiğini ileri süren bir bilim dalı ve bilimsel bilgi oluşmuş ve bu noktadan sonra cinsel aktiviteler, bedenin basit davranış ve tepkileri değil, “bilimsel” cinselliği açığa vuran ve insanın kimliğini, hakikatini ortaya koyan bir kimlik belirleme sürecini oluşturan davranış kalıpları haline gelmiştir. Bilimsel söylemin kurguladığı cinsellik, normal ve anormalliğin sınırlarını da belirler (Bell 1993:21). Örneğin, bilimsel söylem, kadınların cinsel zevki nasıl deneyimledikleri sorusuna yanıt üretir. Bilimsel bilgi, kadının cinsel zevkini zor ve karışık olarak tanımlamıştır. Kadın için doğal ve normal olan cinsellik ve cinsel zevk, bilimsel yöntemlerle uzmanlar tarafından saptanmış ve bu da heteroseksüelliğe bağlanmıştır. Aynı zamanda, cinsellik alanında kadının edilgenliği ve erkeğin etkenliği bilimsel söylemlerle desteklenmiştir. Böylelikle söylemler, bilgiler, çözümlemeler ve buyruklardan oluşan koca bir düzen, cinsel ve cinsiyet kimliklerini kuşatmıştır (Foucault 2003:28).²

Bu noktada, feministlerin cinselliğin bilimsel bilgi ve iktidarın birleşmesiyle kurgulandığı savı, Foucault'nun argümanları ile örtüşmektedir (Bell 1993:22). Foucault'nun iktidar/bilgi ilişkisi analizi, patriarkal iktidarın dinamikleri olan evliliğin, anneliğin, zorunlu heteroseksüelliğin ve kadınların ilişkilerini ve vücutlarını yöneten

¹ Devlet, refah devleti uygulamaları ve nüfus planlaması adı altında doğum oranına, evlenme yaşına, meşru ve gayri meşru doğumlara, cinsel ilişkilerin başlama yaşına ve sıklığına, bu ilişkileri doğurgan ya da kısır kılmanın yoluna, evliliklere, gebeliği önleyici uygulamalara müdahale eder ve düzenler Devlet, yurttaşlarının sürdürdüğü cinsel etkinliğin ne durumda olduğunu ve bu etkinliğin nasıl yürütüldüğünü bilebilir, buna karşın yurttaşlarının her biri de başkalarının cinsel etkinliğini denetleme yeteneğine sahiptir Devletle kişi arasındaki cinsellik, kamuyu ilgilendiren bir bahis konusuna dönüşmüş durumdadır (Foucault 2003:27). Devlet dışında, din de cinselliği düzenleyici önemli alanlardan biridir. Ancak Foucault 18.Yüzyıl sonrasında devletin düzenlemeleri ve yasaları ile bütün yurttaşları kapsayacak şekilde cinselliğe müdahale araçları geliştirdiğini ve bu anlamda dinin müdahalesini sekülerleştirdiğini ileri sürmüştür (1978:63).

² İktidar-cinsellik-cinsiyet bağlamında bir başka önemli nokta, iktidarın cinselliği bastırarak değil, modern cinsellik formları yaratarak işlemesidir. Bu özellik, 18.Yüzyıl'da yerleşen iktidar yapısına özgüdür. 18.Yüzyıl kapitalist toplum yapısına uygun olarak, modern cinsellik formları, arzuyu nesneleştirmekte, metalaştırarak ticarileştirmektedir. Bu yolla kapitalizm cinsellik üzerinden bir kazanç, bir çıkar üretecektir. Onu kullanacaktır. Bu defa karşımıza arzu ekonomileri denen süreç çıkar. Söz konusu olan arzunun manipülasyonudur. Onun tahrik edilmesidir. Fakat bu karmaşık bir süreçtir. Çünkü, bir yarıyla cinselliğin ve arzunun özgürleştirilmesine olmasa bile, doyurulmasına olanak verir. Buradaki amaç, onun ticarileştirilmesi, giderek sömürülmesidir. Böylelikle modernite-kapitalizm arzuya dönük olguları tahrik eder. Cinselliği sistemleştirir ve hayatın parçası haline getirir. Dolayısıyla bir reklam filminde dahi, Foucault'nun ileri sürdüğü cinsellik-cinsiyet-iktidar ilişkisini görebiliriz. Özgürleşme, aslında, cinselliğin ve erotizmin sonu niteliğini taşır. Modernitenin cinselliği özgürleştirilmesi ancak bu sınır ve çerçeve içindedir. Bu sürecin kendisi, iktidarın denetimindedir ve onun pekiştirilmesine yol açar (Kahraman 2005:121).

günlük pratiklerin açıklanmasında feminist yazarlarca kullanılmaktadır. Bedenleri kontrole açan ve bedeni iktidarın aracı haline getiren, biyo-iktidar, kadın bedenine ve kimliğine de şekil vermiştir (Sawicki 1996:160). Bununla beraber, feminizmin erkekleri en üste koyan hiyerarşik ikili bir ayrıma dayanması ve kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkilerini, “egemen-ezilen” ikilemine dayandırması, feminizmin iktidara bakış açısındaki eksikliklerdir (Bell 1993:39). Bu noktada, Foucault’nun analizinin farklılığı, kadına ve erkeğe iktidarın işleyişinde biçtiği roldür.

İktidarın mikro teknikleri, yaşamın her alanında, edebiyatta, görsel sanatlarda, medyada, iş yaşamında, ev yaşamında, sokakta ve aklımıza gelebilecek kadar çok çeşitli ortamlarda karşımıza çıkar. Örneğin, Kate Millett, “Cinsel Politika” adlı kitabında cinsellik bağlamında erkeğin güçlü, kadının zayıf ve pasif konumunu örneklemek için Henry Miller’in “Sexus” (1965) adlı romanından cümleler verir. Millett’e göre, romanda anlatılan, bir cinsel ilişkiden çok gücünün hizmetinde gelişen cinsel bir olgudur (Millett 1987:14). Bu cinsel olgu, erkeğin, güçsüz, boyun eğen ve histerik bir dişi üzerindeki egemenliğinin kanıtlanması, kadına cinsel yolla sahip olunmasıdır. Romanda erkek saldırgan, kadın ise pasif, edilgen ve sanki verilen emirleri yerine getiren bir hizmetçi gibi tasvir edilmiştir. Bu tür tasvirler, bize erkeğin iktidarın kanıtlanmasına ortam hazırlayan ve cinsel ilişki düzeyinde ortaya konulan bir cinsel politikayı gösterir (Millett 1987:16).

Romanlarda üretilen söylem tarzının yanı sıra, cinsellik-cinsiyet-iktidar bağıni anlamamıza yardımcı olabilecek bir diğer olgu, pornografidir. Andrea Dworkin, pornografinin, kadının aşağılanmasına ve adeta cinsel bir köle gibi kullanılmasına dayandığını ileri sürer. Pornografik filmlerde, erkek egemenliğinde kadınların erkeğe verdiği haz duygusu yanında, kadın vücudu ve cinselliğiyle kirlili ve her yönüyle pornografikleştirilerek gösterilir. Dolayısıyla pornografi, kadının nesneleştirilmesini içeren (Dworkin 1997:298) kadının ticari bir meta ve tüketim aracı haline gelmesine yol açan bir süreçtir. Catharine MacKinnon’a göre, çağdaş sanayi toplumlarında pornografi, kadınlara cinsel saldırı, kadınların elde edilip sahiplenilmesi ve kullanımı olgularının erkekler için kar amacıyla toptan üretildiği endüstri dalıdır. Pornografi, kadının cinsel ve ekonomik eşitsizliğini kazanç elde etmek için sömürür (MacKinnon 2003:225).

Pornografi, eril cinsellik söylemini ve erkeklerin gözüyle oluşturulan kadını oluşturur (MacKinnon 2003:227).

Medya, pornografi, görsellik, edebiyat, siyaset gibi değişik yollarla iktidar, kendi cinsellik ve kadın-erkek söylemini yaymakla beraber, geleneksel yapıların çözüldüğü modern sanayi toplumlarında cinsellik söylemi değişim göstermiştir. İktidar ilişkilerindeki değişim takip edilirse, bu ilişkilerin sadece ezilme ve baskı ilişkileri olmadığı görülür. Bu bakımdan ataerkil kurumları ve pratikleri baskıcı bir model altında sınıflandırmak ve erkekleri kadınlar üzerinde iktidar uygulayan ve iktidardan kazanç sağlayan biçimde açıklamak, cinsiyet kurumlarının eksik analiz edilmesine yol açarak, sosyal ve tarihsel karmaşık yapılarını açıklamada yetersiz kalmaktadır (Bordo 1994:231). Foucaultcu yaklaşıma göre, kadınlar, cinsiyetçiliğin pasif kurbanları değildir; aksine kültürel pratiklere katılarak bu düzenin işleyebilmesini sağlarlar. Örneğin güzellik söylemi, kadın bedenine şekil vermekte ve kadınlar vücutlarını birtakım güzellik işlemlerine maruz bırakmaktadırlar (Bartky 1998:81). Benzer şekilde, bir kadın bir erkekten arabayı park edemediği için yardım istediğinde, erkeklerin daha iyi araba kullandıkları ve teknikten daha iyi anladıkları söylemine katılmış olur (Alsop 2002:83).

Birçok erkek de kendini ataerkil düzende, cinsiyetçi pratikler içinde bulur. Bu pratikleri kendileri yaratmamışlardır; ancak bu pratikler onlara da hükmeder. Foucault'yu temel alan feminist söyleme göre, erkeklere düşman gibi yaklaşmak anlamsızdır (Bordo 1994:234). Kadınların özgürlüğü, modern biyo-iktidarın ürettiği cinsellik söyleminden ayrılmaları ile olabilir (Ricci 1995:370). Buna göre feministler, cinsellik hakkında gerçek bilgiye sahip olmaya çalışmak yerine, kendi özgür cinsel kimliklerini yaratmalıdırlar (Martin 1995:263).

İktidar, direniş kapısını açık bırakmakla beraber, bireylerin gösterdiği direniş ile sistem kendini döneme, topluma göre yenilemekte ve varlığını sürdürmektedir. Bazı yazarlar tarafından Foucault'nun karamsar bir iktidar kavramı ortaya attığı eleştirisi, bu noktada karşımıza çıkar.¹ Çünkü direniş mümkün olsa bile iktidar tamamen ortadan kaldırılamaz. Bunun yanı sıra, Foucault, direniş kavramını muğlak bırakmış ve iktidar sistemlerini çözmek için ne yapılması gerektiğini netlikle dile getirmemiştir. Bu

¹ Bkz. Seidler 1994:105.

eleştirilerin görmezden geldiği nokta ise, Foucault'nun öncelikli olarak başkaları adına konuşmaktan kaçındığıdır. Kaldı ki, Foucault'nun dayatılan kimliklerin reddedilmesi gerektiğini ileri sürerken, bir yandan da büyük siyasal projeler gibi “yapılacaklar listesi” önermesi, düşüncesinde bir tutarsızlık yarattı. İktidarın, çıkışı olmayan bir ağ olarak tanımlanması karamsar bir eğilim gibi görülse de, direnişi, iktidarın öğelerinden biri olarak bu ağa eklemesi, siyasal bir proje için olmasa da, belirli bir eylem alanı için yer açabilir. Bununla birlikte, Foucault'nun düşüncesinde direnişi kavramsallaştırırken belirsiz olduğu açıktır (Madan 1997:126).

Foucault'ya yöneltilen, iktidarı sadece tespit etmesi ancak çözüm üretmemesine dair eleştiri, “benlik teknolojileri” ile bir ölçüde yanıtlanabilir.¹ Foucault, iktidarı insanın içinde olan kötü bir habis gibi algılar. Ancak iktidar ehlileştirilebilir. İnsanın benliğini, kendini bulma çabasından yola çıkarak küçük ritüellerle oluşturabilmesi kendi içinde iktidara karşı bir direnişi barındırır. İktidarın ehlileştirilmesinin yollarından biri, tek tek insanların kendi içlerine dönüp yalnızlaşmaları, kendilerine bakmakları ve sonra dış dünyada kendilerini davranış tarzları, tutum ve düşünceleri bakımından yeniden kurgulamaları olabilir (Demez 2005:46). Bu süreç kimliğimizi evrensel etik bir kural gibi algılamaktan uzak, “bu şey benim kimliğime uygun mu” sorusunu kendimize yöneltmeksizin gidilecek bir yolu işaret eder. Özellikle kimliğimizi yeniden kurgulamak sorunu, hem cinsel hem cinsiyet kimliklerimizin doğal olmadığı ve bir sistem tarafından bize empoze edildiği eleştirisini kendi içinde saklı tutar.

Kısacası, Foucault'nun iktidar kavramı, toplumda kamusal alan veya makro odaklarda görünür olmayan iktidar çatışmalarının analiz edilmesi için elverişli bir yaklaşım sunmaktadır. Cinsiyet ilişkilerinde var olan iktidar, kendine özgü bir sistem oluşturmakta ve bu sisteme uygun bilgi ve söylem üretimini üstlenmektedir. Günümüzde iktidarın bilgi ve söylem üreterek oluşturduğu toplumsal cinsiyet rejimi, ataerkil yapılanmadır. Bu noktada, ataerkil sistemin özelliklerini ve ataerkilliğin kurucu öznesi rolündeki erkekliği anlayabilmek, toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisini kavrayabilmek açısından aydınlatıcı olacaktır.

¹ Bkz. Tekelioğlu (1999).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ATAERKİLLİK

3.1.ATAERKİLLİĞİN TANIMI

Orijinal kökeni bağlamında ataerkillik¹ (patriarka), babanın yönetimi, babanın ailede genç erkeklere, kızına ve karısına hükmetmesi demektir (Ehrenreich 1995:284).² Ataerkillik, kamusal ve özel alanda toplumsal dayanakları olan sosyal bir sistemdir ve toplumda soyun aktarılması, mirasın devredilmesi ve ekonomik güce sahip olma ile çocuklar ve kadın üzerinde tam yetkiye sahip olma gibi temel görevlerin erkeklere verilmesi anlamına gelir. Ataerkillik varsayımına göre erkekler, doğal yapılarının bir özelliği olarak daha akılcı ve güçlüdürler; yönetmek ve egemen olmak için yaratılmışlardır. Buradan siyasal alanı yani devleti temsil etmeye daha elverişli oldukları sonucuna varılır ve toplumsal sistemler ve rollerin belirlenmesi bu normlara göre gerçekleşir (Demez 2005:61).

Kamla Bhasin'e göre ataerkillik, daha önceleri babanın-erkeğin yönetimindeki aileyi tanımlamak için kullanılıyor iken günümüzde genel anlamda erkek egemenliği ve kadınları baskı altına alan bir sistem anlamında kullanılmaktadır (Bhasin 1994:3). Eisenstein, ataerkilliği, erkeklerin yönetiminde güçle, doğrudan baskı ile ya da gelenek, hukuk, din, töre, eğitim, emeğe uygulanan cinsiyet ayrımcılığı yoluyla işleyen sosyal, ideolojik, politik bir sistem olarak tanımlamıştır (Eisenstein 1983:5). Günlük yaşamımızda deneyimlediğimiz baskı, aile içinde, iş yerinde ve toplumda ayrımcılık, gözardı etme, kontrol, sömürü, şiddet gibi değişik şekiller alabilmekte ve patriarkal sistemin unsurları olarak sayılmaktadır (Bhasin 1993:3). Ataerkilliğin toplumun

¹ Ataerkillik, bir kavram olarak Weber gibi sosyal bilimciler tarafından aile reisliği rolleri yoluyla erkeklerin toplumu yönettikleri bir hükmetme, hükümet sistemi anlamında kullanılmıştır. Ataerkilliğin (patriarka) anlamı Weber'den sonra özellikle radikal feministlerin analizleri ile gelişmiştir (Walby 1990:19). Feminist akım içerisinde patriarka kavramını ilk kullanan yazarın Kate Millett olduğu ileri sürülmektedir (Whitehead 2002:86). Cinsiyet eşitsizliğini ve bütün toplumsal yapının erkek egemenliği üzerine kurulu olmasını eleştiren feminist çalışmalar, ataerkil yapıya bir iktidar sistemi olarak yaklaşmış ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet-iktidar ilişkisini sorgulamışlardır (Bkz. Millett 1987, Firestone 1993).

² Bkz. Edley ve Wetherell 1995:121.

derinliklerine nüfuz etmesi, onu görünmez kılmakta ve bu sebeple bize “doğal olan” bir varoluş biçiminde görülmektedir (Bhasin 1993:9).¹

Ataerkilliğin işleyişi iki boyutludur: Ataerkil ağ ve ataerkil sistem. Ataerkil ağ, tüm ataerkil algılayışları, pazarlıkları, sözleşmeleri, iktidar ilişkilerini, olguları kapsayan soyut bir yapı olarak düşünülebilir. Ataerkil sistem, ise bu kürenin içerisinde yer alan soyut iktidar biçimleri olarak görülebilir. Zaman içerisinde, ataerkil ağ içindeki dizilerden bazı ögeler atılırken bazıları yer değiştirir. Yapı dönüşürken, değişiklikler diziye ait olarak kalmaktadır (Demren 2001:2). Erkeklik biçimleri de bu dizilerin içerisinde yer alan, yer değiştiren, atılan ve dönüşen ögelerdir. Bu ögeler ne kadar dönüşseler veya atılsalar da yerine başkaları konur. Böylece tüm değişiklikler, aynı diziye yani ataerkil sisteme ait olarak kalırlar. Ögelerdeki değişime rağmen ataerkil sistem aynı özü korur ve varlığını sürdürür (Demren 2001:3).²

3.2.ATAERKİL SİSTEMİN BELİRLEYİCİ UNSURLARI

Ataerkil toplumsal sistem, belirli cinsiyet söylemleri ile kendine özgü bir hakikat rejimi oluşturur. Sistemin belirleyici özelliklerden biri, erkeğin kadının hem kamusal alandaki hem de özel alandaki üretimini kontrol etmesi ve maddi-üretici kaynakların erkek kontrolünde olmasıdır (Bhasin 1993:9). Yani ataerkil sistem, hem kamusal alanda, hem de özel alanda karşımıza çıkar. Sylvia Walby, patriarkayı erkeklerin egemen olduğu ve kadını baskı altına alıp ezdikleri sosyal yapılardan oluşan bir sistem olarak görür.³ Patriarka kendi içinde 6 alt sistemden oluşur: Yeniden üretim ve üretim ilişkilerinde

¹ İktidarın bilgi ve söylem üreterek oluşturduğu ataerkil cinsiyet sisteminde, iktidarın direnişe açık doğasına uygun olarak, kadınlar iktidardan tamamen dışlanmış değildir; ancak kadınların uyguladığı direniş ritüelleri sistemin özünü değiştirememektedir (Bhasin 1993:14). Ataerkil sistem, kendi devamlılığını bir şekilde sağlamakta ve kadınlar bu sistemle uyumlu bir ilişki yürütebilmektedir. Ataerkil sistemin kendi devamlılığını sağlaması açısından, Deniz Kandiyoti'nin ortaya koyduğu “ataerkil pazarlıklar” kavramı, önemli bir analiz noktasıdır. Kandiyoti'ye göre, ataerkil pazarlıklar, iki cinsiyet arasında geçen, her ikisinin de rıza gösterdiği ama bunun yanında zaman içerisinde değişebilen karşı koyulabilen ve yeniden tanımlanabilen bir ilişki ağıdır. Bu pazarlıkların niteliği toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Bunun yanı sıra ataerkil pazarlıklar toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden kurulması sırasında birtakım mücadele ve tarihsel dönüşümlere açıktırlar (Kandiyoti 1997:114).

² Bkz. Taşkale 2005:2.

³ Walby ve Bhasin'e göre, ataerkilliği toplumsal bir sistem olarak ifade etmekte yarar vardır. Çünkü bu şekilde kadın ve erkeklerin biyolojik yapıları gereği farklı olduklarını, erkeğin dominant rolünü ve kadının ezilen, ikincil konumunu ileri süren biyolojik determinizm çürütülebilmektedir (Bhasin 1993:5).

patriarkal ilişkiler, ücretli istihdam alanında patriarkal ilişkiler, erkek şiddeti, cinsellik alanında patriarkal ilişkiler ve kültürel kurumlarda patriarkal ilişkiler (Walby 1990:20).

Yeniden üretim ve üretim ilişkileri, aile yaşamında işbölümü ve çocuk yetiştirmeyi kapsar. Ücretli istihdam alanında patriarkal ilişkiler, iş hayatında cinsiyete dayalı iktidar ilişkileridir. Cinsellik alanında patriarkal ilişkiler, namus, bekaret, cinsel ahlak, erkeğin cinsel aktifliğinin, kadının cinsel pasifliğinin norm haline gelmesiyle kendisini gösterir. Kültürel kurumlarda patriarkal ilişkiler, insan yaşamının her alanında, din, gelenekler, adetler gibi kendi içlerinde ataerkil nosyon taşıyan unsurlara işaret eder. Bununla beraber, ataerkil sistemin diğer önemli özelliği, belirli bir erkek ve kadın söylemi üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Bu söylemler, bireylerin bütün yaşamları boyunca, “normal erkek” ve “normal kadın” olabilmek için uymaları gereken kriterleri belirler. Dolayısıyla ataerkil sistemin unsurları, erkeklik ve kadınlık söylemleri ve hem kamusal yaşamda hem de özel alanda karşımıza çıkan yapı ve pratiklerdir.

Ataerkil sistemin pratikleri içinde, aile içi ilişkileri ve işbölümünü, cinsellik, namus ve bekareti, iş yaşamını, siyaset kurumlarını ve sokak gibi alanları sayabiliriz. Bununla beraber günlük yaşamın bazı unsurları hem özel alanı hem kamusal alanı ilgilendirir. Örneğin gece geç saatte sokağa çıkmak, hem sokakta kadına ayrılan yeri hem de özel alanda kadın için konulan sınırlamaları gösterir. Bütün bu unsurları, birbirinden ayrı olarak tasnif edip kategorileştirmek, aralarındaki etkileşimin gözden kaçmasına neden olabilir. Sonuçta, aile içinde kadının ve erkeğin konumu, işyerlerinde, sokaklarda erkeklerden ve kadınlardan beklenen davranışları etkiler ve dolayısıyla çok sayıda mikro alanın çok sayıda makro alanla etkileşim içinde olduğu bir sistem mevcuttur ve ataerkilliğin her unsuru bu ilişkiselliğe bağlı kalarak analiz edilmelidir. Ataerkilliğin karşımıza çıkan unsurlarının belli başlıları, aile içi ilişkiler ve işbölümü, cinsellik, namus ve bekaret, iş hayatı, siyaset ve devlet kurumları ve her iki alanda hakim olan kadına ve erkeğe atfedilen toplumsal cinsiyet söylemleridir.

3.2.1.Aile İçi İlişkiler Ve İşbölümü

Ataerkil sistemin devamının sağlanmasına yönelik olarak, aile kurumu temel bir birimdir. Yeniden üretim ve üretim ilişkileri, özellikle aile içerisinde kendisini gösterir. Erkek, ailenin reisi olarak kabul edilir. Aile içinde kadının cinselliğini, emek ve üretimini erkek kontrol eder. Aile içinde kadının alt, erkeğin üst kademedede olduğu bir hiyerarşi mevcuttur. Aile, aynı zamanda gelecek neslin sosyalizasyonu açısından da önemlidir (Bhasin 1993:9).

Aile kurumu içinde kadınların ev emeği, eşleri tarafından sömürülür. Kadın herhangi bir ücretli işte çalışmıyorsa, ev emeği karşılığında kendi geçimini sağlar. Kadınlar özel alan dediğimiz aile içinde yemek, temizlik, çocuk bakımı gibi hizmetleri ücretsiz olarak yerine getirmektedir. Bu durumda ev hanımları, üretici sınıf, eşleri sömürücü sınıf olmaktadır. Yeniden üretimden ise kastedilen, neslin ve erkeğin soyunun devamının çocuk üretimi ile sağlanmasıdır. Yeniden üretimin kontrolünde kadınların rolü artsa da, kadın tamamen kendi bedeni hakkında söz sahibi olamamaktadır (Walby 1990:21).

Aile içi ilişkilerin bir başka boyutu, erkeğin kadın üzerinde uyguladığı fiziksel, duygusal ve ekonomik şiddettir.¹ Erkeğin ailenin başı ve egemen kişisi olarak görülmesi, kadının ise ikincil ve zayıf konumu, farklı şiddet türlerinin doğallaşmasına yol açar. Türkiye’de DİE’nin verilerine göre, yapılan çalışmalar sonucunda, yaş grubuna göre 15-19 yaş arası kadınların, %52.4’ü kadının kocasına karşılık verirse dövülmesini haklı bulmuştur. Bu oran 20-24 yaş arası kadınlarda %31.2’ye düşse de kocasına karşılık vermeyi, çoğu kadın dövülme nedeni olarak kabul edebilmiştir.² Bu noktada ilginç olan, kadınların aile içi şiddeti “normal” gören bir bilinç düzeyine getirilmeleri ya da o bilinç düzeyinde kalmalarının sağlanmasıdır. Aile içinde kadının erkeğe oranla ikincil statüsü, onun emirlerine itaat etme ve saygı gösterme yükümlülüğü, hizmet sorumluluğu önemli ataerkil kodları oluşturur.

¹ Erkeğin kadın üzerinde uyguladığı şiddetin yanı sıra, kadın da aileyi geçindirme ve iş yaşamında başarılı olma gibi erkekliğe atfedilen görevleri, eşlerinden beklemekte ve bu da erkek üzerinde bir tür duygusal şiddet yaratmaktadır. “Alan Çalışmasından Elde Edilen Bulgular” bölümünde mülakatlardan anlaşılabileceği üzere, aile içinde erkeğin kadına uyguladığı farklı şiddet türleri her zaman tek taraflı olmamakta, erkek de yüklenen sorumluluklar ve beklentiler altında ezilebilmektedir.

² <http://www.kssgm.gov.tr/tcg/19.pdf>, 25.06.2006.

3.2.2.Cinsellik, Namus Ve Bekaret

Ataerkilliğin en önemli toplumsal dayanaklarından biri, cinsellik alanındaki uygulamalar, değerler, kabullerdir. Cinsellik alanında patriarkal ilişkiler, zorunlu heteroseksüellik ve kadın cinselliğinin denetlenmesi şeklinde ortaya çıkar. Kadın, erkeğin arzularını ve ihtiyaçlarını gidermeye zorunludur. Buna karşın, evlilik dışı kadın cinselliğine büyük bir kısıtlama ve sınır mevcuttur. Irza geçme, utanma ve şeref duygularını uyandıran bir tehdit oluşturur ve kadının cinselliğini kontrol altında tutabilmek için kıyafeti, davranışı, kültürel ve dini davranış kodlarıyla izlenir (Bhasin 1993:8). Aynı çerçevede, Catharine McKinnon, cinselliğin bir eşitsizlik olarak toplumsal cinsiyetin merkezinde yer aldığını ileri sürer. Cinsellik, erkek ve kadın arasındaki eşitsizliğin cinsiyetlendirildiği ve kristalleştiği bir alan oluşturur. Bu alan içerisinde, daha az güçlüye yöneltilen saldırganlık, cinsel bir zevk olarak deneyimlenmekte, erkekliğe yetki ve güç kazandıran bir nitelik olarak görülmektedir. Bu nitelik, erkekliğin hiyerarşi ve kontrolün merkezileştiği bir kimlik olarak kurgulanmasına yardımcı olur. Cinselliğin güçsüz tarafı olan kadın için ise, ikincillik, ezilmek, baskılanmak cinsel zevk adı altında cinsellik kılıfına bürünür. Erkek egemenliği ve kadının baskılanması, cinsel zevk deneyimlenirken egemen kod olmaktadır (McKinnon 1992:115).

Özel alanda erkeğin iktidarını sürdürmesine yarayan en önemli kavramlardan birisi, bekarettir. Kadının cinselliğini denetleyen bu kavram, erkeğe bir iktidar alanı yaratmaktadır. Erkek için cinsellik iktidarını kanıtlayacağı bir alanı çağrıştırırken, kadın için “namus”, “utanma”, “kirletilmek” gibi kontrol mekanizmalarıyla kendini sınırlaması gereken bir alandır. Cinsel iktidar ilişkilerinde de erkek “kendine alan”, kadın “kendinden veren”dir. Tecavüz ve cinsel taciz de ataerkil yapı içinde kadın üzerinde baskı kurmanın araçları olmaktadır. Örneğin Türkiye’de 2003 DİE verilerine göre, tecavüz ve sarkıntılık suçlarıyla 1474 erkek cezaevine girmiştir. Bu oran kadınlarda 17’dir.¹ Diğer suç kategorilerinde de erkeklerin oranının kadınlardan fazla olması dikkat çekicidir.

¹ <http://www.die.gov.tr/tkba/t132.xls>, 25.06.2006.

3.2.3.İş Yaşamı, Devlet Kurumları Ve Kamusal Alanlar

Kamusal alanda cinsiyete dayalı iktidar ilişkileri, daha görünür halde olan iş yaşamı, siyaset kurumları ve sokak gibi alanlarda karşımıza çıkar. Kadının ev merkezli konumlandırılması ve annelik görevinin öncelikli olarak algılanması sonucunda, ücretli emek piyasasında, kadınlar nitelikli işlerden dışlanarak daha az nitelikli işlerde istihdam edilirken¹, yönetici kademesinde daha çok erkekler yer almaktadır. Endüstri toplumlarında, kadınlar istihdam olanaklarının üçte ikisinden daha az bir oranda yararlanmakta ve erkeklerin aldıkları ücretin yarısını kazanmaktadırlar. Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, %26 oranındadır. Kentsel işgücü piyasalarına kadınların böylesine düşük seviyelerde katılımına iki ana sebep gösterilebilir. Bu sebeplerden ilki, kadınların geleneksel sorumluluğu addedilen ve özellikle evli ve çocuklu kadınların ev dışında ücretli bir iş aramalarını engelleyen, ücretsiz ev işidir. Kadınların istihdamını engelleyen bir diğer önemli etmen ise, kadınların ev dışında özgür hareketini kısıtlayıcı kültürel ve töresel uygulamalardır. Kadınların, kadın işleri olarak kalıplaştırılmış düşük ücretli, sosyal güvenliği olmayan sektörlerde yoğunlaşması², beceri, eğitim ve iş deneyimi seviyelerinin düşük olması ve son olarak işyerinde cinsel taciz olgusu da kadın istihdamını sınırlayan faktörler olarak sayılabilir.³ Bunların yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerde, sağlık, eğitim, beslenme olanakları açısından da kadınlar dezavantajlıdır. Bu ülkelerde okuma-yazma bilmeyenler arasında kadınların oranı üçte ikidir (Moghadam 1996:1-2).

¹ DİE verilerine göre 2000 yılında kadınların % 75.7’si eğitime bağlı nitelik gerektirmeyen ziraat, avcılık, ormancılık, balıkçılık sektöründe çalışmaktadır. Aynı sektör dalında erkeklerin oranı, 48.4’dür (<http://www.die.gov.tr/tkba/t153.xls>, 25.06.2006). Bunun yanı sıra 2000 yılında kadınların % 68.8’i ücretsiz aile işçisidir. Kendi hesabına çalışan kadınların oranı % 6.0 iken erkeklerde bu oran %28.2’ye çıkmıştır. Benzer şekilde işveren kadınların oranı % 0.9 iken işveren erkeklerin oranı 3.6’dır. Ancak 2004’de ücretsiz aile işçisi kadınların sayısı % 49.8’e düşmüştür. Kendi hesabına çalışan kadınların sayısı %11’e çıkmış ve ücretli olarak çalışan kadınların sayısı da %39.3 olmuştur (<http://www.die.gov.tr/tkba/t157.xls>, 25.06.2006). Bununla beraber 2005’de işgücüne katılım oranı verilerine göre, Türkiye çapında kadın işgücüne katılım oranı 24.8, erkek işgücüne katılım oranı ise, 72.2’dır (<http://www.kssgm.gov.tr/tcg/2.pdf>, 25.06.2006).

² Nitekim, Türkiye’de kamu kurum ve kuruluşlarında üst düzey yöneticilerin büyük bölümü erkektir. Radikal gazetesinde 28.05.2006’da yayınlanan bir araştırmaya göre, Türkiye’de 20 kamu kurum ve kuruluşunda üst düzeyde görev yapan erkeklerin sayısı 3 bin 164 iken, kadın sayısı 1486’dır. Kadınlar, müsteşar, müsteşar yardımcısı, genel müdür ve genel müdür yardımcısı gibi bürokrasinin tepe noktalarında hemen hemen hiç bulunmamakta; en çok şef, şube müdürlüğü ve daire başkanlığı gibi kadrolarda yer almaktadırlar (Radikal gazetesi, 28.05.2006).

³ Türkiye Gölge Raporu, 32. B.M. CEDAW Komitesi Oturumu’na sunulmak üzere, Ocak 2005.

Politik kurumlar içinde de erkek egemenliği hakimdir. Politik partiler ve kuruluşlarda kadın sayısı oldukça azdır. Örneğin Türkiye’de 2002 seçim sonuçlarına göre, parlamentoya giren kadın milletvekili sayısı sadece 24’dır. Buna karşın erkek milletvekili sayısı 526’dır¹. Parti içinde başarılı olan kadınlar da ya güçlü erkek siyasetçiler ile işbirliği yaptıkları için ya da erkekler tarafından konulan ilkeler ve yapılar içinde ilerledikleri için önemli konumlara gelmişlerdir (Bhasin 1993:11).

Bunun yanısıra devlet kurumları da, patriarkal yapılanmalar içine girer. Devlet yetkilileri, tecavüz, cinsel taciz, eşini dövme gibi spesifik şiddet içeren eylemleri cezalandırmakla birlikte sistematik olarak erkek şiddetini önleyici bir çaba içinde bulunmamaktadır. Connell, ataerkilliği sistematikleştirmesi açısından devlete vurgu yapar. Devlet personeli, son derece görünür şekilde cinsiyet temelinde bölünmüştür. Devlet seçkinleri, birkaç istisna dışında erkeklerden oluşur. Büyük devletlerin diplomatik, sömürgeci ve askeri politikaları sertliği ve gücü özendiren erkek ideolojileri bağlamında biçimlendirilir (Connell 1987:126). Polisin ve askerlerin fiziksel saldırganlığı, erkek kimliğinin bir parçası olarak görülür (Connell 1998:128). Devlet, toplumsal cinsiyet konularıyla ilgili pek çok ideolojik etkinlikte uğraşır ve eşcinselliğin suç kabul edilmesi, reşit olma yaşı üzerine yasalar, cinsel hastalıklar, AIDS ile ilgili düzenlemelerle cinselliği kontrol etmeye çalışır (Connell 1987:126).

Kadının, kamusal alanda hareket alanını belirleyen önemli alanlardan biri sokaktır. Sokak, ıslık çalıp laf atma gibi görece hafif tacizlerden fiziksel sarkıntılık ve tecavüze kadar kadınlara yönelik pek çok sindirme eyleminin gerçekleştiği bir ortamdır. Kamusal alan denilen sokaklar, geceleri kadınlar için tehlike içeren ortamlar haline gelir (Connell 1987:132-133). Sonuç olarak, cinsiyet ilişkileri, hem özel alanda hem kamusal alanda çok fazla içiçe geçmiştir ve her bir unsur, diğeriyle etkileşim halindedir. Örneğin kadının iş yaşamının yanısıra, ev yaşamında yemek, temizlik, bulaşık gibi günlük işleri üstlenmesi, kariyer yaşamı açısından bir sıkıntı yaratır. Benzer şekilde, kadının belirli saatlerden sonra sokağa çıkma özgürlüğünün sınırlandırılması, iş yaşamını etkiler.

¹ <http://www.kssgm.gov.tr/tcg/7.pdf>, 25.06.2006.

İktidarın toplumsal yapının en küçük noktalarına nüfuz eden yapısı gereği sokaklar, aile, evlilik, cinsellik, çalışma yaşamı, politika ve insana özgü bütün alanlarda birey, iktidar karşısında ve aynı zamanda sistemin içinde özneleştirilmiş, tabileştirilmiş durumdadır. Kadın ve erkeğin bu rejim içindeki konumları, rolleri, tavırları belirlidir ve ataerkil sistem her iki cinsiyeti kendi içerisinde konumlandırır. Dolayısıyla sadece kadın değil, erkeğin kimliği de kurgulanmıştır. Erkeklik, toplumsal cinsiyet söyleminin önemli bir parçasını oluşturur. Sistem içinde radikal değişimler yapılabilmesi için, erkekliğin analiz edilmesi ve anlaşılabilmesi gerekir. Erkek kimliğinde değişim olmaksızın ataerkil yapının özgürlükçü bir yapıya doğru evrilmesi olanaksızdır. Bu bağlamda erkeklik, ataerkil sistemde iktidarın taşıyıcı unsurudur ve sistemin daha iyi anlaşılması açısından erkeklik analiz edilmelidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.ERKEKLİK

4.1.ERKEKLİĞİN TANIMI

Erkeklik¹, iktidar temelinde kurulan cinsiyet düzeninin ve buna bağlı kültürel, ideolojik, dilsel ve siyasal olguların devamını sağlamak için oluşturulan bir biçimlenmedir (Demren 2001:34). Bir başka deyişle, erkeklik, bir biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp, duyup, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutum alışları içeren bir pratikler toplamıdır (Atay 2004:14).

Biyolojik olarak kaçınılmaz olduğu varsayılan erkek rolleri ve ilişkilerin biçimini belirleyen bireyin yaşadığı toplumun özellikleri ve değerleridir (Demez 2005:39). Bu nedenle erkeklik deneyimleri tek tip türdeş kimliklerden oluşmaz (Whitehead 2002:9).² Erkek kimliğinin göstergeleri, farklı tarihsel ve kültürel ortamlarda; farklı sınıf, yaş, etnisite gibi değişkenlere bağlı olarak değişmektedir.³ Bunun yanı sıra, erkeklik gibi kültürel yapılar bizim dışımızda gelişen ya da yaşanan ve sadece kültüre atfedilen dışsal oluşumlar değil, bireysel özneler tarafından bilişsel olmayan bir tarzda dahi olsa, içselleştirilmiş yapılardır (Whitehead 2002:13).

Erkekliğin kültürlere göre değiştiğini ortaya koyan örnekler olduğu gibi, çok uzak kültürler arasında erillik bakımından ortak özelliklerin varlığını ispatlayan araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Avustralya’da yapılan bir araştırma, Şanghaylı erkeklerin

¹ Erkekliğin 1960 sonlarında, eleştirel bir incelemeye tabi tutulmaya başlanması, erkek cinsiyet kimliği paradigmasının sorunsallaştırılmasına ve patriarka eleştirisine yol açmıştır. 1970’lerde erkeklikle ilgili belli başlı çalışmalar şunlardır: H.Pleck ve J. Sawyer’ın “Men and Masculinity”(1974), Deborah David’in “The Forty-Nine Percent Majority: The Male Sex Role”(1976), Robert Stoller’in “Presentations of Gender”(1985), M.Kimmel’in “Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity”(1987), Connell’in “Gender and Power”(1987), M.Kaufman’ın “Beyond Patriarchy: Essays by Men on Pleasure, Power and Change”(1987).

² Feminizmin ve gey hareketinin erkekliğin tek biçimli heteroseksüel yapısının çözülmesine katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir (Beynon 2002:1).

³ Bkz. Beynon 2002:2.

yemek, temizlik, çamaşır gibi ev işlerine çok büyük oranda ve gönüllü olarak katıldığını ortaya çıkarmıştır (Slazman 2005:85). Bildiğimiz erkeksi erillik anlayışına aykırı olan bir başka gelenek ise Polonezya’da her köyde, heteroseksüel erkeklere geçici erkek bir travesti tarafından (Mahu) cinsel partnerlik hizmeti verilmesidir (Slazman 2005:86). Bununla beraber, Latin Amerika ve Karayipler’de 2003’de yapılan bir araştırma da maçoğunun dünyanın her yerinde ortak bir özü olduğunu ortaya koyuyor. Araştırmadan çıkan sonuca göre, Latin Amerika ve Karayipler’deki erkekler, hayatlarının her alanında maço erkekliklerini sergilemeleri için üzerlerinde sürekli bir baskı hissediyorlar. Araştırmayı tasarlayanlardan biri olan Şilili psikiyatr Rodrigo Aguirre’ye göre erkeklerin kimliği, kadınlara karşı olmak üzerine kurulu ve erkekler akranlarının gözünde erkek olduklarını ispatlamak zorundadır. Araştırmacıların bulgularına göre maçoluk genellikle, kabadayılık, cinsel açıdan ustalık, insanın şerefini koruması ve tehlikeyle karşılaşma konusunda gözü karalık gibi özelliklerle bir tutuluyor. Kültürel normlar-ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de- erkeklerin sokaklardaki ayartıcı davetlere asla hayır dememesi gerektiğine işaret ediyor, bunun sonucunda ergenlik çağındaki erkekler sigara, alkol, uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklara maruz kalıyor. Bu tür davranış biçimlerinin mazur gösterdiği bir şey daha, duyguları veya kızgınlıkları başka tarafa yönlendirmenin erkeksi bir şekli olan kadınlara karşı şiddet kullanılmasıdır (Slazman 2005:87). Erkeklik için evrensel bir yaşam tarzı ve davranış kalıpları ileri süremesek de dünyanın birçok yerinde erkekliğin ortak özelliklerinden yola çıkılarak erkek rolleri analiz edilebilir.

Erkek rollerini tanımlamaya çalışan Edley ve Wetherell, Brannon’un 1976’da ileri sürdüğü erkeklik rollerine dikkat çeker. Buna göre bir erkekte mevcut olması gereken özellikler şunlardır: “Tüm kadınsı davranış ve özelliklerden kaçınma, başarı, statü kazanımı ve ekmeğini kazanma yetkinliği, güç, güven ve bağımsızlık, saldırganlık, şiddet ve cesaret” (Edley ve Wetherel 1996:101). Benzer bir çalışma klinik psikolog olan Alon Gratch tarafından yapılmış ve erkeklerin 7 özelliği saptanmıştır. Bunlardan ilki olan utangaçlık, “erkekler ağlamaz” şeklinde ifade edilir. İkincisi, duygu yokluğu olarak tanımlanan ne hissettiğini bilememektedir. Diğer bir özellik, erkeklere özgü güvensizliktir. Bu güvensizlik, hep güçlü ve yıkılmaz olmak ve öyle görünmek zorunda olmanın yarattığı yılgınlık duygusudur. Başka bir belirleyici özellik ise, kendine

dönüklük olarak ifade edilen “beni duy, beni gör, beni hisset” duygularıyla açıklanan kendini karşıdakinin algısının odağı yapma isteğidir. Beşinci özellik, saldırganlıktır. Bu dürtü etkin olma ve iktidar olma isteğinin yansımasıdır. “Sana patronun kim olduğunu göstereceğim” şeklinde söze dökülür. Altıncı, korku, başarısızlık durumunda kendine yöneltilen yıkıcılıktır. Erkeklerin kendilerini ifade ederken kullandıkları son ve diğer bütün özellikleri kapsayan özellik ise, cinsellik ve cinsel davranıştır (Gratch 2002:17). Ancak psikolojiye dayanan açıklamalar, erkek kimliğinin analizi için yetersiz kalabilir. Zira, erkeklik, kadınlığa karşı tanımlanan bir toplumsal cinsiyet düzeni içinde kültür, sınıf, eğitim vb. koşullar çerçevesinde kurulan ve bu yolla kadınlarla erkekler arasındaki iktidar ilişkilerinin sürmesini sağlayan toplumsal bir yapılanma oluşturur.

Erkeklik rolleri ile ilgili yapılan tanımlamalarda ortak olan ve dikkat çeken unsur, erkekliğin çeşitli zorlukları bünyesinde barındırmasıdır. Bir erkek genelde o toplumda erkekliğini bir şekilde sürekli kanıtlamak zorundadır (Gilmore 1990:221). Gilmore’e göre, dünyadaki tüm erkek kimliklerine baktığımızda üç temel ölçüt vardır: “Bir kadını hamile bırakmak, kendisine bağımlı olanları tehlikelerden korumak, hısım ve akrabalarını geçindirebilmek.” Bu ölçütlerin önem dereceleri toplumlara göre farklılık gösterse de, erkeklik bunlara cevap verebildiği oranda devam eder. Erkeklik kimlikleri dölleyici, koruyucu, geçindirici özellikleri üzerine kurulur (Gilmore 1990:223).¹

Erkeklik söyleminin kendini kanıtlama, mücadele, rekabet, güç gibi öğelerle yüklü olması, kadınlık söylemiyle de ilişkili olarak açıklanabilir. Bir bakıma “erkek” olmak, “kadın” olmamak demektir. Erkeklik, kadınsı olana ve kadın kimliğine karşıt olarak kurulur (Cornwall ve Lindisfarne 1994:11).² Erkek olmak, kadınlık içerisinde tanımlanan her türlü duygunun, davranışın reddine dayanır (Demren 2001:34). Seidler, erkeklerin duygu ve arzularını bastırarak ve kendi benliklerine karşı verdikleri mücadele sonunda erkek kimliğini edindiklerini ileri sürer. Erkek, “kadın” olmadığını, bir başka

¹ Bkz. Onur ve Koyuncu 2004:44.

² Erkeğin ve kadının birbirine karşıt olarak tanımlanması, özel alan ve kamusal alan ayrımı ve bu ayrımın cinsiyet bölümlenmesinde ifade ettiği anlam bakımından da açıkça görülebilir. Erkeğin yaşama karşı görevleri bağlamında kimliği, kamusal alandaki konumu, mesleği ve prestijiyile eş değerde konumlanır. Kamusal alanda başarısı erkeği, ev içinde daha güçlü hale getirir. Erkeğin ailesini geçindirme rolü böylelikle pekişmektedir. Oysaki kadın, kamusal alanda yer alsaydı aile ilişkileri ile paralel olarak tanımlanır. İyi bir eş ve iyi bir anne olan kadın, kamusal alanda da saygı görür. Ancak kamusal alanda başarılı olan kadın için asıl konumu ve değeri ev içindeki yeriyle ölçülür. Dolayısıyla kadın, kamusal alanda yer alsaydı dahi özel alana aitliği korunur.

deyişle, duygusal ve güçsüz olmadığını kanıtlamalıdır (Seidler 1989:18). Erkeğin kadına karşıt olarak tanımlanması bir yana, esasen erkeklik ve kadınlık ancak birbiriyle ilişkili olarak açıklanabilecek yapılardır. Erkeklik ve kadınlığın sosyal yapısı birbirini çözümlemeden analiz edilemez (Kimmel 1987:12).

Erkekliğin, kadınlığa karşıt olarak tanımlanması, erkek çocuğunun cinsiyet kimliğini edinme süreci ile de bağlantılıdır. Erkek çocuğun, doğumdan itibaren annesiyle ve babasıyla ilişkisi, cinsiyet kimliği açısından belirleyici olmaktadır. “Kadınsı olmayan erkekliği” analiz eden Chodorow, “Anneliğin Yeniden Üretimi” adlı kitabında, sadece kadınların annelik etmesinin erkek egemenliğinin oluşması ve süreklilik kazanmasında önemli bir rol oynadığını ileri sürer. Bunun nedeni, erkek çocuğun eril bir kimlik edinirken, annesiyle küçükken kurduğu bağdaki içtenliği, şefkati ve bağımlılığı bastırmak ve yadsımak zorunda olmasıdır. Chodorow’a göre, bebek bakımında babanın yer almaması, erkekliğin daima negatif olarak, “kadın olmayan” şeklinde tanımlanmasına yol açar (Chodorow 1997:62). Erkek çocuklar, anneleriyle küçükken kurdukları özdeşleşmeyi bir anlamda inkar edebilmek için kadınlığa karşı korku ve tiksinti duyguları geliştirerek kendi hayali erkeklik idealleştirmelerini yaratırlar. Erkek çocuk, kendi içinde kadınsı bulduğu özellikleri bastırır, kadınları ve toplumsal hayatta kadınsı bulduğu her şeyi reddeder. Böylece erkekler, adeta nevrotik bir erkeklik biçimi geliştirerek (Chodorow 1997:62) kendi algılarındaki rekabet dolu bir dünyada başarı kazanmak için gerekli olan psikolojiyi edinirler.¹

Chodorow’a göre erkek egemenliğini yıkmanın yolu çocuk bakımından geçer. Çocuk bakımında ve çocuk yetiştirme tarzlarında kadın ve erkek arasında kesin sınırların olmaması, cinsiyet kimliklerinin aşırı uçlarda tanımlanması ve kurgulanması sorununu çözebilir (Chodorow 1997:49). Ancak çocuk bakımı ve yetiştirme tarzı, toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar yapısının sadece bir bölümüdür ve sistemin dönüşmesi için yeterli bir direniş sağlamayabilir. Ataerkil toplumsal sistem içindeki erkeklik söylemi, sadece psikolojik değerlendirmelerle çözümlenemeyecek kadar karmaşık ilişkilerine dayanır.

¹ Bununla beraber, erkek çocukların annelerinden ayrılması ve daha özerk bir benlik duygusu geliştirmeleri, kız çocuklarına göre daha kolaydır. Çünkü anne başlangıçtan beri oğlunu kızından farklı görür ve sever. Oysa kızını sanki kendisiymiş gibi sever. Bu nedenle kızlar hep annelerine bağlı ve onlarla özdeşleşmiş kalırlar (Chodorow 1997:63).

4.2.HEGEMONİK ERKEKLİK

Toplumsal cinsiyet yaklaşımlarının çoğunda ortak olan özellik, -eksiklik- kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşılıklı ilişkisini, tek bir yapısal gerçek üzerine, erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliği üzerine oturtmalarıdır (Atay 2004:21). Ancak genelleştirilmiş bu yapısal olgu, bir bütün olarak toplumda erkeklik biçimini tanımlayan erkekler arası ilişkilerin doğasını açıklamakta yetersiz kalır. Bu yetersizliği gideren “hegemonik erkeklik”¹ kavramı, erkekliğin hem kadınlarla hem de ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilişkili olarak inşa edildiği gerçeği üzerine kurulmuştur (Connell 1987:183). Bunun yanı sıra, hegemonik erkeklikler, her ataerkil toplum tarafından, kendi kültürüne göre yaratılır ve kurumsallaştırılır. Erkekler, sosyalleşme sürecinde kurumsallaşan erkeklik figürlerini öğrenirler ve ataerkil sistem içerisinde yer alırlar (Taşkale 2005:159).

Connell’e göre, hegemonik erkeklik, fiziksel bir baskı ve “öteki”leştirdiklerini ortadan kaldırma anlamını içermez. Bir erkekler grubunun silah zoru veya işsiz bırakma tehdidiyle başka bir grup üzerinde kurduğu üstünlük, hegemonya değildir. Hegemonya, ötekileştirilenlerin tamamen ortadan kaldırılmasından çok, onlara karşı kazanılan üstünlüğü ifade eder. Hegemonik erkeklik söylemine uymayan gruplar, ortadan kaldırılmak yerine ikincil konuma itilir (Connell 1987:184).

Erkekliğin baskın yapıları, diğer erkeklikleri ortadan kaldırmamakla beraber, tanımlandıkları standartları belirler. Dolayısıyla “şarta bağlı erkeklikler”, ezilen erkekliklerdir. Farklı bağlamlarda, farklı hegemonik erkeklikler fiziksel iktidar, güç gibi belirli tutum ve tavırları diğerlerine empoze eder. Erkekliğin özelliklerinin iktidarla ilişkili olduğu düşüncesini teşvik eden (Cornwall ve Lindisfarne 1994:21) hegemonik erkeklik, diğer erkeklik kimlikleri üzerinde baskı uygular ve onlara nasıl erkek olunması gerektiğini anlatır (Whitehead 2002:89). Bu anlamda, erkekler için bir rol kalıbı sunar. Erkekler, değişik şekillerde bu kalıba uygunluklarına göre konumlandırılır (Edley ve Wetherell 1995:128).

¹ Hegemonik erkeklik, ilk defa R. W. Connell tarafından 1979’da yazılan “Men’s Bodies” adlı makalesinde gündeme gelmiştir. 1980’lerin ilk yıllarında hegemonik erkeklik, gey aktivizminin yaygınlaşmasından etkilenecek şekilde gelişmiştir (Hearn 2004:56).

Hegemonik erkekliğin sunduğu rol kalıpları, belli varsayımlara dayanır. Hegemonik erkekliğin varsayımları şunlardır:

- * Erkek ve kadın doğuştan farklıdır.
- * Gerçek erkek, kadına karşı üstündür ve erkeklik modellerine uygun yaşamayan erkeklere karşı üstündür.
- * Kadınların uğraştığı aktivitelerle erkeklerin ilgilenmesi, erkekler için küçük düşürücüdür.
- * Erkekler, duygularını ve duygusal yanlarını ortaya koymamalı ve açıklamamalıdır.
- * Sertlik ve hakimiyet, erkeklerin kimliklerinde merkezi roldedir.
- * Seks, zevk almak ya da ilişkiyle ilgili bir şeyden çok, iktidarını ve erkekliğini kanıtlamanın bir aracıdır (Beneke 1997:47-48).

Belirli sosyal kontrol kurumlarında baskın olan bir dizi erkeklik normları ve pratiklerinden oluşan hegemonik erkekliğin, (Whitehead 2002:89) hegemonik olması için kurumsal iktidarcı desteklenmesi gerekir. Hegemonik erkekliğin belirli kurumlarından birisi, ordudur (Kronsell 2005:281). Askerlik, erkeklerin zor koşullara dirençli olma ve savaşçı eğilimlerini pekiştirir. Hegemonik erkekliğin oluşmasını sağlayan unsurların “seksizm, ırkçılık ve homofobi” olduğunu belirten Kimmel, bu unsurların erkekliğin oluşumunu ve devamını sağlayan söylemsel mekanizmalar görevi üstlendiğini iddia eder (Kimmel 1993:29).

Erkek kimliğinde cinselliğin belirleyiciliğine dayanarak hegemonik erkekliğin önemli rol kalıplarından birisinin, heteroseksüellik ve cinsel aktiflik olduğunu söyleyebiliriz. Hegemonik erkeklik, aktifliği (“fallus”u işaret ederek) erkeğe, pasifliği (“fallus”un yokluğuna dayanarak) kadınlığa yükleyen bir anlam sistemi içinde penisi erkeğin silahı olarak görür, bu anlamda penis merkezci (Hooper 2001:59). Penis merkezci ve zorunlu heteroseksüel erkeklik, erkek cinselliğinin ifade ediliş biçimini sınırlayıcı bir faktördür (Edley ve Wetherell 1995:123) ve eşcinsel erkekliklerin, heteroseksüel erkekler tarafından erkek kimliğinin dışına itilmesine yol açar.

Böylece, erkeklerin kimliklerinde edinecekleri kalıplar, ideolojiler ve algılayış biçimlerinden oluşan erkeklik parçacıkları, hegemonik erkeklik üzerinden belirlenir. Erkek cinsel kimliğinin kadınlar üzerinde baskın bir şekilde dışa vurulmasına yarayan erkeklik parçacıklarına, Türkiye’de¹ Türk hegemonik erkekliği bağlamında örnek verebiliriz. Buna göre, kadının bekaretinin bozulması, kadın cinselliğinin sözel olarak aşağılanması, saldırganlık, cesaret ve buna benzer davranışlar, namusuna düşkünlük vb. olgular, Türkiye’de hegemonik erkekliğin unsurlarıdır: ”Türk erkeği, atına, avradına, silahına düşkündür, maçodur, namusuna söz söyletmez, delikanlıdır, vatanını ve milletini canından çok sever” (Demren 2001:35). Aynı zamanda Türk erkeği, başarılı, fiziksel, cinsel, ekonomik ve ruhsal olarak güçlü, yenilmez, yıkılmaz, koruyucu, iktidar ve yetke sahibi, duygularını belli etmeyecek kadar irade sahibi, sınırsız içki ve sigara tüketen kadar dirençli özellikler taşır (Demez 2005:135). Geleneksel Türk toplumunda, erkekliğin inşasında baba olmanın getirdiği otoritenin de önemli yeri vardır. Babanın yanında sigara içilmez, oturuşa dikkat edilir, baba geldiğinde ayağa kalkılır, babanın yanında çocuk öpülmez. Tüm bunlar, babanın iktidarını pekiştirmeye yöneliktir. Baba, temsil ettiği toplumsal güç sayesinde ailesini derleyip toparlayan bir arada tutan, yönlendiren kişidir (Demez 2005:135).

Erkekliğin bu tür kriterlerine, Eskişehir’de 1998 yılında erkek rol ve tutumlarına ilişkin yapılan alan araştırmasında sorulara verilen yanıtlardan da ulaşabiliriz. Araştırma sonuçlarına göre, “erkek güçlü olmalı” ifadesini erkeklerin %52.4’ü, kadınların %60.8’i onaylamaktadır. Kadınların %55.2’si, erkeklerin %59.6’sı erkeğin kendine hakim olması gerektiğini; erkeklerin %50.8’si, kadınların %41.2’si erkeğin duygularını saklaması gerektiğini düşünmektedir (Onaran 1998:72-73). Bunun yanı sıra, erkeklerin %47.2’si, kadınların %46.8’si “erkek çapkın olmalı” ifadesini onaylamaktadır (Onaran 1998:74). Dolayısıyla erkeğe atfedilen özellikler, kadınlar tarafından da kabul görüyor.

¹ Deniz Kandiyoti, Türkiye’yi Ortadoğu’nun, Güney ve Doğu Asya’nın büyük bir bölümüyle birlikte otoriteyi, erkek soyundan devam eden geniş aile içerisinde, yaşlı erkeğin elinde bulundurduğu klasik ataerkilliğin tarihsel bölgesi içerisine yerleştirmiştir. Ataerkilliğin bu biçimine özgü yapısal özellikler şunlardır: Saygınlık kalıpları yaşa dayalıdır, kadınlar ve erkekler için farklı hiyerarşiler söz konusudur, cinslerin faaliyet alanları ayrılmıştır ve kadınların emeğine ve üreme kapasitelerine evlenerek dahil oldukları erkek soyu tarafından el konur (Kandiyoti 1997:170).

Bu anlamda kadınlar da, erkekler kadar ataerkil sistemin önemli parçacıklarını içeren erkek kimliğini destekliyor. Onaylanan erkek kimliğinin, hegemonik erkeklik olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Ataerkil sistemin bir anlamda taşıyıcı parçası olan hegemonik erkeklik, bütün toplumsal yapıya ait söylemlerle ve özellikle kadınlık söylemiyle bütünleşmiş bir özellik gösterir.

Hegemonik erkeklik ve patriarkanın yakın ilişki halinde bulunmasına rağmen, hegemonik erkeklik, patriarkadan farklı olarak, belirsizlik ve değişimi içinde barındıran ideolojik ve maddi yapılar içinde gömülü bir hegemonik projedir. Patriarka ise, zorunlu sonuçları olan daha mutlakçı bir düzene işaret eder. Hegemonik erkeklik, patriarkayı tanımlamak için kabul edilmiş bir strateji görevini görmektedir (Whitehead 2002:91). Nitekim, döneme, topluma göre hegemonik erkeklik tanımları değişebilir (Demren 2001:36). Hegemonik erkeklik kimliğinin değişimi, ataerkil sistemin kendini yenileyerek yeni stratejiler geliştirerek devamını sağlar. Değişim, sistem içinde kalmakta ve sistem özü itibarıyla korunmaktadır. Benzer bir sonuca Foucault'nun ileri sürdüğü iktidar stratejileri için de varılabilir. Tarihsel dönemlere ve kültürlerle bağlı olarak değişen söylemler, stratejiler ve yeni iktidar teknikleri sayesinde, iktidar bir sistem olarak kendini yenileyerek devam ettirir. Örneğin, modernite kendi iktidar stratejilerini beraberinde getirmiştir. Hegemonik erkeklik de bu iktidar sistemi içinde erkeklik söylemini oluşturur ve söylemlerin tarihselliği gereği, hegemonik erkeklik de tarihseldir.

4.3.ERKEKLİK SÖYLEMİ VE İKTİDAR İLİŞKİSİ

Bütünlüğü içinde ve mikro iktidar alanlarını gözardı etmeden, ataerkil yapıyı anlayabilmek için iktidar olgusu, öncelikli bir konumdur. Toplumsal cinsiyet sistemi, kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkilerini ifade eder; kadınlık ve erkeklik, karşılıklı bir iktidar bağı içinde anlaşılabilir (Seidler 1994:104). Erkek ve kadın arasındaki rol, statü, sorumluluk, topluma ait kaynaklar üzerinde eşitsiz kontrol yetkisi, aradaki temel iktidar farklılıklarını oluşturur (Lipman-Blumen 1984:4). Buna bağlı olarak, ataerkil

sistem içerisindeki erkeklik biçimlerinin yapılanmasında iktidar kavramı önemli bir unsur oluşturur (Beynon 2002:16).

Kadınlık kimliği ve pratiğinden farklı olarak erkeklik, bir iktidar pratiği olarak kurumlaşır (Atay 2004:14). Hatta erkekliğin temel ölçütü, iktidar sahipliğidir. Erkek olarak doğmak, iktidara muktedir olmak için yeterli değildir. Ataerki ağ içinde erkekliğin kazanılması, iktidarın kazanılmasını gerektirir. Erkek kimliği, salt tek başına bir kimlik olarak en azından aile hayatında ailenin diğer üyeleri üzerinde iktidar kurulmasını sağlar. Aile içerisinde kurulan bu iktidar politik, yasal, eğitimsel, ticari ve tıbbi yollarla desteklenir (Demren 2001:64).

Benzer şekilde, Kandiyoti (1997), erkekliği, iktidar ile bağlantılı olarak tanımlar ve kadınlığa karşı tanımlandığı toplumsal cinsiyet düzeni içinde kurulan ve bu yolla kadınlarla erkekler arasındaki iktidar ilişkilerinin sürmesini sağlayan toplumsal bir yapılanma olarak sunar. Erkekler arasındaki iktidar ilişkileri, farklı erkeklikleri yapılandırır. Ancak verili bir zaman ve yerde ataerkilliğin belirli bir biçimde kurumsallaşması ve kadınların denetlenmesi için stratejilerin belirlenme süreci açısından, farklı erkeklikler ortak ideal davranış tarzları ve tutumlar üzerinden inşa edilir (Demez 2005:75) ve iktidar paydasında birleşir.

Erkek kimliğinin iktidarla özdeşleştirilmesini sağlayan önemli bir alan, cinselliktir¹. Ataerki sistemde, kadının ve erkeğin cinselliği, değer yargıları ve davranış kalıpları içerisinde yapılandırılmıştır. Ataerki yapı, heteroseksüel ilişkiyi kendine göre kurgular ve hegemonik bir hale getirir. Erkeklerin bu cinsel ilişki içerisindeki rolleri “aktif, fetheden”; kadınların ise “pasif ve fethedilen” olan gibi kavramlarla tanımlanır. Bireyler, cinsel kimliklerini bu olgular içerisinde yaşarlar.

Ataerki bir yapı içinde kadının vücudu, her an denetim altındadır ve birçok kısıtlamaya uğrar. Kadın bedenini kısıtlanırken, erkeğin gözüne karşı açık ve savunmasız bırakılmıştır (Demren 2005:64). Kadının cinselliği ve cinselliği ile tanımlanan namusu

¹ Cinsellik, ataerki yapının unsurları içinde de yer almaktadır. Bununla beraber, erkeklik-iktidar ilişkisi bağlamında daha spesifik boyutlarıyla, cinselliğin erkek üzerinden nasıl bir iktidar aracı haline geldiği de değerlendirilmelidir.

ise erkeğin kontrolünde, erkeğin manipüle ettiği ve erkeğin toplumsal konumunu belirleyen bir unsur olmaktadır. Bir anlamda erkeğin iktidarı ile eşinin, kızının, kız kardeşinin namusu arasında bir paralellik kurulur.

Segal, erkek cinselliği ile iktidar arasındaki sıkı bağı oluşturan şeyin fallus olduğunu düşünür. Simge fallus, çoğu hegemonik cinsel değer yargısının odaklandığı noktadır (Segal 1990:257-258). Psikanalist yaklaşımlarda da fallus, erkek merkezci bir bakış açısıyla, iktidarı simgeleyen bir dille ifade edilir. Örneğin, Lacan “fallus”un üstünlüğünü doğrulamak için, cinsel birleşme sırasında erkeklik organının kalkmasına “yaşamsal kabarma imajı” adını vermiştir (Agacinski 1998:38). Cinsellik, erkek için kendini tanımlayabileceği ve kanıtlayabileceği bir alan olarak sunulduğunda, doğallılığından sıyrılarak bir iktidar mekanizması ve rekabet alanı haline getirilir. Kadınlara karşı başarısız olmuş bir erkek, toplum tarafından iktidarsız, dolayısıyla tam bir erkek olarak görülmecektir (Demren 2001:67-68). Bu rekabet alanından kendini ispat ederek çıkan erkeğin, iktidar sahibi olduğu kabul edilir.

Bu bakış açısı, erkekliğin zorlu süreçlerin ardından kazanılan bir şey olduğunu da gösterir. Tayfun Atay’a göre, yeterince erkek olmak bir kere elde edilip sonuna kadar süren bir şey değildir. Erkek topluluğu tarafından izlenerek, tartılarak ve yargılanarak verilen bir şeydir. Aslında erkek olmak, bir erkek referans topluluğu tarafından kişinin erkekliğinin onaylanmasıdır. Erkekliğin oluşması sosyal bir süreçtir. Dişiliğin tersine, erkeklik verilir. Bağışlanan bir şey olduğu için geri de alınabilir (Atay 2004:26). Dolayısıyla erkek de iktidarın asıl sahibi değildir; belli söylem biçimlerini, kimlik biçimlerini kullanarak bir anlamda, belirli bir kimliğe bürünerek, iktidar sisteminin işleminde bir aracı rolü üstlenir. İktidarın, bireyleri bastırarak değil, pozitif anlamda üreterek, zevk vererek, teşvik ederek varlığını devam ettirmesi, cinsiyet ilişkileri bağlamında ataerkil yapı içinde de kendini gösterir. Erkek, kendi benliğine, kendi tercihlerine rağmen bir kimlik edinerek bu yapının ona sağladığı faydalardan kazançlı çıkar.

Ataerkil yapılanmaları içinde barındıran iktidar sistemine, Foucaultcu bakış açısıyla yaklaştığımızda, erkeklerin iktidarın sahibi değil, taşıyıcısı olduğunu görürüz.

Foucault'nun düşüncesi çerçevesinde, iktidar, bazı insanların diğerleri üzerinde uyguladıkları ve sahip oldukları bir şey değildir. Bütün kimlikler, iktidarın belirli söylemlerince üretilir. Erkek kimliği, iktidarın kendini devam ettirebilmesi ve yenilemesi için, iktidarın ürettiği söylem ve bilgi çerçevesinde kurgulanır. Edley ve Wetherell'in ifadesiyle, "erkekler, bu eril kültürün paradoksal biçimde hem üreticisi hem de ürünü durumundadırlar" (Edley ve Wetherell 1996:109). Bunun yanı sıra, erkeği başa alan ve hiyerarşik bir yapılanma sergileyen iktidar anlayışı, kadının kendi aktivitelerini ve kendi tarihini şekillendirmek için sahip olduğu gücü inkar etmekte, görmezden gelir. Victor Seidler'e göre ise, Foucault da aynı hataya düşer. Özne ya da kimlikler, eğer söylemlerin bir ürünü ise bu durumda birey pasif olmakta ve sistemi değiştirme yeteneğinden uzak kalmaktadır. Bu durumda, kadınlara yönelik baskıcı yapılar kırılmaz. Kimliklerin dışarıdan üretilmesi, kadını pasif bir konuma iter (Seidler 1994:105).

Sonuç olarak erkeklik, iktidar ilişkilerine dayanır. "Erkekliğinden vazgeçmek", iktidardan, kadına yönelik egemenlik biçimlerinin sahipliğinden vazgeçmek de demektir (Seidler 1994:98). Bu bakımdan erkeklik ölçülebilen, kazanılabilen ve kaybedilebilen bir mülkiyet gibi değerlendirilir (Cornwall ve Lindisfarne 1994:12) ve yaşamın her alanında tekrar eden bir oluşum ve kanıtlama süreci biçiminde işler. Ancak erkekler lehine ve erkeklerin egemenliğinde görülen bu sistem, aslında erkeklerin devamlı erkekliğini kanıtlama mücadelesi içinde olması nedeniyle, yaşamı bir savaş alanına çevirir (Demren 2001:49).¹ Özünde iktidar olan bu cinsiyet rejiminde, iktidarın doğası gereği, güçlü ve zayıf olan kesimler, kendi kontrollerin dışında işleyen iktidar ağının içerisinde yer alırlar ve kendi benliklerine rağmen, erkeklik söylemini içselleştirir; bu söylem içinde konumlandırılırlar. Bununla beraber, ataerkil yapılanmayı, iktidar sahibi erkeğin güçsüz kadın üzerinde kurduğu tek biçimli baskı şeklinde görmek, aşırı indirgemeci bir yaklaşım olur. Çünkü iktidar yapısındaki güçlü kesim, erkek veya kadın gibi bir cinsiyete değil, belirli bir erkeklik söylemine atfedilir.

¹ Kadınlar için ise mücadeleden çok beklenen görevleri yerine getirme ve devam ettirme, kadınlığını koruma yükünden bahsedebiliriz. Burada söz konusu olan bir kanıtlama süreci değil, bir koruma sürecidir. Bir kadın o toplumun kendisinden beklediği egemen kadınlık biçimini korumak zorundadır. Korumadığı an onun kadınlığı reddedilmez, ama o toplumca aşağılanan ve olumsuzlanan kadınlığın başka bir kategorisi içerisine sokulur (Demren 2001:49).

4.4.ATAERKİLLİĞİN DEĞİŞEN YAPISI VE ERKEKLİĞİN KRİZİ

Ataerkil sistemin ve erkekliğin sosyo-kültürel bir yapı olması, kültürdeki değişimlere paralel olarak değiştiği düşüncesini beraberinde getirir. Nitekim Walby, patriarkanın devamlı değişen, kendini yenileyen dinamik bir sistem olduğunu ileri sürer (Walby 1990:173). Erkeğin aile reisi olması, evin geçimini sağlaması ve kadınların sadece özel alanda konumlandırılması anlamında günümüzde geleneksel ataerkilliğin¹ çöktüğü ileri sürülmektedir.

Geleneksel ataerkillik, feodal yapıların sürdüğü tarım toplumlarına özgü özellikler gösterir (Kandiyoti 1991:111). Tarım toplumunda, insan gücüne dayanan üretim yapısı, erkekleri kas gücü bakımından avantajlı kılmıştı. Ancak, toprağa bağımlı tarım ekonomilerinden, fabrika bağımlı üretim ekonomilerine ve sonra da bilgiye bağımlı hizmet ekonomilerine geçiş sayesinde üretim ve iş dünyası için gerekli niteliklerde ve çalışma alanındaki cinsiyet yapısında büyük değişimler yaşanmıştır (Salzman 2005:27). Tarımsal ekonomide, bütün aile bireyleri aile içi üretime katılırken, endüstriyel ekonomiyle beraber erkek ve kadınlar, fabrikalarda yani hane dışında çalışmaya başlamışlardır (Staggenborg 1998:14).

Üretimin evden ayrılması, kadınların kamusal alanda görünürlüğünü de arttırmıştır. Batı toplumunda endüstrileşme ve sanayi toplumuna geçişle beraber, kadınların statüsünde (Stearns 1990:11) ve patriarkal ilişkilerin çözülmesinde ilerleme kaydedilmiştir (Stearns 1990:156). Sanayileşmiş toplumların çoğunda toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yapan yasalar kaldırılmış ve aynı iş karşılığında aynı parayı vermeme², ücret sınırı ve yalnızca erkeklere açık olan meslek kulüp ve kuruluşları gibi, geleneksel olarak kadını ikinci plana iten toplumsal uygulamalar aşınmıştır (Salzman 2005:28).

Üretim yapısında ve iş yaşamındaki değişim, aile içindeki kadın-erkek rollerini de etkilemiştir. 20.Yüzyılın ilk yarısından sonra başlayan ve hala devam eden bir süreç içinde erkeğin evin geçimini sağladığı, kadınların ev içinde çalıştığı geleneksel aileler

¹ Klasik ataerkil sistem açıklaması için bkz. Kandiyoti (1991).

² Eşit Ücret Yasası, ilk defa 1963'de Amerikan Kongresi tarafından kabul edilerek işverenlerin bir erkekle aynı işi yapan kadına daha az ücret vermesi yasalara aykırı hale getirilmiştir (Slazman 2005:153).

ortadan kalkmaktadır. Aile içindeki “ev geçindiren erkek” rolünde bir gerileme yaşanması ve kadınların meslek sahibi olması, cinsiyet rollerinin değişmesine yönelik bir adım olmuştur (Doyle 1989:301). Kadınların ekonomik durumlarının iyileşmesi yanında, kürtaj ve doğum kontrolü gibi gelişmeler de kendi vücutları üzerindeki egemenliklerini artırmıştır (Ehrenreich 1995:284). Bunun yanısıra, tarımsal ekonomiden endüstriyel ekonomiye geçiş, doğum oranının düşmesinde etkilidir. Tarımsal ekonomide, hane-içi üretim yapıldığı için çok sayıda çocuk yararlı olurken, endüstriyel ekonomide çok sayıda çocuk aile içinde yük olmaktadır (Staggenborg 1998:14).

Endüstrileşme, personel ve çalışma yapılarını da değiştirmiştir. Kapitalizm ve pazar ilişkileri, modern toplumlarda eşitlik yaklaşımının önem kazanmasını sağlamıştır¹ (MacInnes 1998:3). Erkekler, giderek az oranda, cinsiyetleri sayesinde en güçlü konumlara gelmektedir. Erkeklerin hizmet sektöründe çalışmaya başlaması, farklı niteliklerin aranmasına sebep olmuştur. İş yaşamında fiziksel güç, yerini üretici ve yaratıcı zihinsel faaliyetlere bırakmıştır (Stearns 1990:157). Benzer şekilde, işyerlerinde erkek yöneticiler ve işçiler arasında iletişim ve insan ilişkileri önem kazanmıştır. Bu durum, erkek cinsiyet rollerinde bir değişime işaretir (Doyle 1989:299).

Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması, çocuk bakımında ve ev yaşamında erkeğin işlevinin artması, geleneksel erkekliğin yerini, kapitalist modern toplumlara özgü bir erkekliğe bırakmasına yol açmıştır. Empati kurmak, yakınlık, centilmenlik gibi özellikler sertlik, saldırganlık, duygusal bastırma gibi özelliklerin yerini almıştır (Beynon 2002:84).² Bunun yanı sıra, feminist söylemin etkinliğini artırması, toplumdaki erkek egemenliğini sarsıcı bir rol oynamıştır. Bu süreç, birçok erkeğin erkek rolleri ve dominant erkeklikleri yeniden düşünmesine yol açmış ve erkekliği bir krizle baş başa bırakmıştır (Whitehead 2002:48).

Erkeklerin geleneksel kimlik özelliklerinin aşınması, “erkekliğin krizi”³ tanımıyla ifade edilir. Erkekliğin krizi, modernleşme süreci ile birlikte başlayan erkekliğin yeni ve çok

¹ Bkz. Lerner 1986:216.

² Bkz. Cornwall ve Lindisfarne 1994:16.

³ Erkekliğin krizi söylemi ilk defa Herb Goldberg tarafından 1976’da “The Hazards Of Being Male”de anlatılmıştır (Whitehead 2002:57).

da belirlenmemiş içeriği ile geleneksel erkekliğin çatışmasını anlatır. İnsanlık tarihinin büyük bölümünde erkek rollerinin, onun biyolojik yapısına uygun olarak tanımlandığı düşünülmüştür. Bir erkeğin en büyük özelliği, ilkin karısını ve çocuklarını vahşi hayvanlardan ve diğer erkeklerden koruması, ikincisi de ailesinin sağlıklı kalmasını ve aile fertlerinin bir sonraki üreme aşamasında iyi durumda olmasını sağlamak için barınma, yiyecek ve giyecek gibi kaynakları temin etmesiydi (Slazman 2005:30). Biyolojik yasalara göre, erkek avcı ve saldırgan olarak doğmuştu, elinde olanı korumak ve kontrol altına almak onun biyolojik kaderiydi (Slazman 2005:39). Ancak kadınların 20.Yüzyıl'daki hareketi, erkekliğin geleneksel tanımlarının, sahiplikten fiziksel güce kadar sorgulanmasına yol açmış ve bu sorgulama geleneksel erkeklikten uzaklaşmayı beraberinde getirmiştir (Stearns 1990:11). Dolayısıyla erkeklerin doğalarından gelen iktidar ve farklılığın doğal olduğu savı geçerliliğini yitirmeye başlamıştır (MacInnes 1998:7).

Erkeklik krizleri, önemli tarihsel dönemlerde ya da hızlı değişimlerin, kargaşaların yaşandığı dönemlerde olur. Yapılar değişirken, aile, evlilik gibi kurumlarda da dönüşüme neden olurlar. Bu değişim, çoğu zaman kadınlara yeni olanaklar sunar; nitekim erkekliğin değişimi kadınlıktaki yeni oluşumlara bir tepkidir (Kimmel 1987a:123-124). Kimmel'e göre erkeklik, ilişkisel bir yapıdır. Erkeklik yapıları, değişen sosyo-ekonomik koşullara ve kadınların toplumdaki konumlarına göre yeniden tanımlanıp yapılandırılırlar (Kimmel 1987a:153). Dolayısıyla, erkeklik stilleri kısa zaman aralıklarıyla değişirken, yeni hegemonik erkeklikler, her zaman yeniden biçimlenir.

Erkekliğin krizi ile ilgili İngiltere'de yapılan bir çalışmaya göre, kadınların yaşamlarında artan imkanlar, yaşam tercihlerini özgürce seçebilmeleri, bir eş ve çocukların isteklerine bağlı olarak yaşamaktan kurtulmaları ailenin oluşumunu, içeriğini ve aile yaşamını değiştirmiştir. Kadınların kendi ayakları üzerinde durmaya başlaması ve birçok kadının yalnız yaşamayı tercih etmesi sonucunda kadınlar yeni dünyanın cesur insanları olarak yerini alırken, erkekler gittikçe artan kimsesiz, hüznü ve

sağlıksız bir yaşam biçimi içine çekilmişlerdir.¹ Birçok erkek bu değişim sürecine fiziksel, duygusal ve psikolojik olarak uyum sağlayamamıştır. İngiltere’de 1991 ve 1997 arasında genç erkeklerde intihar oranı % 60 artmıştır. 2000’de yapılan bir araştırmaya göre, erkeklerin artan sayıda oranı evlenmekten ya da bir kadınla beraber yaşamaktan ziyade aileleriyle yaşamayı tercih ediyor. Erkeklerin çoğu 30’ların sonuna gelene kadar anneleriyle yaşıyorlar. Bu durum, erkeklerin değişen koşullara özellikle kadının bağımsızlaşmasına uyum sağlamak konusunda yetersizliğini göstermektedir (Whitehead 2002:49).

Türk toplumunda ise, klasik ataerkilliğin maddi temelleri, yeni piyasa koşulları, kırsal kesimde yapılan hızlı kapitalistleşme politikaları ve yoksullaşma sonucu çökmektedir.² Taşradan metropol şehirlere göç eden aileler içinde, ailenin geçimine katkıda bulunmak bir zorunluluk haline gelmiş ve kadınlar, zor ekonomik koşullar nedeniyle çalışmaya başlamıştır. Böylece, erkeğin ekonomik bir güç olarak aile içindeki önemi sarsılmıştır. Türk toplumunda kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi, çalışması ve kamusal alanda yer alması, kadın ve erkek arasında geleneksel ataerkilliğin çizdiği sınırları, cinsiyet kimliklerine atfedilen özellik ve alanları değiştirmiştir.

Erkeklik kimliğinde görülen değişimle beraber, cinsiyet eşitsizliğine dayanan ataerkil sistemin tamamen ortadan kalktığı söylenemez (Ehrenreich 1995:284). Erkek ve kadın kimliği dönemin koşullarına, toplumsal yapıdaki değişime bağlı olarak değişir, ancak özünde kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisine dayanan ataerkil sistem, çağa ayak uydurarak formlarını değiştirir. Bu anlamda bahsedilen değişim, kadın ve erkek arasındaki iktidar formlarının kabuk değiştirmesidir. Barbara Ehrenreich, patriarkanın sona ermesinin kadınların kurtuluşu anlamına gelmediğini ileri sürer. Feodalizmin yerine kapitalizme bırakması gibi, sömürünün yeni biçimleri devreye girebilir (Ehrenreich 1995:288). Nitekim, erkek egemenliği günümüzde, kişisel düzeyde olmaktan uzaklaşarak kamusal ve bürokratik bir görünüm kazanmıştır. Yazara göre,

¹ Kadınların kendi başlarına yaşamayı tercih etmeleri, aile yapılarını da değiştirmiştir. 2002’de 30-35 yaş arasındaki Amerikalı kadınlardan hiç evlenmeyenlerin oranı %23’tür. Bu oran 1970’de %9 idi. Bu yaş aralığındaki hiç evlenmemiş erkeklerin oranı da 1970’de %6 iken 2002’de %54’e çıkmış durumdadır. 2003’de nüfus sayımına göre Amerika’da 2 milyon bekar baba var, 1970’de bu sayı 393.000 idi (Slazman 2005:158).

² Bkz. Kandiyoti 1991:111.

erkek egemenliği kamusal bir kılıfa bürünmüştür (Ehrenreich 1995:289). Benzer şekilde, Stearns, kadınların iş yaşamında belirli kazançlar elde etmiş olsalar da kitlesel bazda yeni eşitsizliklerle karşılaştıklarını iddia eder. Örneğin, kadınların aldığı ücretler, erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Kadınlar sekreterlik, hemşirelik, öğretmenlik gibi alanlarda istihdam edilmektedir. Cinsel taciz, iş yaşamında kadınları zor durumlarda bırakmakta ve kadınlar üst düzey yönetici kadrolara yükselmek konusunda kadın olmalarından kaynaklanan engellemeler ile karşılaşmaktadır (Stearns 1990:166). Aynı zamanda aile içinde çocuk bakımı gibi sorumlulukların çoğu hala kadın üzerindedir (Stearns 1990:167).

Sylvia Walby, patriarkal yapıdaki değişimleri, patriarkal yapının derece ve formlarında yaşanan değişiklikler olarak ikiye ayırarak analiz eder. Derecedeki değişiklikler, ücret politikalarında kadın lehine yapılan değişiklikler ve kadın ve erkek arasındaki eğitim farklılıklarının giderilmesi şeklinde ifade edilebilir. Yazar, iktidarın formları değişse de kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkilerinin, erkekler lehine, başka alanlarda başka şekillerde devam ettiğini ileri sürer (Walby 1990:23). Walby, ataerkil yapıyı teorileştirirken, kamusal alanda ve özel alanda geçen ataerkil ilişkileri birbirinden ayırır. Özel alana ait ataerkil anlayış, evdeki üretim, aile içinde kadının yeri gibi şekillerde temsil edilir. Kamusal alana özgü ataerkil anlayış ise istihdam ve kamu kurumlarında karşımıza çıkar. İngiltere örneğinden yola çıkan Walby, son yüzyıldır ataerkilliğin özel alandan kamusal alana yayıldığını iddia eder (Walby 1990:24).¹

Özel alanda ataerkillik, baba, koca gibi bir erkeğin idaresinde kadının doğrudan ezilmesine dayanır. Kadının kamusal alandan dışlanması, özel alandaki ataerkilliğin sürmesi için önemlidir. Kamusal alanda yaşanan ataerkil ilişkilerde ise kadın, kamusal alandan dışlanmamakla birlikte, ikincil konuma getirilmekte, ezilmektedir (Walby 1990:178). Kadın üzerindeki cinsel kontrol, özel alanda babanın veya kocanın tekelinde iken, kadının kamusal alana geçmesiyle kontrol, kamusal otoritelere ve daha geniş insan yığınlarına geçmiştir. Bir anlamda, kadın üzerindeki iktidar odakları yaygınlaşmıştır. Değişen iktidar formunda, kadınlar evlilik dışı cinsel ilişkilerden dışlanmamakta; ancak

¹ Benzer düşünce için bkz. Hearn 1992:52-53.

bu ilişkiler içinde sömürülmektedir (Walby 1990:179).¹ Kamusal ataerkilliğin gelişimiyle ataerkillik günümüzde dışlayarak değil, içererek işler (Walby 1990:195).

Beşinci bölüm olan alan çalışmasının değerlendirilmesine ait kısımda, öğrenim bazında tabakalaşmanın en üst seviyesinde yer alan erkek akademisyenlerin, erkeklik, kadınlık, namus, cinsellik, aile yaşamında iş paylaşımı ve iş yaşamında toplumsal cinsiyetin rolüyle ilgili sorulara verecekleri yanıtlar çerçevesinde, ataerkil sisteme ve erkekliğe ait değerlendirmelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

¹ Örneğin, son yıllarda reklam sektöründe kadın vücudunun kullanılması, kadın cinselliğinin özgürleşmesinin bir işareti midir? Bu soruya Walby'nin analizini kullanarak yanıtlarsak, kadın cinselliği görünürlük kazanmasına rağmen, bu görünürlük altında ticarileştirilerek kullanılmaktadır. Kadın bedeni, saklanarak, kapatılarak değil, aksine açılarak sömürülmektedir. Bu tür bir sömürme biçimi, modern zamanlara ait bir iktidar formudur. Foucault'nun ileri sürdüğü gibi, günümüzde iktidar, bedenler üzerinde işlemekte, bedenler aşırı görünürlülük altında, bir meta haline gelmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.ALAN ÇALIŞMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

5.1.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Alan araştırmasının evreni, Ankara’da devlet üniversiteleri ve özel üniversiteler olmak üzere, toplam dokuz üniversitede görev yapan 9065 erkek akademik personeldir. Örneklem grubu ise, Ankara’da üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler (İİBF) ve Mühendislik Fakültelerinde görev yapan erkek akademisyenlerdir.¹ Derinlemesine görüşmeler yapılan akademisyenlerin, bilimsel bir temsil dikkate alınarak, bu dokuz üniversitenin 18 fakültesinden orantısal olarak sayıları belirlenmiş ve örneklem grubu 50 erkek akademisyeni kapsamıştır.² Örneklem grubundaki fakültelere gidildiği gün bölümde olan ve mülakat talebini kabul eden erkek akademisyenler, örneklem grubunu oluşturmuştur. Alan çalışmasının sadece Ankara’da ve biri sosyal bilimler diğeri ise teknik bilimler alanındaki iki fakülte ile sınırlanmasında, çalışmanın bir yüksek lisans tezi olmasının getirdiği kapsam boyutu ile böyle bir çalışmanın gerektireceği zaman ve mali yönlerle ilgili pratik kısıtlılıkların temel unsur olduğu söylenebilir.

Alan araştırmasına dahil edilmiş fakültelerdeki toplam erkek akademisyen sayısı, 1818’dir.³ Fakülte seçiminde İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri ve Mühendislik Fakülteleri, sosyal bilimler ve teknik bilimleri temsilen seçilmiştir. Araştırmalarda evren karakteristiklerinin anlaşılabilmesi için, örneklem büyüklüğünün, evrenin %3-%5’i olması yeterlidir (Balcı 2004:93). Zamanın kısıtlılığı ve randevu almanın güçlüğü gibi nedenlerle 1818’den kişiden 50 kişiyle (yaklaşık % 2.75) görüşülmüştür. 1818’in %3’ü 54’e tekabül etmekte ve 50 kişilik bir örneklem, evrenin %2.75’i olup, beklenen orana çok yakın bir temsili sağlamaktadır.

¹ Ufuk Üniversitesinde, Mühendislik Fakültesi olmaması nedeniyle, fen bilimlerini temsilen Tıp Fakültesinden bir erkek akademisyenle görüşülmüştür.

² Bkz. Tablo 1:Araştırma Evreni ve Örneklemi, s.57.

³Bkz.<http://www.osym.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF1A9547B61DAFFE2A4334B67836F053C0>.

Araştırmada veri toplama tekniği, derinlemesine mülakattır. Mülakat soruları hazırlanırken, öncelikle ataerkilliğin belirleyici unsurlarının ve erkekliğin, mülakatlar çerçevesinde analizinin iyi yapılabilmesine yarayacak sorular olmasına dikkat edilmiş ve 35 tane açık uçlu soru hazırlanmıştır. Açık uçlu sorulara verilen yanıtların, analizi zor olmakla birlikte, konuyu daha kapsamlı ve detaylı yansıtacağı düşünülmüştür. Bunun yanısıra soruların, görüşülen kişileri rahatsız etmeyecek tarzda yöneltilmesine çalışılmıştır.

Alan çalışmasından önce, Aralık 2006'da 5 erkek akademisyen üzerinde pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışması sonucunda, "Aile içerisindeki yetiştirilme tarzınızın belirlenmesinde erkek olmanızın önemli bir etken olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusu, kız kardeşi olanlar için "Aile içerisindeki yetiştirilme tarzınızın belirlenmesinde kız kardeşinizle aranızda fark olduğunu gözlemlediniz mi?" şeklinde değiştirilmiştir. Bunun haricinde diğer sorularda önemli değişiklikler yapılması gerekmemiştir.

Alan çalışması ise, Ocak-Şubat 2007'de gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmasında örneklem grubundaki fakültelere gidildiği gün bölümde olan erkek akademisyenlerden randevular alınmış, randevu günü görüşülmüş veya zaman sorunu olmayan kişilerle o anda görüşme yapılmıştır. Mülakatlar en az 15 dakika, en çok 45 dakika sürmüştür. Görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşme sorularına bağlı kalmakla birlikte, kimi zaman kişilerle, sorular dışında, ama konuyla ilgili konuşulmuş, bu anlamda görüşmelerin soru-cevap tarzından öte, sohbet havasında geçmesine çalışılmıştır. Görüşülen kişinin sorulara isteksiz yanıt verdiği anlaşıldığında ise, mülakat daha kısa tutulmuştur. Bazı erkek akademisyenlerin, sorulara isteksiz yanıt vermesi, alan çalışması sırasında yaşanan sıkıntılardan biridir. Özellikle bekaret ve eşcinsellikle ilgili sorulardan rahatsız olma, yanıt verme konusunda çekinme gibi sorunlarla karşılaşmıştır.¹ Çoğunlukla mühendislik fakültelerinde çalışan erkek akademisyenler, soruların "daha önce hiç düşünmedikleri" konularda olduğunu ifade etmişler ve "erkek olmak ve kadın olmak"la ilgili sorularda zorlanmışlardır. Bunun yanısıra, her alan

¹ 3 erkek bekaretle ilgili soruyu yanıtlamak istemediklerini ifade etmiş; 2 erkeğin ise eşcinsellikle ilgili sorudan rahatsızlık oldukları fark edildiğinden, yanıtı beklenmeden diğer soruya geçilmiştir. Bu rahatsızlığının nedeni, bekaret ve eşcinsellik gibi cinsellik içeren soruları kendi değer yargılarına karşı bir tehdit gibi algılamaları olabilir.

alışmasında olduğu gibi, randevu alma konusunda sıkıntılar yaşanmış; bazı kişiler, mülakat talebini kabul etmemiştir.

Aşağıdaki tabloda, Ankara'daki üniversitelerin erkek akademik personel sayısı bulunmaktadır. 50 kişiyle görüşülmesi hedeflendiğinden, örneklem grubuna giren fakültelerin erkek akademik personel sayısının, Ankara'nın tamamındaki erkek akademik personel sayısına yüzdesi bulunmuş ve 50 kişinin içinden kaç kişiyle grşlrse, fakültedeki erkek akademik personel sayısının temsili açısından uygun olacağı tespit edilmiştir. Örneğin ODTÜ Mühendislik Fakültesi, Ankara'da erkek akademik personel sayısının en yoğun olduğu fakültedir ve bu nedenle en kalabalık denek grubunu temsil etmiştir.

Tablo 1: Araştırma Evreni ve Örneklemi¹

Fakülte	Toplam akademik personel sayısı	Erkek akademik personel sayısı ve toplam içindeki yüzdesi	Görüşülen erkek sayısı
Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi	164	107-%6	3
Ankara Ün. Mühendislik Fakültesi	124	82-%5	3
Hacettepe Ün. İİBF	143	88-%5	3
Hacettepe Ün. Mühendislik Fakültesi	450	222-%13	7
ODTÜ İİBF	139	76-%5	3
ODTÜ Mühendislik Fakültesi	705	454-%26	12
Gazi Ün. İİBF	178	124-%7	4
Gazi Ün. Mühendislik Fakültesi	267	165-%9	5
Başkent Ün. İİBF	92	60-%3	1
Başkent Ün. Mühendislik Fakültesi	66	56-%3	1
Atılım Ün. İşletme Fakültesi	41	30-%2	1
Atılım Ün. Mühendislik Fakültesi	89	67-%3	1
Başkent Ün. İİBF	50	26-%1	1
Başkent Ün. Mühendislik Fakültesi	85	69-%3	1
Ufuk Ün. Tıp Fakültesi	83	68-%3	1
Ufuk Ün. İİBF	39	24-%1	1
Çankaya Ün. İİBF	64	41-%2	1
Çankaya Ün. Mühendislik Fakültesi	82	59-%3	1
Örneklem grubuna dahil edilmiş tüm fakülteler	2861	1818	50

¹ Tablo içinde, “Üniversite” yerine “Ün.” kısaltması ve “İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi” yerine “İİBF” kısaltması kullanılmıştır.

5.2. TOPLUMSAL CİNSİYETİN OLUŞUMUNU ETKİLEYEN UNSURLAR¹

Feminist çalışmaların da etkisiyle cinsiyet rol teorisinin² yerini alan toplumsal cinsiyet, sırf biyolojik olarak doğuştan gelen insanın doğal bir parçası değil, aile içerisinde yetiştirilirken ailesel ve çevresel faktörlerin etkisi altında öğrenilen pratikler bütünü olarak tanımlanmıştır. Toplumsal cinsiyet, sosyo-kültürel bir olgudur; sınıf, ırk, etnik köken ve cinsel eğilim gibi insan ürünü etiketlendirmeler ve kategorikleştirmeler sonucunda tanımlanan ve adeta insana “yapıştırılan” bir parçasıdır. Toplumsal cinsiyet, farklı sosyo-kültürel ortamlarda farklı şekilde öğrenildiğinden tek tip toplumsal cinsiyetten de bahsedemeyiz. Kimliklerin bireysel olması yani bireye özgü olması, bireylerin farklılığı ve kimliklerin sosyal olgular olmasıyla ilgilidir. Bu bakımdan mülakatlarda da farklı aile yapılarından gelmenin yanı sıra, çocukluğun geçtiği aile dışı ortamlar gibi çevresel faktörlerin toplumsal cinsiyeti etkileyen değişkenler olduğu saptanmıştır. Aile yapısından kastedilen, aile içi kadın-erkek ilişkileri, aile fertleri arasında cinsiyete dayalı ayrımların varlığı, aile içinde kadının konumu, aile fertlerinin öğrenim düzeyi gibi unsurlardır. Çevresel faktörler ise, aile dışında sokak, okul, yaşanan şehirlerde sosyo-kültürel yapı, farklı iş ortamları gibi unsurlardır.

5.2.1. Aile yapısı

Görüşülen 50 erkek içinde erkekliği, “iktidar sahibi ve güçlü olmak”la tanımlamayan 10 erkeğin 8’sinin ailesinde cinsiyet ayrımcılığına dayanan ilişkilerin olmaması, toplumsal cinsiyetin esas olarak, aile içinde öğrenildiği düşüncesini destekleyen bir bulgudur.

¹ Bu başlık altında değerlendirilen mülakat soruları şunlardır:

1-0-12 yaş arasında nerede büyüdünüz?

2-13-18 yaş arasında nerede büyüdünüz?

3-Annenizin eğitim durumu nedir?

4-Anneniz çalıştı mı/çalışıyor mu? Çalışıyorsa mesleği nedir?

5-Babanızın eğitim durumu nedir?

6-Babanız çalıştı mı/ çalışıyor mu? Çalışıyorsa mesleği nedir?

7-Geleneksel değerler açısından içinde yetiştiğiniz aile ortamını nasıl değerlendirirsiniz?

8-Kız kardeşiniz var mı?

9-(Kız kardeşi varsa) Aile içerisindeki yetiştirilme tarzınızın belirlenmesinde kız kardeşinizle aranızda fark olduğunu gözlemlediniz mi? (Cevabı evet ise) Nasıl farklar gözlemlediniz?

10-(Kız kardeşi yoksa) Aile içerisindeki yetiştirilme tarzınızın belirlenmesinde erkek olmanızın önemli bir etken olduğunu düşünüyor musunuz?

11-İçinde yetiştiğiniz ailede nasıl bir iş dağılımı vardı?

² Bkz. s.19.

Yani içinde yetiştiği ailede herhangi bir şekilde, kadın-erkek eşitsizliği olan erkeklerde hegemonik erkeklik özellikleri¹ daha belirgin olarak karşımıza çıkıyor diyebiliriz. Çocuğun yetişmesinde annenin ön planda olduğu düşünülürse, annenin öğrenim durumu da görece olarak etkili faktörler arasındadır. Erkekliği, “iktidar sahibi ve güçlü olmak”la tanımlamayan 10 erkeğin sadece ikisinin annesi ilkokul mezunudur, biri ortaokul, ikisi lise, geri kalanı üniversite mezunudur. Bunun yanısıra, 10 erkeğin 6’sının annesi çalışan/çalışmış kadınlardır.

Annenin üniversite mezunu ve meslek sahibi olmasına rağmen, yetiştiği aileyi “geleneksel ve ataerkil” olarak tanımlayan erkeklerle de karşılaşmıştır. Çoğu ailede, üniversite mezunu olduğu ve çalıştığı halde, ev işleri kadın üzerindedir. Bir başka deyişle, annenin üniversite mezunu ve meslek sahibi olmasının, aile içindeki cinsiyetçi yapıların çözülmesi bağlamında kendi başına etkili olmadığı görülmüştür.² Çocukluğunu ve gençliğini Ankara’da geçirmiş, annesi ve babası üniversite mezunu olan bir erkek, ailesini “ataerkil” olarak tanımlamıştır; ev işleri annenin üzerindedir. Erkeklik algısı hegemonik olan bu kişi, ailesinde “bu şekilde gördüğünü ve öyle yetiştirildiğini” ifade etmiştir.

Görüşülen 50 erkeğin 42’sinin yetiştiği ailede cinsiyet ayrımcılığına dayanan bir yapı bulunmakta ve bunlar içinden 40 erkek, hegemonik erkeklik özellikleri göstermektedir. Bu bakımdan, annesinin, babasının ve kendisinin öğrenim düzeyinden önce, yetiştiği aile içindeki cinsiyet temelli iktidar ilişkileri ve cinsiyet ayrımcılığı olup olmaması, erkeğin, erkeklik ve kadınlık imgesinin oluşumunda çok önemli olmaktadır.

Bunun yanısıra, aile içinde babanın rolü de dikkate alınmalıdır. Babanın ev işi yaptığı aile ortamında yetişen erkeklerin erkek ve kadın algısı, sınırları belirli kategorik ayrımlardan görece olarak uzak bir şekilde şekillenmiştir. Yetiştigi aile için “babam ev işi yapardı, ailede erkek baskın değildi, benim gördüklerim yetiştirilme tarzım dolayısıyla öyle bir empoze olmadı” şeklinde konuşan bir erkek, hegemonik erkeklik

¹ Bkz. Bölüm 4.2.

² Bu bulgu, Cindoğlu’nun araştırması ile de desteklenebilir. Cindoğlu araştırmasının sonucunda kadının çalışmasının ev içindeki rollerde bir değişiklik getirmediği sonucuna varmıştır. Bu durumda kadın, ataerkil aile düzenini bozmadan kamusal alanda varlığını sürdürmektedir (Cindoğlu ve Muradoğlu 1996:250).

özelliklerini benimsemediğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, babanın erkek çocuğa yaklaşımın ve erkek olmanın avantaj haline getirilmesinin erkeklik algısının oluşumunda etkili olduğu dile getirilmiştir:

“Eğer ben kız olsam babamın elinden sağ çıkar mıydım bilmiyorum. Çünkü kendisi defalarca söylemiştir iyi ki kız evlat bana vermedin diye şükretmiştir. Cinsiyete dayalı bir baskı görmedik erkek olduğumuz için.” (54/E/Erzurum, Konya, Çorlu/anne ilkökul mezunu-çalışmış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)¹

Cinsiyetler arasında yaratılan farklılıkların daha kolay öğrenilmesi ve benimsenmesi açısından etkili olan faktörlerden birisi de erkeğin kız kardeşi olup olmamasıdır. Kız kardeşi olan kişiler, yetiştirilme tarzının belirlenmesinde “erkek” olmasının etkisini daha net olarak farketmiştir. Benzer şekilde, kız kardeşi olan bir kişinin ifadelerinden, ev işlerinin erkek ve kız çocuklar arasında farklı bölüştüğü anlaşıyor: “Ev işleri annede ve kız kardeşle, erkek çocuklar olarak bizim yardımımız babaya idi.” Ataerkil ailelerde yetişmiş kişiler, kız kardeşlerine göre “daha imtiyazlı” büyüdüklerini ve “hareket alanlarının daha geniş” olduğunu söylemişlerdir. Bu durum, özellikle ailede tek erkek çocuk olan kişiler için belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Görüşmelerde, toplumsal cinsiyetin mikro alanlar içindeki üretiminin, aile içinde eve geliş-gidiş saatleri ve evin erkek çocuklarının kız arkadaşlarına gösterilen toleransın

¹ Görüşmelerden yapılan alıntılar sonunda, kişilerin özelliklerini tanıtmak açısından sırasıyla yaş, medeni durum (evliler için E, bekarlar için B), 0-18 yaş arasında yaşadığı il veya iller (varsa ilçesi), annenin öğrenim durumu, çalışıp çalışmadığı, babanın öğrenim durumu, yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığının olup olmadığı ve çalıştığı bilim alanı sosyal bilimler ve mühendislik bilimleri ayrımı üzerinden verilmiştir. 0-18 yaş arasında yaşadığı iller ve varsa ilçeler herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutulmadan olduğu gibi yazılmıştır. Nüfus gibi kriterlere göre sınıflandırmanın şehrin gelişmişlik ölçüsünü ve toplum yapısını tam olarak yansıtamayacağı kaygısıyla ve 0-18 yaşına kadar farklı şehirlerde büyümüş kişilerin varlığı nedeniyle herhangi bir sınıflandırma yapılmamıştır. Annenin çalışması ile ilgili “çalışmış” veya “çalışmamış” ifadeleri kullanılmıştır. Emeklilik durumu dikkate alınmamıştır. Yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığının olup olmadığı, kimi zaman görüşülen kişilerin kendileri tarafından doğrudan ifade edilmiş, kimi zaman da anlattıkları aile içi ilişkilerden, evdeki işbölümünden, kız kardeşle arasındaki yetiştirilme tarzının farklılığından, erkek rolleri ve davranış kalıplarının benimsenmesine dair anlatımlarından anlaşılmıştır. “Yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var” veya “yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı belirgin değil” ifadeleri kullanılmıştır. Sadece anlatımlar çerçevesinde değerlendirme yapıldığı için ve anlatımların güvenilirliği açısından “yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı yok” ifadesinin kullanılmasından kaçınılmıştır.

Görüşülen erkek akademisyenlerin, 0-18 yaş arasında yaşadıkları iller, annesinin öğrenim durumu, babasının öğrenim durumu, ailesinde cinsiyet ayrımcılığı olup olmadığı ve çalıştığı bilim alanı gibi özelliklerinin alan çalışmasının sonuçları bakımından önemli olduğuna bu bölüm içinde ve sonuç bölümünde değinilecektir.

evin kızlarının erkek arkadaşlarına gösterilmemesi gibi farklılıklarla kurgulanan rol modelleri üzerinden nasıl işlediğini gözlemlemek mümkündür:

“....Kardeşimle benim aramda tabii ki biraz fark vardı. Eve geç saatlerde gelme, benim kız arkadaşımın kabullenilmesi onun erkek arkadaşının kabullenememesi gibi konularda farklar vardı.”
(24/B/Ankara/anne lise mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Dikkat çekmesi gereken nokta, toplumsal cinsiyetin oturmadan kalkmaya, giyim tarzından konuşmaya kadar değişik pratiklerle kurulması ve çoğu zaman bir iktidar ve müdahale aracı olarak kullanılmasıdır. Başka deyişle, toplumsal cinsiyet, küçük yaştan itibaren içinde bulunduğumuz, mikro-iktidar alanlarından oluşan bir iktidar alanıdır ve annenin öğrenim düzeyi, meslek sahibi olup olmaması gibi az sayıda değişkenle açıklanamayacak kadar çok karmaşık bir yapı sergiler.

5.2.2. Çevresel Faktörler

Ailevi etkenlerle birlikte çevresel faktörler de cinsiyetin kurgulanmasında rol oynar. Bu bakımdan, Ankara, İzmir, İstanbul, Antalya gibi büyük şehirlerde çocukluğunu ve gençliğini geçirmiş erkekler ile Anadolu’nun özellikle doğusu gibi az gelişmiş ve kırsal ortamlarda yetişmiş erkekler arasında erkeklik algısı bakımından farklar görülmüştür. Bu bakımdan, toplumsal cinsiyetin sosyo-kültürel bir olgu olması, yerel özellikleri içinde barındırmasıyla da ilgilidir. Örneğin Trakya’da büyümüş ve aslen de Trakyalı olan bir kişi, yetiştiği ailede kadın-erkek ilişkileri sorulduğunda “liberal, ben Trakyalıyım. Bizde öyle.” yanıtını vermiştir. Ancak, çocukluğunu ve gençliğini Ankara veya İstanbul gibi büyükşehirlerde geçirmiş bazı erkeklerin de, ataerkil ilişkiler içinde yetiştiği ve erkeklik söylemlerinin hegemonik olduğu mülakatlardan anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin oluşumunda, yaşanılan şehir gibi makro alanlar dışında, kreş, okul gibi mikro grupların da etkisi vardır. Okul ortamının, bu anlamda cinsiyet algısının oluşumunda rolü olduğu bazı erkekler tarafından ifade edilmiştir. Özellikle lise ortamında “Sen erkeksin” türünden yönlendirmelere maruz kaldığını ifade eden erkeklerin yanı sıra, kendi çocuklarının cinsiyet algısının oluşumunda sadece çekirdek ailenin değil, kreşin, okulun ve akrabaların da etkili olduğunu farkederek kişilerle de

karşılaşılmıştır. Bu noktada, toplumsal cinsiyetin öğrenildiği yerlere, okullar, kreşler, mahalleler, çekirdek aile dışında akrabalar, komşular ve aklımıza gelebilecek toplumun en küçük alanları dahil edilebilir.

Bunların yanısıra, toplumsal cinsiyeti, gençlik döneminde biten bir şekillenme süreci olarak görmemek gerekir. Toplumsal cinsiyet, kimliğimizin devamlı değişen, gelişen dinamik bir alanıdır ve yeniden üretim süreçlerinden geçer. Bunun en iyi örneği, iş ortamları farklı erkeklerin, toplumsal cinsiyeti algılayış biçimleri arasındaki farklılıklardır. Görüşülen kişiler arasında mühendislik bilimlerinde çalışan erkek akademisyenlerde hegemonik erkeklik özellikleri, sosyal bilimlerde çalışan erkeklere kıyasla daha baskın çıkmıştır. Erkek olmayı iktidar sahibi olmakla tanımlamayan 10 erkeğin sadece 2'si mühendislik bilimlerinden, geri kalan 8'i sosyal bilimlerdenidir. Mühendislik alanlarında çalışan erkek akademisyenler, özellikle fabrika ortamında, şantiyede, maden ocağında veya arazide bulunmalarından ötürü, farklı ortamlarda ve eğitim düzeyi farklı işçilerle daha yakın temas kurabilmektedir. Bu noktada, fabrikada veya şantiyede kadınların mühendis olarak çalışmasının uygun olmamasına dair düşünceler gibi bir çok ifade ve eylem ile cinsiyetlere dair yargıların, iş hayatında da varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. İş yaşamında kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkileri, toplumsal cinsiyet kimliklerinin yeniden üretimine yol açan bir unsur olmaktadır.

5.3. ATAERKİL SİSTEMİN BELİRLEYİCİ UNSURLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ataerkil sistemin belirleyici unsurları, üçüncü bölümün alt başlığı olan “Ataerkil Sistemin Belirleyici Unsurları”inde anlatıldığı üzere, “aile içi ilişkiler ve işbölümü”, “cinsellik, namus ve bekaret,” “iş yaşamı” ve toplumsal cinsiyet söylemleri olan “erkeklik ve kadınlıktır”. Öncelikle, giriş niteliğinde olması ve daha kapsayıcı bir bakış açısı sağlaması bağlamında, mülakatlar çerçevesinde erkek olmanın ve kadın olmanın nasıl tanımlandığına, erkeğe ve kadına atfedilen özellikler ve değer yargılarına değinilecektir.

5.3.1. Toplumsal Cinsiyet Söylemleri: Erkek Ve Kadın Olmak ¹

Toplumsal cinsiyet, gündelik pratiklerden oluşur; insanların ne yapmayı istedikleri değil, ne yaptıklarıdır. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet, sabit bir sosyal normlar bütünü değildir, içselleştirilen ve sosyal pratiklerle yeniden üretilen parçalardır. Cinsiyet pratikleri, değişik tarihsel-kültürel bağlamlarda; farklı ırk, etnik köken, sınıf ve nesiller arasında çeşitlilik arz eder. Bu bakımdan erkekler, homojen ve kendi içinde bütünlüklü bir blok oluşturmazlar. Belirli erkeklikler, ataerkil iktidardan pay sağlarken, bazı erkeklikler de, hegemonik pratikler ve yapılar tarafından ezilebilir (Demetriou 2001:340). Dolayısıyla, çeşitli ve çoklu erkeklikler, cinsiyet sistemini ve iktidar ilişkilerini kapsar.

Hegemonik erkeklik, erkeklerin ne yapması ve ne yapmaması gerektiğine dair düşüncelerden oluşur ve meşru erkeklikleri, aynı zamanda baskın ve madun erkeklikleri düzenler. Hegemonik erkeklik, heteroseksizm, homofobi ve cinsiyet rolleriyle ilgili olarak ataerkil nosyonlar taşır. Cinsiyet düzeni içinde erkek ve kadının çıkarları arasındaki gerilim, hegemonik erkekliğe karakteristik biçimini verir (Donovan 1998:818). Bu gerilim sayesinde hegemonik erkeklik ve bastırılmış kadınlık, birbirine zıt özellikleriyle tanımlanır ve kurgulanırlar.

Hegemonik erkeklik özelliklerinin yaygın ve bilinen erkek kimliğine tekabül ettiğini mülakatlar çerçevesinde de görmek mümkündür. Görüşülen 50 kişiden 40'ı (%80) erkekliği “iktidar sahibi ve güçlü olmak” ile tanımlamıştır. Geri kalan 10 kişi, ise erkek olmanın sadece biyolojik bir cinsiyet olduğunu söylemiş ve güç, sertlik, dayanıklılık gibi unsurlar sorulduğunda erkeğin “erkek” olduğu için güçlük olması gerekmediğini vurgulamıştır. Erkeklikle ilgili verilen tanımlamalarda görüşülen erkekleri bekar-evli

¹ Bu başlık altında değerlendirilen mülakat soruları şunlardır:

1-Erkek olmak size neyi ifade ediyor?

2-Erkeklerin kadınlardan daha fazla çokeşliliğe daha yatkın olduklarını düşünüyor musunuz?

3-Sizce erkek olmanın getirdiği birtakım zorluklar ve avantajlar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

4-Örneğin asker olmak erkekliğin zorluklarından mıdır yoksa sizin için bir övünç kaynağı mıdır?

5-Kadın olmak size neyi ifade eder?

6-Sizce kadın olmanın getirdiği birtakım zorluklar ve avantajlar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

7-Kadın eşcinselliği ve erkek eşcinselliği konusundaki düşünce ve yaklaşımınız nedir?

8-Sizce, erkek ve kız çocuklarının yetiştirilme tarzı arasında farklar olmalı mıdır? Yanıtınız evet ise, ne tür farklar olmalıdır?

olarak ayırdığımızda birbirine yakın oranlar çıkmıştır. Evli erkeklerin %75'i, bekar erkeklerin %88'i erkekliği iktidar sahibi ve güçlü olmakla tanımlamıştır. "Erkek olmak, size ne çağrıştırıyor" sorusuna verilen yanıtlar, çoğunlukla birbirine benzeyen unsurları içermektedir. Erkeklikle ilgili tanımlamalarda öncelikli olarak öne çıkarılan unsur, erkeğin güçlü olması gerektiğidir:

"Güçlü olmak, ...namusu korumak, erkek adam gibi adam olmalı."(42/E/Çorum İskilit, Antalya Korkuteli, Tokat Turhal/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

"Erkek deyince güç sembolü aklıma geliyor...Güç dediğim zaman baba olmak, duygusal açıdan zayıf olmamak.....gibi kavramlar diyebiliriz." (37/E/Ankara/anne lise mezunu-çalışmış/baba lise mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı belirgin değil/sosyal bilimler)

"Erkek deyince aklıma gelen kontrolden, güçten hoşlanan, mücadeleci, iradeli, hırslı bir unsur."(33/E/Van/anne lise mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

"Öncelikli savaşçı geliyor erkek dediğinde...mücadeleci rekabetçi bir varlık. Erkek genetik olarak savaşıma programlı bir varlık.Politikada (futbolda olduğu gibi) aynı şekilde, yani erkek bütün güç ve savaş oyunlarında kendisini ortaya koymak zorundadır."(37/B/Giresun/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Erkeklikle ilgili verilen yanıtlar arasında erkeğin "mantıklı, soğukkanlı," yönü de öne çıkarılmıştır:

"....Olaylara karşı daha soğukkanlı davranabilmek, daha iyi yorumlayabilmek, objektif bakabilmek.....ağlamayı geri plana itip daha mantıklı düşünebilmek" (33/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Toplumsal cinsiyet, günlük pratiklerden oluşan bir yapı olduğundan erkekliği gündelik işlerle ilişkilendirerek tanımlayan kişiler, erkeğin yapması gereken işleri "dışarıyla ilgili işler" olarak ayırıp, pratikler üzerinden erkekliği anlatmışlardır:

".....aileyi bazı şeylerden korumak gibi kadına bırakmaması gereken görevleri vardır. Arabayla ilgilenmek, maddi işlerle banka işleriyle kredilerle ilgilenmek gibi. Ailenin bir ferinde bir problem çıktığında

hastane işi çıktığında hemen onlara müdahale etmek, o tür sorumlulukları yüklenmek diye algılarım. Kadın daha çok eviyle ilgileniyor.” (41/E/Antakya/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Connell’in ileri sürdüğü hegemonik erkekliğin, devlet yapıları tarafından kurumsallaştığı düşüncesi, özellikle ordu-askerlik-erkeklik ilişkisinde kendisini gösterir. Bu bağlamda, görüşülen erkeklere sorulan, askerlik ve erkekliğin bağlantısıyla ilgili soruya verilen yanıtlardan, eğitim düzeyi yükseldikçe askerliğe daha soğuk bakıldığı sonucuna varılmıştır. 50 erkek içinden 38 erkeğe göre, asker olmak erkeklikle ilişkili değildir ve özellikle mesleki açıdan bir kayıptır. Sadece 12 kişi, asker olmanın, erkeği, daha çok “erkek”leştirdiğini ve bu bakımdan erkeğe birçok şey kattığını dile getirmiştir:

“El bebek gül bebek büyütülmüş bir erkek çocuğuna askere gidince oradaki şartlara uyum sağlaması kendi başına ayakta kalabilmesi gibi birçok şey kattığını düşünüyorum. Sizin ataerkin dediğiniz erkeklerde bir problem yok ama el bebek gül bebek büyütülmüş erkek çocuklar açısından çok faydalı olduğunu düşünüyorum.” (35/B/Ankara/anne lise mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımı var/mühendislik bilimleri)

“Toplumun belli bir kesim erkeğin disipline edilmediğini biraz da belki ana kuzusu olduğunu özellikle askeri ortamda belli konularda zorlandıklarını eğitildiklerini düşünüyorum. Asker olunca erkek daha dirençli oluyor.” (33/E/Van/anne lise mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“O temel eğitimi bence her erkeğin alması gerekir diye düşünüyorum. Yani silah nasıl tutulur nasıl atılır.....“ (34/E/Niğde, Aksaray/anne yüksekokul mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/ yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Askerliğin erkeklikle bağdaştırılması ile ilgili olarak askerliğini yapmış ve askerliğini yapmamış erkekler arasında belirgin bir fark dikkat çekmektedir. Askerliğini yapan erkeklerin %9’u, askerliğini yapmamış erkeklerin %50’si, askerliği erkekliği tamamlayan ve pekiştiren bir değer olarak algılamaktadır. Bu bakımdan, askerlik deneyiminin, askerliğe bakış açısını nispeten değiştirdiğini söyleyebiliriz.

Mülakatlar çerçevesinde, erkeklikle ilgili anlatımlardan yola çıkarsak, erkekliğin en çok bağdaştırıldığı özellikleri şöyle sıralayabiliriz: Güçlü olmak, sert olmak, sorumluluk sahibi olmak, mücadeleci ve rekabetçi olmak, duygusal açıdan zayıf olmamak, ailenin kontrolünü elinde tutmak, aileyi koruyucu bir görev üstlenmek, aile namusuna sahip

çıkmak, soğukkanlı davranabilmek, kontrollü ve dirençli olmak, kimseye bağlı kalmadan kendi geçimini ve ailesinin geçimini sağlayabilmek, karar verici mekanizmada olmak. Görüşülen erkek akademisyenlerin iktidar üzerine kurulu bir erkekliği asıl model olarak benimsediğini ve bunun dışındaki erkeklikleri dışladığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda, hegemonik erkeklik rollerine uymayan erkeklerin yadırgandığı mülakatlarda dile getirilmiştir:

“Erkekler için zorlukları sürekli koruyan ve kollayan olmak durumu. Erkek olduğum için insanları korumak ve kollamak durumunda değilim ya da bir aileye bakan kişi olmak durumunda değilim. Bunları reddettiğinizde bir kadın nasıl kötü durumlara düşebiliyorsa, siz de kötü durumlara düşebilirsiniz.” (37/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı belirgin değil/sosyal bilimler)

Dışlanan erkeklikler arasında, erkeklik ve cinsellik ilişkisini tersyüz eden bir kimlik olarak eşcinsellik karşımıza çıkmaktadır. Görüşülen 50 erkek arasından 30 kişi (%60), eşcinsellik için olumsuz kavramlar ve ifadeler kullanmış; eşcinselliği “rahatsız edici”, “erkek rolüne uygun ve doğal olmayan” gibi ifadelerle nitelendirmişlerdir. Bu oran, evlilerle bekar erkekleri ayırdığımızda, evliler için %56, bekarlar için %66 olmaktadır. İlginç olarak, 6 kişi lezbiyenliğin erkek eşcinselliği kadar rahatsız etmediğini hatta, lezbiyenliği anlayabildiklerini ve çekici bulduklarını ifade etmiştir:

“Kadının homoseksüelliği ise doğuştan değil de kadının kadın olmasını yaşayamamasından kaynaklanıyor bence. Yani düzgün, erkekliğini çağdaş olarak benimseyen, modern, iyi dediğimiz bir insana rastlamamasından kaynaklanıyor. Erkekler kabalar, hoyratlar, cinsel anlamda çok benciller. Kadını anlamaya çalışmıyorlar. Lanet olsun diyor kadın da. Erkeklerle birlikte olmam, bunu defalarca söyledikten sonra artık o kapısını kapatıyor. Benim en güzel arkadaşlarım hanım arkadaşlarım diyor. Kadınları daha haklı buluyorum.” (54/E/Erzurum, Konya, Çorlu/anne ilkokul mezunu-çalışmış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Erkeğinki rahatsız ediyor beni, kadının ki daha da çekici geliyor belki de.” (47/E/Zonguldak-Ereğli/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Lezbiyenliğe bakışın gayet “erkeksi” olduğunu söyleyebiliriz. Lezbiyenlik, kendi başına bir cinsel kimlik olarak algılanmayıp, neredeyse “doğru erkeği” bulamamaktan kaynaklanan bir boşluk gibi veya geçici bir durum gibi değerlendirilirken, erkek

eşcinselliği, erkeğin cinsellikteki aktif rolünü tersine çeviren ve erkeği aşağılayan bir sapkınlık gibi görülüyor:

“Yani benim yetiştiriliş tarzımdan dolayı ve de kendi fikrime göre kişi eşcinsel olmamalıdır, eşcinsellik benim fikrime göre bir sapkınlıktır.” (33/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Toplumsal sapkınlığa doğru yani...yanlış şeyler bunlar. (31/B/İstanbul, Edirne Keşan, Erzurum, Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Bana ters geliyor”(24/B/Ankara/anne lise mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Görüşülen erkeklerin erkek eşcinselliğine bakışı ve hegemonik erkeklik kurgusunda eşcinselliğin dışlanması, norm haline gelen erkeğin heteroseksüel olması gerektiğine dair düşünceden doğar. Gay erkeklikler, hegemonik model tarafından baskı görürler, çünkü onların cinsel arzu nesnesi, heteroseksüellik kurumuna karşı bir tehdit oluşturur. Heteroseksüellik, ataerkilliğin yeniden üretimi için olmazsa olmaz bir unsurdur. Hegemonik erkeklikte potansiyel cinsel arzu nesnesi kadındır. Erkeğin cinsel arzu nesnesi olması olumsuzlanır (Demetriou 2001:344). Bu bağlamda, belirli bir tip cinsellik, erkekliğin kurucu unsurlarından biridir.

Erkeklik, ataerkil sistemde, iktidarın sağladığı kazançların yanısıra, iktidarı sürdürmenin zorluklarını da yaşayan ve bunun için sürekli performans göstermesi gereken bir kimlik olarak kurgulanır. Mülakatlardan çıkan sonuca göre, erkeklik, kadınlığa kıyasla toplumda daha çok avantaj sağlayan bir konumdur. Görüşülen erkeklerin 34’ü erkekliğin sağladığı avantajların farkında olduklarını söylerken, 32’si erkekliğin kendi içinde birtakım zorluklar da barındırdığını belirtmiştir. Ancak her şekilde, erkek olmak, kadın olmaya tercih edilecek bir “kazanım”dır. Erkek olmanın zorlukları arasında, aile içinde “temel direk” olmanın, ailenin geçiminden sorumlu olmanın, hep güçlü gözükme zorunluluğunun erkek üzerinde bir yük olduğu vurgulanmıştır:

“Ağır bir yük oluyor erkek olmak, kolay değil, erkekler ağlamaz mesela kolay kolay ağlayamıyorsun, sen erkeksin yaparsın diyorlar, yapmak zorunda kalıyorsun, zorlanıyorsun, zor oluyor, sorumluluklar artıyor.” (42/E/ Çorum İskilit, Antalya Korkuteli, Tokat Turhal/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Bayan olsam belki daha rahat olabilirdim ama erkeklerde biraz daha sıkıntı oluyor mesela iş bulamama sıkıntısı. Çünkü evin sorumluluklarını o kişi alacak, daha fazla yük yüklenecek.”(29/B/Malatya/anne ortaokul mezunu-çalışmamış/baba ortaokul mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Toplumda erkek olmak biraz daha zor. İstedığınız kadar liberal veya başka bir düşüncede olun, toplumun erkeğe yüklediği bazı roller var. Toplum erkeğe daha fazla değer baskısı yapıyor sanırım.” (29/E/Antalya Akseki/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba yükseköğretim mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Mülakatlardan erkekliğin zorluklarının, erkek üzerindeki baskısının evlendikten sonra daha çok hissedildiği anlaşılmaktadır. Evli erkeklerin %78'i, bekar erkeklerin ise %38'i erkekliğin zorluklarını yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bakımdan ailenin geçiminde temel rol oynayan erkek, bir ailenin sorumluluğunu taşımayan erkeğe göre, erkekliğin yükünü daha çok hissetmektedir. Aileyi temsil etmek, korumak, geçimini sürdürmek gibi erkeğe atfedilen görevlerin, erkekliğin zorlukları arasında önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Görüşülen erkekler içinde, çoğunluğu, zorluklarına rağmen, erkek olmanın avantajlarının, zorluklarını kapattığını söylemekte ve avantajlarından faydalandıklarını belirtmektedir. Buna karşın, sayısal olarak az da olsa bir grup erkek, erkeklerin, verili bir erkeklik rejimi içinde belli rolleri üstlenmesi ve belirli davranış kalıplarını benimsemesine dair toplumun beklentilerinin erkek üzerinde bir baskı yarattığını ileri sürmüştür ve bu yüzden erkekliğin sadece biyolojik bir cinsiyet olarak tanımlanmasından yanadır:

“Erkek olunca bir sürü şeye mecbur oluyorsunuz, sorumluluklarınız artıyor. Beklentiler çok net, onları karşılamadığınız anda sıkıntılar çekiyorsunuz.”(34/E/Adapazarı, Ankara/anne lise mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Mesela metroda otururken göz göze geldiğinizde bir erkekle gözlerinizi kaçırmamanız gerekir. Bu benim için çok sorun değil, ben gözlerimi kaçırıyorum ama bir meydan okumaya çok kolay dönüşebiliyor Türkiye’de. Erkeklik rejimi Türkiye’de çok sert biçimde kurulduğu için, biz de erkeklik rejiminin mağduru oluyoruz yani. Sert olmak, delikanlı olmak zorunda kalmak okuduğumuz liselerde.” (30/B/İstanbul/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba ilkokul mezunu /yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Mülakatlarda, bazı erkekler, kadınların da erkeklerden belirli rolleri beklediklerini ileri sürmüştür. Ataerkil sistem, sadece erkeklerin kendi istediklerini kendi belirledikleri şekilde yapıp ettikleri; erkeklerin hakimiyetinde ve yönlendirmesinde olan bir sistem değildir, hem erkeğin hem kadının yeniden üretimine katıldıkları, karmaşık iktidar ilişkilerin yer aldığı bir yapıdır. Görüşülen erkekler, erkekliğin bazı sorumluluklar yüklemesinin yanı sıra, özellikle kadınların, erkeklerden belli davranışları beklediklerini belirtmişlerdir:

“Şu anda bile karşımıza çıkan genç bayan arkadaşlar öyle tepkiler veriyorlar ki hani direksiyonu erkeğe bırakma eğilimi oluyor, böyle bir toplumda da ister istemez kurulan aileler ataerkil yapıya dönüyor, bu sadece lokantada hesap ödeme meselesi değil öyle bir an geliyor ki, senin kızman gerekirdi diyorlar. Yeri geldiği an, sert olmanız gerekir trafikteki adama en azından bakışınızla duruşunuzla.” (30/B/Çankırı, Edirne, Diyarbakır, İzmir, Adana/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Bu bağlamda, erkekliği inşa eden sadece erkekler değil, hem erkeğin hem kadının herhangi bir şekilde katıldığı mikro-iktidar ağları ve söylemlerdir. Kadınlık da, erkeklikten bağımsız değil, onunla birebir ilişkili olarak inşa edilir. Erkeklik ve kadınlık, birbiriyle dikotomi oluşturarak kurgulandıkları için, kadınlık ikiliklere (duygusal/mantıklı, kavgacı/uzlaşmacı, hareketli/sakin vb.) dayanan bir inşa sürecinden geçer. Nitekim, toplumsal cinsiyet olarak kadın olmak deyince görüşülen erkeklere çağrıştırdığı şeylere baktığımızda, daha çok kadının “erkeğin tersi” olarak tanımlandığını görüyoruz. Yani erkek, “kadınsı olmayan”, kadın da “erkeksi olmayan”dır. Görüşülen 50 kişi arasında 35 kişi, kadını erkekte olmaması gereken ve kadına özgü olduğu düşünülen özelliklerle tanımlamıştır.¹ Kadın kimliğinde en çok öne

¹ Kadının ve erkeğin, kadın tarafından nasıl tanımlandığına baktığımızda birbiriyle örtüşen noktalar görülebilir. Cindoğlu’nun araştırmasına dahil olan kadınların %91.7’si sezgi, duyarlılık, işbirliği gibi

çıkarılan unsurlar, annelik özelliği ve anaçlığı, duygusal, narin ve kırılgan olmasıdır. Kadın, bu özellikleriyle “erkeği tamamlar, bütünler ve babanın yardımcısı”dır:

“Kadın olmak, daha kırılgan bir şey gibi geliyor bana, daha korunmaya muhtaçtır. Daha zayıftır.” (42/E/Çorum İskilit, Antalya Korkuteli, Tokat Turhal/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“...kadının en önemli vasfı çocuk doğurma kabiliyeti....Erkek uygarlık doğurmak üzere tasarlanmış, kadınsa çocuk doğurmak.” (37/B/Giresun/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Kadın da hayatın iki bileşeninden biri. Erkek ve kadın yani. Birbirini tamamlayan iki öge bunlar. İkisinin rolleri ayrı. Erkek yayılmacı doğası gereği, kadın toplayıcı, selektif....Birbirini bütünüyor bu iki öge. Kadının bir yumurtası var, çocuk doğuruyor onu yetiştiriyor. Erkek sokakta ekmek bulmaya çalışıyor, kadın çocuğunu yetiştirmeye çalışıyor.” (37/E/Ankara/anne lise mezunu-çalışmış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı belirgin değil/sosyal bilimler)

Erkeği sadece biyolojik cinsiyet olarak tanımlayan erkekler, benzer şekilde, kadın olmayı da, biyolojik bir cinsiyet olarak tanımlamıştır. Yalnızca iki kişi, erkek olmayı biyolojik cinsiyet olarak tanımlarken, kadın olmak için annelik ve anaçlık kavramlarını kullanmıştır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken, erkeklerin zihnindeki kadın ve erkek algısının, “olması gereken”e tekabül etmesidir. Erkek ve kadın olmayı kategorik ayrımlarla tanımlamayan erkeklerin dikkat çektikleri nokta, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet olarak belirli rollerle tanımlanmasının, hem erkek hem kadın üzerinde bir baskı unsuru haline gelmesi ve aslında kadın veya erkeğin “öyle olmak zorunda olmaması”dır. Yani bu düşüncüyü savunan kişiler, kadının doğuştan duygusal, erkeğin de doğuştan güçlü olması gerektiğini, kadının evle, çocukla daha çok ilgilenmesi gerekirken, erkeğin dışarıya dönük işlerle ilgilenmesi gerektiğini düşünmemektedir:

“Ben her iki cins arasında biyolojik farklılıklar olduğunu kabul ediyorum ama çok belirgin farklılıklar olduğunu düşünmüyorum. Neticede insan türünün iki cinsi diye düşünüyorum, seks olarak ayrı cinsler.” (49/B/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı belirgin değil/mühendislik bilimleri)

özellikleri kadınsı kişilik özellikleri olarak tanımlamıştır. Kadınların %58.3'ünün ise, liderliğin erkeksi bir özellik olduğuna inandığı görülmüştür (Cindoglu 1996:247).

“Daha narin olmak, annelik, şefkatli olmak türünden şeyler gelmiyor. Daha karmaşık bir şey geliyor en azından. Yani ben erkeklik ve kadınlık kimliklerinin böyle birbirine dışsal olarak kurulduğunu düşünmüyorum....bunları birbirinden ayırarak düşünebileceğimizi düşünmediğimden kadınlıkta da erkekliğe dair kimi şeyleri saptayıp görebilirsiniz erkeklikte de kadınlığa dair kimi şeyleri görebilirsiniz.” (30/B/İstanbul/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Mülakatlardan çıkan sonuçlara göre, kadın olmanın, erkek olmaya göre zorlukları daha fazladır. Görüşülen 50 erkekten 41 erkek, kadın olmanın zorlukları olduğunu söylerken, bunlar içinden 17 erkek avantajları da olduğunu söylemiştir. Kadın olmanın zorlukları için “baskı, toplumda önemli görevlerden dışlanmak, özgür olamamak” gibi şeyler söylenirken, erkekler için söylenen zorlukların daha çok sorumluluk, güç ve güçlü olma beklentisi gibi bireyin çabasını gerektiren olgular olması dikkat çekicidir. Yani kadın olmak, verili bir durumdur ve toplumda baskı gördüğü için belirli zorlukları vardır. Ancak erkek olmanın getirdiği zorluklar, erkekliği kanıtlamak ve bunun için sürekli eyleme geçme mecburiyetidir. Her iki toplumsal cinsiyete yaklaşımda, kadın pasif (edilgen), erkek aktif (etken) roller içindedir. Erkek ve kadına yüklenen bu roller, ikili ilişkiler çerçevesinde verilen örneklerde de daha basite indirgenerek ifade edilmiştir. Mülakatlarda erkekliğe ve kadınlığa dair değerlendirmelerden birinde, “erkek, kadının peşinden koşmaya, kadın da erkeği peşinden koşturmaya planlamış programlanmış gibi bir yapı var sanki” ifadesinde dahi, erkeğin etkenliğine, kadının edilgenliğe dair ipuçları bulmak olasıdır.

Çarpıcı olan bir başka nokta, kadın olmanın avantajının, kadın cinselliğiyle bağlantılı olmasıdır. Kadınlığın avantajları olduğunu söyleyen 17 erkek, “dişiliğini” kullanan kadınların, iş hayatında daha başarılı olduklarını ileri sürmüştür. Erkek olmanın avantajları “güçlü olmak, toplumda ayrıcalıklı konumda olmak” iken, kadın olmanın avantajı, sadece “cinselliğini farkettilen kadın” için söz konusudur:

“Erkeklerin özellikle kadınlara olan düşkünlükleri bunlar avantaj da olabilir. Eğer güzel bir kadınsan öncelikli oluyorsun, en azından bir adım önde başlıyorsun, diğeri erkek olarak kendini kanıtlamak zorunda kalıyor böyle bir ilişki içinde. Kadın hemen öne geçebiliyor.” (42/E/Çorum İskilit, Antalya Korkuteli, Tokat Turhal/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Dişiliklerini kullananlar için kolaylıklar da var...Dişiliklerini kullanırlarsa yükselmeleri daha kolay oluyor.” (36/E/Ankara,Mersin/anne lise mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Avantajları kadınlığı kullanma diyebilirim. İş konusunda olsun cinselliklerini kullanma şeyine gelebiliyorlar bazen.” (46/E/İtalya, İzmir, İstanbul/anne lise mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı belirgin değil/mühendislik bilimleri)

“Kadın olmak avantajlıdır. Üstleri mutlaka erkektir ve erkeğe göre daha rahat düzeltebilir işlerini diye düşünüyorum...” (31/B/İstanbul, Edirne-Keşan, Erzurum, Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Bu çerçevede, erkek cinselliği, herhangi bir negatif anlam içermezken, kadın cinselliği kötüye kullanabilen, bu anlamda “zararlı” olabilen bir unsur gibi algılanıyor. Evli-bekar ayrımına baktığımızda, kadın olmanın avantajının cinsellikle bağdaştırılması evli erkekler arasında daha yaygındır. Bu oran evli erkeklerde %34, bekar erkeklerde %22’dir. Kadın cinselliğinin “kullanılması” dışında, sayısal olarak az olmakla birlikte, ailenin geçimini erkeğe yükleyebilmek gibi erkeğe atfedilen görevlerden muaf olmanın, kadın olmanın avantajı olabileceği mülakatlarda ileri sürülmüştür. Bunun yanısıra, kadına “nazik ve kırılgan” olması nedeniyle girdiği ortamlarda korumacı bir şekilde yaklaşılması da bir avantaj olarak değerlendirilmiştir:

“Kadın narin, zayıf olduğu için koruma ihtiyacı duyuyor erkekler. En basitinden yolda kapıda karşılaşıyorsun her zaman onlar önde, kollamacı bir şekilde. Bir sorun olduğunda bayanı kolluyorsun erkek olduğunda bindirmeni yapabiliyorsun.” (47/E/Zonguldak-Ereğli/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Kadın” kelimesinin, “kadın olmanın avantajını kullanmak”ta olduğu gibi, kadın cinselliğine vurgu yapan ifadelerde kullanılması, bunun haricinde “kadın” sözcüğünden kaçarak “bayan” sözcüğünün tercih edilmesi, görüşülen erkek akademisyenlerin kadın algısını kavramaya yönelik bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Mülakatlarda “bayan” sözcüğü, “bayanlık duygusu”, “bayan-erkek ayrımcılığı” gibi sıklıkla kadın kelimesi yerine tercih edilmiştir. Görüşülen erkeklerden biri, mülakat sırasında “kız çocuğunuzu kadın gibi mi yetiştirmek istersiniz?” sorusunda “kadın” ifadesinden rahatsız olarak,

“hanım” gibi yetiştirmek isteyeceğini söylemiştir. “Kadın” kelimesinin kullanıldığı ve bilinçli olmasa da içerdiği anlamlar açısından şu ifade çarpıcıdır:

“Bir bayanı bir valiye, muhtara birilerine takdim ettiği zaman şahısların bakışından görürsünüz ne formda baktığını bayana. Kadın olarak bakıyor. Makine mühendisi mi dikiliyor karşısına. Ona makine mühendisi olarak bakmıyor, kadın olarak bakıyor. Bu erkeğin zaafı”.(47/E/Zonguldak-Ereğli/anne lise mezunu- çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Görüşülen kişilerin, erkeklik ve kadınlık algısı ile çocuk yetiştirirken, kız çocuğa ve erkek çocuğa yaklaşım tarzları da paralellik göstermiştir. Görüşülen 50 erkek arasından, 33 erkek, erkek ve kız çocuğunun yetiştirilme tarzının ve onlara kazandırılan rollerin farklı olması gerektiğini belirtmiştir. Çocuklar arasında cinsiyete dayalı farklar olması gerektiğini düşünenlerin, erkeklik ve kadınlık tanımları da kategorik olarak belirlenmiş, birbirine zıt iki farklı cinsiyet şeklindedir. Yetiştirilme tarzlarına baktığımızda da yetiştirildikleri ailede, belirli cinsiyet kalıplarının ve rollerin benimsendiği görülmektedir. Bu bakımdan 33 kişi, kız çocuğunun annesine yakın, ev işlerine daha aşina ve ev merkezli yetiştirilmesi gerektiğini düşünürken, erkek çocuklar “el bebek, gül bebek” büyütülmemeli, “nazlı” olmamalı, “ana kuzusu” olmamalı, evin dışındaki işler verilerek büyütülmelidir:

“...bir erkek bir kız çocuğum var ikisi de 15 yaşında. Erkek çocuğum eve geç gelirse daha az endişe ederim. Kız çocuğum eve geç gelirse çok daha fazla endişe ederim.” (29/B/Ankara/anne lise mezunu- çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Kız herhalde daha çok ev kızı gibi olur, erkek çocuğunun yetişmesi aslında biraz zor, ona belli şeylerin aşılması. Erkek çocuğunu çalışma yaşantısına alıştırmak gerek. Erkek çocuğunun evde oturan birisi olmaması lazım.” (25/B/Ankara/anne ilkokul mezunu- çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Erkek çocuğunun bebeklerle oynayacak hali yok. Kızın da futbol oynayacak hali yok veya basketbol oynayacak hali yok.” (47/E/Edirne Uzunköprü/anne okuma-yazması yok-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Ben bir erkek çocuğun bebekle oynamasını çok fazla kabul edemiyorum. Bir kızın da araba oynaması. Bir kız çocuğu kız gibi, erkek çocuğu erkek gibi yetiştirilmeli.”(35/B/Ankara/anne lise mezunu- çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı belirgin değil/ mühendislik bilimleri)

“Erkeği yetiştirirken, kendi yetiştiğimden daha güçlü, daha dirençli yetiştirmek isterim. Kızım olursa da kendi bildiklerimi ona öğreterek, dikkatli olmasını, herşeye inanmasını-çünkü bayanların kanması oldukça kolay birçok şeye bilinçle yetişmemişlerse” (33/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/ mühendislik bilimleri)

Kız veya erkek çocuğu yetiştirilirken, görüşülen bazı erkeklere göre önemli olan noktalardan birisi, çocuğun “eşcinselliğe meydan bırakmayacak” şekilde yetiştirilmesidir. Bu bakımdan eşcinsellik, çocukların yanlış yetiştirilmesi sonucunda başlarına gelebilecek kötü bir şey olarak algılanmakta ve bu nedenle de erkek, erkekliğini abartarak, kadın da “erkek gibi olmadığını” abartarak yetiştirilmektedir:

“Kendi cinselliğini tanımlayabilmeli. Eşcinselliğine meydan verecek bir durum olmasını istemem.” (29/E/Antalya Akseki/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba yüksekokul mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Bir erkeğin veya bir kızın, hanımın her neyse büyüdüğü zaman bayan veya erkek olmanın gereklerini biliyor olması lazım. Toplumdan dışlanmaması açısından. Cinsel tercihi açısından sıkıntı yaratabilir.” (30/B/Erzurum/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Sonuç olarak, ataerkil sistem, hem erkek hem kadın kimliği üzerinde yükselen ve her iki cinsiyet için kazançları ve zorlukları barındıran bir iktidar sistemidir. Bu sistem içinde erkeklik ve kadınlık, zıtlıkları karşılıklı içererek kurgulanır. Bu zıtlıkların özünde, erkek olmak için etken ve dışa dönük olmak; kadın olmak için edilgen ve eve (içe) dönük olmak yer alır. Toplumsal cinsiyet kategorilerinden, yani erkeğe ve kadına atfedilen değer yargılarından uzak duranlar ise yargılanır ve dışlanır.

5.3.2. Aile İçi İlişkiler Ve İşbölümü¹

Görüşülen erkeklerin çoğunluğu tarafından, kadının anne olma özelliğiyle tanımlanması, aile içindeki konumunu ve iş bölümünde alması gereken yeri de işaret eder. Kadın çalışsa bile, öncelikli görevi annelik yani çocuk yetiştirmek olmalıdır. Aile içinde kadın ev işlerine daha çok eğilimlidir, “evi çekip çeviren”dir. Kadının eve dönük olması nedeniyle, ev işlerinde kadının daha ön planda olması, buna karşın erkeğin dışarı işlerle daha çok uğraşması gerektiği, 33 kişi tarafından ileri sürülmüştür. Ev işlerini eşiyile paylaştıklarını söyleyen 17 erkek içerisinde eve temizlikçi getirenlerin sayısı 5’dir. Henüz evlenmemiş erkekler arasında da ev işlerini kadının yapmasını gerektiğini söyleyenlerin oranı %61’dir. Bu oran, evli erkeklerde %68’dir. Bu bakımdan evli veya bekar olmak, evde işbölümüne yaklaşım açısından belirgin bir fark yaratmamaktadır.

İş bölümüne eşitsiz yaklaşım, kadın akademisyenlerle yapılan mülakatlarda da karşımıza çıkmaktadır. 1996 yılında yayınlanmış bir araştırmaya göre akademisyen kadınlar haftada ortalama 15.3 saat ev işi yaparken, eşlerinin ortalama 3 saat ev işi yaptığını belirtmişlerdir. Eşlerin %50’si hiç ev işi yapmazken, en fazla ev işi yapan eş buna haftada 20 saat ayırmaktadır (Cindoğlu 1996:246).

Böylece işbölümünde yemek yapmak, bulaşık yıkamak, evin düzenini sağlamak gibi işler kadına ait iken, evin masraflarını düzenlemek, tamircilerle ilgilenmek, arabanın bakımını yapmak gibi dışarıyla muhatap olunması gereken işlerde erkeğin ön planda olması gerektiğine dair genel bir düşünce vardır:

“Erkeğin ilgileneceği belli işler vardır, elektrik su faturaları gibi, arabayla ilgili işler, çocuğun kursa götürülmesi gibi işler erkeğin sorumluluğunda olabilir, evin düzeniyle ilgili şeyleri bayan

¹ Bu başlık altında değerlendirilen mülakat soruları şunlardır:

1-Sizce, bir erkeğin kariyerinin eşinden daha geride kalması, erkek açısından bir rahatsızlık yaratır mı?

2-(Bekarsa) Evlendiğinizi varsayarsak aile içinde ne tür bir iş dağılımı yaparsınız?

3-(Evliyse) Şu anda evinizde nasıl bir iş dağılımı var?

4-Eşinizin çalışmasını ister misiniz? Evet ise neden? Hayır ise neden?

5-(Eşinizin çalışmasını istiyorsa) Eşinizin çalışma koşulları ve ortamı bakımından nasıl bir işte çalışmasını tercih edersiniz? Neden?

yapmalı.”(41/E/Antakya/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Çalışma hayatını her ne kadar ikisi götürse de bayan ev işlerinden daha çok sorumlu taraf” (27/E/Afyon/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Aile içinde bir şey tamir edilecekse tamirciler gelecekse dışarıya daha fazla kendim muhatap olmak isterim. Araba sanayiye götürülecekse, bunu ben kendim götürmeye tercih ederim. Eşimin götürmesini istemem.”(29/B/Malatya/anne ortaokul mezunu-çalışmamış/baba ortaokul mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Görüşmelerde, ev işlerinin kadının sorumluluğunda olduğu ama erkeğin yardım etmesinin gerektiği belirtilmektedir; erkeğin yardımı için daha çok sofra toplamak, hafta sonları mangal yakmak gibi örnekler verilmiştir:

“Ev işlerinde ve mutfakta her ne kadar biz yardımcı olmaya çalışsak da yeterince olamıyoruz heralde. Bütün gün boyunca çalıştıktan sonra evde çalışmaya devam ediyorlar. Yemek yapma bulaşığı yıkama, bulaşığa ben arada sırada yardımcı olsam da yemeği yapamıyorum yük kendisinde kalıyor. Evin düzeninde toparlanmasında iş hep onda. Biz ancak bir iki eşyayı toplayabiliyoruz. Mutfak yükü eşimin üzerinde ben hafta sonları sadece balık yaparım, özel olarak et, kebab pişiririm.” (41/E/Antakya/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Görüldüğü üzere, mülakatlarda aile içinde erkek, ailenin yöneticisi, ailenin geçimini sağlayan, aile içinde kararları alan, iş bölümünde ev dışında işlerle ilgilenen; kadın, ev işlerini yürüten, çocuğa bakan yönüyle konumlandırılmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere, görüşülen erkeklerin, erkekliğe ve kadınlığa atfettikleri özellikler, her iki toplumsal cinsiyetin aile içindeki rollerini de belirlemektedir:

“.....erkek evin reisi şüphesiz.”(47/E/Edirne Uzunköprü/annenin okuma-yazması yok-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“.....erkek ailesini yöneten reis durumunda....” (27/E/Afyon/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“.....ailenin geçiminden tek sorumlu değil ama ana rol onda olmalıdır.” (29/B/Ankara/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Kadının aile içinde para kazanan bir konumda olması kabul edilse de, mülakatlarda, ailenin geçiminden asıl sorumlu olan kişinin erkek olması gerektiği sıklıkla dile getirilmiştir. Hatta görüşülen bazı kişilere göre, kadınlar erkeklere aileyi geçindirme rolünü yüklemekte ve bu görevi erkekten beklemektedir:

“Hanım bile zaman zaman sen aileni bakmakla yükümlüsün diyebiliyor çalışan aile bile olsak.” (36/E/Ankara, Mersin/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Evin geçiminden sorumlu olan erkek” kimliğine uygun olarak, görüşülen 50 erkekten 22’si, erkeğin kariyerinin eşinden ileride olması gerektiğini ve geride kalırsa bir rahatsızlık yaratacağını belirtmiştir. 18 erkek ise, erkeğin kariyerinin eşinden ileride olması gibi bir mecburiyeti olamayacağını ileri sürmüş, 7 kişi kararsız kalmıştır. Yine bazı erkekler de, kadının, erkeğin kariyerinde başarılı olmasını beklediğini ifade etmiştir. Erkeğin kariyerinin eşinden ileride olması gerektiği düşüncesi, evli erkeklerde daha yaygındır. Evli erkeklerin %62’si, bekar erkeklerin %11’i erkeğin kariyerinin eşinden ileride olmasına gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu sonuçta, evlilik deneyimi ve evlilik içinde rol paylaşımının evli erkekler açısından somut ve belirgin olarak yaşanıyor olması etkilidir. Erkeğin kariyerinin eşinden daha ileride olması zorunluluğunun aynı zamanda erkek üzerinde toplumsal bir baskı aracına dönüştüğünü söyleyebiliriz. Görüşmelerden birinde, kariyerin eşinden daha ileride kalmasının yaratacağı rahatsızlık için “Bu toplumda yaşadığım için yaratır.” ifadesi kullanılmış ve bu anlamda toplumsal baskı dile getirilmiştir.

Görüşmelerde işbölümü ayrımı “erkeğin doğası” ve “kadının doğası” ile meşrulaştırılmaktadır. Evişleriyle ilgili “kadının eli daha uygun” gibi ifadelerin yanısıra aşağıdaki alıntı da erkek ve kadın doğasını açıklamakta ve görüşülen erkeklerin işbölümüne bakış açısını özetlemektedir:

“Doğanın ortaya koyduğu iş bölümünde kadın ev merkezli, evin düzeniyle çocuğun yetiştirilmesiyle ilgileniyor yemeklerle ilgileniyor, ev kültürü merkezli bir varlık. Doğanın öyle bir işbölümü var. Erkek ise av kültürü merkezli bir varlık. O dışarı çıkıp avlanıp birşeyler getirmek durumunda...Kadın, evişlerinde erkeğin yardımını istiyor, erkek bir savaşçı olduğundan evdeki işlere katılmak istemiyor, gönülsüz yapıyor...” (37/B/Giresun/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

5.3.3. Cinsellik, Namus Ve Bekaret¹

Hegemonik erkekliğin inşasında, cinsellik boyutunun bir yüzünde, heteroseksüellik varsa, diğer boyutunda kadın cinselliğinin kontrolü ve namus ilişkisi yer alır. İktidarın, kadın cinselliği üzerindeki en belirgin hali, bekarete atfedilen değerle karşımıza çıkar. Kadın cinselliğinin bir tehdit gibi algılanarak sınırlandırılmasına karşın, erkek cinselliği alabildiğine abartılır ve erkekliğin kanıtlandığı bir alan gibi görülür.

Bu çerçevede görüşülen 50 erkek içinden 23 erkek, evlenecekleri kadının bakire olmasına önem verdiklerini belirtirken, 3 kişi bu soruya yanıt vermek istemediklerini söylemiştir. Buna karşın, 26 erkek, erkeğin doğası gereği çokeşliliğe kadına kıyasla daha yatkın olduğunu ifade etmiştir. Erkeğin çokeşliliğe yatkın olmasına ilişkin genel düşünceyi “erkeğin karşısına çıkan her kadını döllemek gibi içgüdüsel bir misyonu var” ifadesi açıklamaktadır. Kadının bekaretine önem verme ve erkeğin çokeşliliğe daha yatkın olduğunu düşünmeyle ilgili sorularda evlilik deneyiminin ve bekar olmanın önemli bir etken olduğu görülmüştür. Bekarete, evli erkeklerin %34’ü; bekar erkeklerin %66’sı önem vermektedir. Erkeğin çokeşli olduğu düşüncesi, evli erkekler arasında daha yaygındır. Evli erkeklerin %56’sı, bekar erkeklerin %44’ü erkeğin doğası gereği çokeşli olduğunu belirtmiştir.

Erkeğin doğası gereği çokeşliliğe yatkın olması-yani çapkın olması-aslında pozitif değil normatif bir yaklaşımı sergiler ve “erkek adam çapkın olmalı” düşüncesiyle ilişkilidir. Çokeşliliğe yatkın olma savı ile, cinsellik, erkeğin iktidarını pekiştiren bir araca dönüşür. Buna karşın, bekaret ve bekaretin nasıl kaybedildiği kadının adeta değerini yansıtır:

“Bekaret de namusla ilgili. Tamamen umurumda değil diyemem, özellikle belli yaşlarda bu kadar da hani bir zar parçası meselesi değil. İlle de bu önemli değil diye olur olmaz bir ilişki içine girmek de. Bir noktaya kadar önemli gibi. Ama o bekaretin nasıl kaybedildiği de benim için önemli yani sorumsuzca bir yaşam tarzı yaşayıp bekaretine çok da önem vermeyen birisi benim için çok da şey olmayabilir.” (55/B/Bandırma, Ankara/anne ortaokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

¹ Bu başlık altında değerlendirilen mülakat soruları şunlardır:

1-Namus başlığı altına hangi unsurları koyarsınız?

2-Bekaret kavramına nasıl bakıyorsunuz?

Bununla beraber 3 erkek, kendi öğrenim düzeyine bağlı olarak değişen yaşam koşullarına rağmen, ailesinin öğrettiği anlayıştan uzaklaşmadığını ve özellikle bekaret konusunda çelişki yaşadığını belirtmiştir. Yine 3 erkek de gençlik döneminde bekarate önem verdiklerini, ancak üniversite eğitimi sonrasında zamanla bu düşüncayı aştıklarını ifade etmiştir:

“Mantıklı şöyle diyor mesela evleneceğin zaman sen bakir misin hayır. Eşinden bekaret bekleme hakkın var mı hayır. Ama 30 yaşına kadar belli bir toplumun belli bir ailenin içinde yetişmiş ki bu öyle bir toplum ve aile ki birtakım değerlere çok fazla önem yüklemiş ve 30 yıllık süreç içinde beynimize çivilemiş. Bu sürecin yarattığı bir düşünce sistemi de var. Yani bu ... belli bir önem veriyor bu konuya.” (30/B/ Çankırı, Edirne, Diyarbakır, İzmir, Adana/anne ilköğretim mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/ mühendislik bilimleri)

“Bu benim kendi içimde de yaşadığım daha büyük bir çelişki. Ben kendi adıma eşimin benden önce başkasıyla beraber olmadığını bilmek isterim. Hayatına giren ilk kişinin ben olmamı isterim. Mantığım olabileceğini söylüyor ama duygusal tarafım olmaması gerektiğini söylüyor.” (33/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/ mühendislik bilimleri)

“İlk gençlik yıllarımda bekaret bir anlam ifade ediyordu. Bu düşünceyle çok mücadele ettiğimi kendimden biliyorum. Böyle olmak zorunda değil diye kendi kafamda tartıştığımı çok biliyorum. Üniversite ve üniversite sonrasında devam etti. Şu geldiğim noktada bugün bekaretin önemli bir şey olmadığını düşünüyorum.” (33/E/İzmit, Kocaeli Kandıra/anne ilköğretim mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Bu çerçevede, yaşanan çelişki, aile içinde sosyalizasyon sürecinde benimsetilen toplumsal cinsiyet söylemleri ve zamanla değişen erkek ve kadın kurgusu arasındaki gerilimden kaynaklanıyor. Bu gerilim, “erkeklik krizi”yle¹ de ifade edilen, değişen erkek ve kadın kimliklerine uyum sağlamaya çalışırken erkeklerin yaşadıkları iç çatışmalarıdır. Bekaret konusunda yaşanan krizin uzantısı olarak, görüşülen bazı erkekler, namus cinayetlerini şiddetle kınadıklarını, zaten bu tür olayların sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde gerçekleştiğini belirtmekte ama hemen ardından bekarate önem verdiklerini ifade etmektedirler.

¹ Bkz. s.49.

Namusla ilgili tanımlamalarda ise, “namus kafadadır” gibi ifadeler öne çıksa da, namus kavramının toplumsal değerlerden oluştuğu ve bu değerlerin önemli olduğuna dair ortak bir düşünce vardır. Namusun yaratılmış, kurgulanmış bir kavram olduğunu, bu anlamda objektif olmadığını ve kadınlar üzerinde baskı aracı olarak kullanıldığını ise sadece 6 erkek vurgulamıştır. Namusla ilgili soruya verilen yanıtlar arasında yer alan “bizim toplumumuzda öyle biz de öyle gördük” veya “toplumun değerleri gözetilmeli bence”, toplumsal değerlerin kadın veya erkek modelinde önemli olduğunu düşünüyorum” veya aile yapısının “Türk aile yapısına uygun” olması gerektiğine dair ifadeler, namus kavramına atfedilen önemi göstermektedir. Bununla beraber, namus “sizin koymadığınız ama dışına da çok çıkamadığınız şeyler” örneğinde olduğu gibi, erkeği toplumsal beklentilere uymaya zorlayan bir yaptırım gücü de taşır. Bu yaptırım, erkeği “aile namusu”nu korumaya iter:

“Namus kavramı konusunda da keskin hatlarım vardır...Çünkü erkek için namus eşidir ailesidir onlara söylenecek bir söz bile Türk toplumunda hoş karşılanmaz. Eşine gelebilecek bir söz bir bakış kendi hanesine tecavüz edilmiş gibi erkek tarafından algılanır, ona göre de erkek cezalandırma yoluna gider.” (33/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/ mühendislik bilimleri)

Namus-cinsellik ilişkisini ve erkeklerin lezbiyenliğe bakış açısını yansıtmaları açısından “namusu bozmak” ve “etken olmak” arasında bir ilişki kurulması, erkeklığe ilişkin önemli verilerden biridir. Bu bakımdan, aşağıdaki konuşmada erkeklığe ilişkin dikkat çekici ifadeler yer almaktadır:

“Çünkü erkek namusu bozandır, orda etken süje erkektir. Namusun ortadan kalkmasına neden olan şahıs erkektir. Kadının bu şeyi olmaz. Kadın pasiftir. İkisi de pasif olunca yani ikisi kadın olunca birşey olmaz diye düşünüyor heralde insanlar.” (42/E/Çorum İskilit, Antalya Korkuteli, Tokat Turhal/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

5.3.4. İş Yaşamı¹

50 erkek akademisyenle yapılan mülakatlar çerçevesinde, 42 kişi, kadının iş hayatına katılımı konusunda çekincesiz olumlu görüş belirtmiştir. Kadının iş hayatına girmesi ve ekonomik özgürlüğünü kazanmasının, kadın-erkek eşitliğinin önünü açacağı ve toplumun gelişimini hızlandıracağı düşünülmektedir:

“Kadınlar ne kadar toplum içerisinde söz sahibi olurlarsa o toplum o kadar başarılı olur.”(42/E/ Çorum İskilit, Antalya Korkuteli, Tokat Turhal/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Bizim gelişmiş bir toplum olamamızın sebebi kadınların işgücüne katılımının sınırlı kalmasıdır. Bu töre cinayetleri, bu bekaret kavramı bunların temel sebebi kadınların yeterince işgücü içinde yer almamalarıdır. Kadınlar emek piyasasında daha girişken olabilseler kendi ekonomik özgürlüklerini elde edebilseler bunların hepsi çözülür. İkincisi okul ne kadar insanları eğitirse iş de eğitir. Annelerin çok önemli bir özelliği var. Anneler çocuk yapıyor ve çocuk yetiştiriyor, dolayısıyla babaya göre annenin bu konuda bir üstünlüğü var. Anne ne kadar eğitilmiş ne kadar tecrübeli görmüş geçirmiş olursa çocuk da o kadar iyi yetişir. Toplum da gelişir.” (36/E/Ankara, Mersin/anne lise-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Sadece bir erkek, kadınların çalışmasına karşı çıktığını ifade etmiş; 7 erkek ise, kadınların iş hayatına katılımını desteklemekle beraber, öncelikli görevi ve konumunun annelik olması gerektiğini dile getirmiştir. 42 erkeğin kadının iş hayatına katılımını şevkle desteklemesine rağmen, 35 erkek, eşiyile ilgili meslek tercihinde, cinsiyete dayalı sınırlamalar koymuştur. Buradan, kadının kamusal alanda daha çok bulunması istenirken ve desteklenirken, ataerkil yargılardan da vazgeçilmesi konusunda çelişkiler

¹ Bu başlık altında değerlendirilen mülakat soruları şunlardır:

1-Kadınların çalışması hakkındaki düşünce ve yaklaşımınız nedir?

2-Eşinizin çalışmasını ister misiniz? Evet ise neden? Hayır ise neden?

3-(Eşinizin çalışmasını istiyorsa) Eşinizin çalışma koşulları ve ortamı bakımından nasıl bir işte çalışmasını tercih edersiniz? Neden? Sizce, kadınlara daha uygun ve erkeklere daha uygun diyebileceğimiz meslekler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

4-Türkiye’de kadın akademisyenlerin sayısının, dünya ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Siz, kadınların akademisyen olmasına nasıl yaklaşıyorsunuz?

5-Bölümünüze aynı yetkinlikte bir erkek, bir kadın olmak üzere iki akademisyenin başvurduğunu düşünersek, hangi akademisyeni almayı tercih edersiniz? Neden?

6-Fakültelerde idari ve akademik işlerde veya kokteyl hazırlıkları, konferans düzeni hazırlıkları gibi basit işlerin dağılımında cinsiyet faktörü etkili oluyor mu?

yaşandığı sonucu çıkarılabilir. Kamusal alanda kadın, işyerlerinde bulunabilir, çalışabilir ve para kazanabilir. Evin geçimine katkıda bulunabilir. Ancak kadından öncelikle beklenen “çocuk bakması, ev işleriyle ilgilenmesi, eve geliş-gidiş saatlerinin düzenli ve erken saatler olması”dır.¹ Dolayısıyla görüşülen erkekler için kamusal alandaki kadın-erkek eşitliğine ve özel alandaki kadın-erkek eşitliğine farklı bakıldığını söyleyebiliriz. Özel alandaki erkek egemen iktidar yapısının değişmemesi için erkekler daha fazla direnç gösteriyor denilebilir.² Kadının eğitim yaşamında ve iş yaşamında daha çok yer almasına verilen destek, kendi içinde başka bir ataerkil yargıyı da taşımaktadır. “Erkek okumasa da olur. Erkek nasıl olsa gider bir yerde çalışır. Ama kadın her yerde çalışamaz” ifadesi kadının her işte çalışamayacağı önyargısından yola çıkarak eğitime ve iş yaşamında iyi statülerde yer almasına destek verildiğini göstermektedir.

Kadının iş hayatına katılımı ile ilgili çekinceleri olduğunu söyleyen erkekler, temel ortak argümanlarını, kadının öncelikli olarak çocuk doğurmak, anne olmak görevini en iyi şekilde yapmasına dayandırır. Aile hayatını aksatmadığı sürece, iş hayatı kadına ekonomik özgürlük kazandırır:

“Erkek kadının rolü özellikle çocuk olduğunda her iki taraf da iddialı kariyerler peşinde ise bence sorun. Annenin çocukla daha fazla zaman ayırabileceği bir ortamı tercih ederim.” (55/B/Bandırma, Ankara/anne

¹ Erkeklerin kadınlardan öncelikle ev ve aile ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmesine yönelik beklentilerinin kadının yaşamına nasıl yansıdığını Acar’ın çalışmasından da görmek mümkündür. Acar, çalışmasında 1989’da erkek akademisyenlerin %36.2’sine karşılık kadınların %45’inin bekar olduğunu saptamıştır. Bulgulara göre, kadınlar, akademik kariyer ile evliliği bağdaştırmakta güçlük çekmekte, bir bakıma erkeklerin iş yaşamına yönelik kısıtlamalarının kariyerlerine engel olacağını düşünmektedirler (Acar 1996:82). Benzer şekilde, yöneticilik görevinde bulunan kadın akademisyenlerin çok yüksek bir yüzdesi evli değildir. Acar, araştırmasında kadın yöneticilerin %20.9’unun bekar, %7.7’sinin ise boşanmış olduğunu belirtmiştir (Acar 1996:83). Dolayısıyla erkeklerin evlilik içinde kadınlardan beklentilerinin sonucu olarak, kadınlar iş yaşamını evliliğe tercih etmek zorunda kalmaktadır. Araştırmada, evli kadın akademisyenlerin de ev ve çocuk bakımı sorumluluklarını kocalarıyla eşit olarak paylaşmaktan uzak oldukları vurgulanmıştır (Acar 1996:84). Kadınların ailevi rollerden kaynaklanan ev sorumluluklarının bir sonucu da, idari görevler için rekabetten çekilmeleri ve idari görevleri erkeklerle bırakmalarıdır (Acar 1996:86). Benzer sonuçlara Beyaz Rusya Devlet Üniversitesi’nde yapılan bir başka çalışmayla da ulaşılmış ve kadının ağır ev işleri ve ailevi görevlerinin iş yaşamları için önemli bir engel olduğu saptanmıştır (Gryaznova 1992:1).

² ABD’de yapılmış bir alan çalışması sonucunda da, Amerika’da çalışan kadın akademisyenlerin kariyerlerine ayırdıkları zamanın önündeki en büyük engelin evlilik ve annelik olduğu saptanmıştır. Örneklem grubuna dahil edilmiş evli erkeklerin işe ayırdıkları çalışma saati %42.1 iken, evli kadınların işe ayırdıkları çalışma saati %28.7’dir (Jacobs ve Winslow 2004:154). Bu anlamda çocuk sahibi olmak, kadınların kariyerini yavaşlatan bir faktör olmaktadır. (Jacobs ve Winslow 2004:153).

ortaokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Çok kritik bir olay, çocuk olduğu anda çalışması kadını yoracaktır. Çocuğu yönlendirecek, şekillendirecek asıl kişi annedir. Erkeğin fonksiyonu bana göre çok az.” (47/E/Zonguldak-Ereğli/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Temel görevi ailedeki çocuğa sağlam bir temel eğitim vermesidir, sağlam bir birey oluşturma şartını tam olarak yerine getirdikten sonra da yapabiliyorsa çalışmasını isterim.”(31/B/İstanbul, Edirne Keşan, Erzurum, Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Evlilik hayatı içinde, eşin meslek yaşamıyla ilgili getirilen sınırlamalar, kadının iş hayatına girmesi ile ilgili öne sürülen şartlarla paraleldir. 35 kişi, “yoğun tempo gerektirmeyen”, “saatleri belli olan”, “ağır sorumluluğu olmayan”, “kariyer odaklı olmayan” ve “eve zaman ayırabileceği” bir mesleği eşi için tercih etmektedir ve bu tür sınırlamalar hem evli erkekler de hem de bekar erkeklerde yakın orandadır:

“İş saatleri zaten mutlaka düzgün olması gerekiyor. Saatsiz bir işte çalışamaz.” (31/B/İstanbul, Edirne Keşan, Erzurum, Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Daha rahat olabileceği, daha az çalıştığı -onun için devlet memuru zaten-eve daha fazla vakit ayırabileceği bir işte çalışmasını tercih ederim.” (33/E/Sakarya, İstanbul/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Ama annelik mutlaka öncelikli olmalı onu bir erkeğin veremeyeceğini düşünüyorum. Dolayısıyla o fonksiyonel zaman daha öncelikli hiçbir zaman iş ön plana çıkmamalı. Erkek iş ön plana çıkabilir. Tamamen kariyer odaklı bir işte olmasını pek istemem.” (36/B/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Tüm çekincelerine karşın, kadının iş yaşamına katılmasına verilen genel destek, spesifik bir alan olan, akademisyenlik alanında da kendini gösterir. Ancak kadının akademisyen olmasına ilginç bir yaklaşım vardır. Görüşülen 50 erkek arasından 42 erkek, kadınların akademisyen olması ile ilgili çok olumlu düşünürken, 8 erkek, özellikle akademisyenliğin kadın için uygun bir meslek olduğunu ifade etmiştir. Mühendislik bilimlerindeki erkek akademisyenlerin çoğunluğuna göre, bu alanda çalışan bir kadının, şantiye veya fabrika ortamında çalışmaktansa, üniversitede bulunması daha iyidir. Bu

bakımdan, akademisyenliğin, saatleri, tatilleri düzenlenebilen, izole bir ortam olması ve iş piyasasının zorlu koşullarından uzakta kalması bakımından kadınlar için “uygun” bir meslek olduğunu düşünülmektedir:

“Akademisyenlik kendisini ifade edebileceği, kariyer elde edebileceği daha rahat bir ortam. Başka erkeklerle, başka insanlarla mücadele etmesi o kadar gerekmeyen bir alan. Biraz da daha serbest olduğu için çoluk çocuğuna evine de bakabilir.”(42/E/Çorum İskilit, Antalya Korkuteli,Tokat Turhal/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Bu bakımdan, akademik yaşamın kadına, rahat edebileceği bir ortam sunduğu düşünülmektedir. Ancak burada dikkati çeken nokta, ataerkil düşüncelerden yola çıkarak, akademisyenliğin kadın için uygun olduğu sonucuna varılmasıdır. Kadın için uygun olan meslekler arasında, öğretmenlik ve öğretmenliğin uzantısı olarak görülen akademisyenlik, özel bir şirkette çalışmaya veya fabrika gibi erkeklerin yoğun olarak bulundukları ortamlara tercih ediliyor.

Bununla beraber 37 erkek, bölümüne akademik personel seçiminde cinsiyetin etkili olmayacağını ifade etmiştir. 6 erkeğin akademik personel tercihi erkekten yana iken, 7 erkek, kadın akademisyeni tercih etmiştir. Bölümüne erkek akademisyeni seçenlerin gerekçeleri, kadın akademisyenin hamilelik, çocuk bakımı, geç saatlere kadar çalışmama, mühendislik bilimleri için araziye çıkamama gibi sorunları olması ve erkekle bir erkeğin daha rahat çalışabileceği düşüncesidir:

“Erkeği tercih ederim. Kendime daha yakın olur. Mesela akşam hadi içmeye gidelim dersen, seninle birlikte gelir. Ama kız olsa sevgilisi vardır eşi vardır, ailesi vardır, uğraşırsın. Her zaman istediğin kadar yakın olamazsın.”(42/E/Çorum İskilit, Antalya Korkuteli, Tokat Turhal/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Bölümüne erkek tercih ederim. Arazi koşullarından dolayı.” (33/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Erkek tercih ederim. Mesaisi olmayan bir iş olduğu için. Çocuk bakımında kadın öncelikli ve erkek yapamaz.” (37/E/Bilecik Söğüt, Ankara/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Kadın akademisyeni tercih edenlerin gerekçeleri ise, çalıştıkları bölümde kadın eleman olmaması, kadınların daha titiz, disiplinli olması ve iş hayatına katılımlarını desteklemektir:

“Kadını alırım, daha titiz, kurallara daha sadık olduğundan.” (36/E/Ankara, Mersin/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Sosyal yaşam olarak bayan olsun derim. Burası erkek erkeğe bir yer olduğu için bayanların katılması sosyal yaşamı etkiler.” (25/B/Ankara/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/ mühendislik bilimleri)

“Kadını tercih ederim. Kadınlar zaten özgür değiller. Kadının daha fazla olmasını desteklerim.” (54/E/Erzurum, Konya, Çorlu/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Sosyal anlamda daha fazla olsun diye kadını tercih ederdim. Erkeklerin çok yoğun olduğu bir ortamda mücadelenin, sertliğin çok fazla olacağını düşünüyorum. Kadınların biraz daha ortamları yumuşattığını düşünüyorum.” (33/E/Van/anne lise mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Akademisyenliğin, kadın için uygun bir ortam olduğunun ileri sürülmesinde, akademik yaşamda cinsiyet ayrımcılığının belirgin olmadığına dair düşünce de etkili olabilir. Çünkü görüşülen 50 erkek içinden sadece 10 erkek, “fakültelerde idari ve akademik görev dağılımında veya konferans, kokteyl düzeni gibi işlerin dağılımında cinsiyet ayrımcılığının yaşandığını, üst düzey yöneticilik gibi görevlere erkek akademisyenlerin seçildiğini, organizasyonlarda güzel kadınlara özellikle konukları karşılama gibi görevler verildiğini” belirtmiştir. Geri kalan çoğunluk ise bulundukları ortamda cinsiyet ayrımcılığına örnek olabilecek herhangi bir durum gözlemlemediğini ifade etmiştir. Ancak spesifik konular üzerinden gidildiğinde, örneğin kokteyl, konferans düzeni gibi organizasyonlarda güzel kadın asistanların kullanıldığı-cinsiyet ayrımcılığına örnek teşkil eden bir durum olduğunun farkında olmayarak-bunun konferansın başarısı ve konukların hoşnut kalması açısından olumlu bir durum olduğu ifade edilmiştir:

“...konferanslarda güzel bayanların durması gelenleri karşılaması önemli. Biz de en güzellerini koyuyoruz. Görüntü itibariyle görüntü kirliliği yaratmıyor, yani sakallı erkekler koyacağına güzel bayanlar koymak konferansın başarısı açısından önemli, psikolojik olarak daha rahatlatıcı en azından.” (47/E/Edirne Uzunköprü/anne okuma-yazması)

yok-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“...konferanslarda hep güzel bayanlar hosteslik yapar. Bir erkek olarak bakarsam bu güzel bir şey tabii. (35/B/Ankara/anne lise mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımı belirgin değil/mühendislik bilimleri)

Yöneticilik pozisyonları düzeyinde değil, daha sıradan ve günlük işlerle ilgili konuşulduğunda cinsiyet ayrımcılığının yaşandığı farklı örnekler de verilmiştir:

“Bizim sınav gözetmenliklerimiz oluyor. Bir sınavda 3-4 kız birden görevlendirilmez. Sınıfın düzenini sağlamak gerekiyor. Orada bir erkek daha kolay düzene sokuyor. Zaten sınıfı erkek asistanlar düzenler, kızlar bir tarafta durur, onlar daha değişik işlerde kullanılır. Mesela bölümde bir iş olacak ve geç saatlere uzayacak o zaman erkekler tercih ediliyor.” (31/B/İstanbul, Edirne Keşan, Erzurum, Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Mülakatlar çerçevesinde, iş hayatına kadının katılımı konusunda, cinsiyet ayrımcılığının yaşandığı başka bir alanın özellikle mühendislik alanlarında olduğu anlaşıyor. Görüşülen 32 mühendis arasından sadece 6 erkek, mühendislik alanında kadınların da rahatlıkla çalışabileceğini ve mühendislik mesleğinin “erkek mesleği” olmadığını ifade etmiştir; ancak geri kalan çoğunluk, mühendislik alanının (özellikle makine, inşaat, jeoloji ve maden mühendisliği) çalışılan ortam ve mesleğin gerekleri açısından erkekler için daha uygun olduğunu, kadınların masa başı işlerde veya sosyal bilimler alanlarında daha başarılı olacağını ileri sürmüştür.¹ Özellikle şantiye ve fabrika ortamı, farklı eğitim seviyelerinden gelen erkeklerin olduğu bir ortamdır ve görüşülen mühendislerin çoğunluğuna göre, bir kadının işçiler üzerinde otorite kurması zordur; kaldı ki işçiler amir olarak kadın mühendis istememektedir:

“Bir de inşaat şantiye demektir ve altınızda erkek işçi var demektir. Azarlayamazsınız. Ben bir erkek olarak küfredebilirim, sineye çeker. Bir kadın olsa mümkün değil. Bir kadın bana küfredecek işçi olarak kesinlikle şantiyesini basarım.” (47/E/Zonguldak Ereğli/anne lise

¹ İş yaşamında bazı meslek dallarındaki kadın ve erkek sayısının farklılaşmasını, Feride Acar’ın araştırmasında da görebiliriz. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye üniversitelerindeki kadın profesörlerin yarıdan fazlası (%53.2) sağlık bilimlerindendir. Beşeri bilimler, sanat ve eğitim kadın akademik personelin en büyük oranlarda bulunduğu alanlardır. Acar’ın araştırma bulguları 1990’ların başında beşeri bilimlerde kadınların %5’inin, sanatta %2.9’unun, eğitimde %3.3’ünün profesör olduğuna işaret etmiştir (Acar 1996:80).

mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Bir bayanı araziye göndermek zordur. Hem fiziksel direnç gerektirir, hem sinir gerektirir. Sabahtan akşama kadar bir arazide dolaşmanız ya da bir sondajın başında durmanız oldukça zordur. Bir bayanı tek başına araziye yollayamazsınız. Çünkü gittiğiniz yer genelde kırsal alan olduğu için kırsal alanda dolaşan bir bayana hiç hoş bakmazlar. Hatta rahatsız edip taciz edebilirler.”(33/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“Maden işletmelerine gittiğimizde çok ücra yerlerdedir, genellikle şehre yakın yerlerde değildir. Dağın başında lojmanlarda yaşamanız gerekiyor. Bu olmayacak diye bir şey yok ama zor kadınlar için. Özellikle yer altında çalışan işçiler açısından kadın mühendisten direktif almaları onlara ağır geliyor, kadın mühendisin yeraltına inmesini bile istemiyorlar.”(41/E/Antakya/anne ilköğretim mezunu-çalışmamış/baba ilköğretim mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Bunun yanı sıra, 8 erkek, herhangi bir doğrudan soru olmadığı halde, kadınların iyi yönetici olmadıklarını, duygusal kararlar aldıklarını, otorite kurmak konusunda sıkıntılar yaşayabileceklerini ifade etmiştir.¹ Bu bağlamda, yönetmek, lider olmak gibi özel alanda erkeğe atfedilen rollerin, iş yaşamına da yansıdığı görülür:

“Bir bayanın yönetici konumunda olması, o kurumun zayıflığı gibi algılanıyor. Mesela milletvekili bayan da göremezsiniz çok fazla. Sanki kolay yıpratılabilir daha duygusal, kolay kandırılabilir özelliklerini temsil ettiği ile yansıtılabilir diye düşünüyorum.”(33/E/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

“İdari görevlerde erkekler daha şanslı ve daha çok seçiliyor. Bayanlarda ise analitik düşünceden uzak olacağı düşünüleceği için erkeklerin potansiyel olarak daha az sorun yaratacağını daha başarılı olacağını düşünüyorlar. Ben de idari konularda erkeklerin daha başarılı olduğunu ve daha çok olması gerektiğini düşünüyorum. Bayanlar biraz daha hassas.”(36/B/Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmamış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

¹ Bu düşüncenin iş yaşamında kemikleşmesinin bir örneği olarak 1989 yılı verilerine göre Türkiye üniversitelerindeki tüm idari görevlerin yalnızca %15.9'u kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Genç ve kıdemleri az olan kadınların aynı niteliklerdeki erkeklere oranla kurum içinde yönetsel göreve gelmeleri daha zor olmaktadır (Acar 1996:85).

Bunun yanı sıra, kadın akademisyenlerle yapılan mülakatlarda da kadınlar, daha esnek, duyarlı ve çalışkan oldukları gerekçesiyle; kadınların yöneticilik görevine daha uygun olacağını dile getirmiştir (Acar 1996:86).

Böylelikle ataerkil sistemin iş yaşamında görünümü, özel alandaki erkeklik ve kadınlık kurgusundan bağımsız değil, aksine onun bir türevi gibidir. Bu bakımdan erkeğin, özel alandaki “aile reisi” pozisyonu ve “yönetici, lider, akılcı kararlar alan” kişiliğiyle kamusal alana çıktığını, kadının ise “evinin hanımı, anne, duygusal” yönüyle kamusal alanda yer aldığını söyleyebiliriz. Bu çerçeve korunmak koşuluyla, kadının iş yaşamına katılması desteklenmektedir. Kamusal alanda kadının görünürlüğünün ve kadın-erkek eşitliğinin artması genel bir destek ve teşvik görse de, mikro alanlara ve somut örneklerle gidildikçe “her ne kadar eşitiz desek de” diye başlayan cümleler, aslında iktidarın kendini nasıl şeffaflaştırıp görünürlüğünü azaltıp, cinsiyet alanında varlığını sürdürdüğünü gösterir.

5.4. TOPLUMSAL CİNSİYET ALANINDAKİ İKTİDAR İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mülakatlar çerçevesinde, toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar ilişkilerini kavramaya yönelik ulaşılan sonuçlardan en çarpıcı olanı, kadınların çalışması gibi makro alanlarda ataerkil yapının törpülenmesine karşın, gündelik yaşam haline gelmiş ve sorun dahi olarak algılanmayan bir çok alanda, iktidar ilişkilerinin varlığını sürdürdüğünün anlaşılmasıdır. Göze çarpmayan alanlarda cinsiyet ayrımcılığına dayalı iktidar yapısı, mülakatlarda karşımıza çıkan bir bulguyla kendini belli eder. Bu bulgu, toplumda kadına yönelik baskının algılanma şekli ile ilgilidir.

Görüşülen 50 erkek arasından 24 erkek, ailenin ataerkil bir yapı sergileyip sergilememesi sorusunu, kız çocuklarına evin erkekleriyle eşit eğitim fırsatları verilmesi ve kadınların kamusal alana katılıp katılmaması ile değerlendirmiş ve kamusal alanlarda eşit görünmeyi bu anlamda yeterli görmüşlerdir. Ancak ev işlerinin paylaşımında, cinsellik-bekaret, eve geç gelebilmek, gece sokağa çıkabilmek gibi çok göze çarpmayan ve mikro-iktidar alanları diyebileceğimiz alanlardaki eşitsiz yapı, nerdeyse doğal karşılanmakta ve görüşülen erkeklerce sorunsallaştırılması gereken bir alan olarak algılanmamaktadır. Dolayısıyla kadın hakları, daha çok çalışma, eğitim, siyasete katılma gibi kamusal haklarla sınırlandırılıyor ve iktidarın mikro alanlarda karşımıza çıkan yapısı gözardı ediliyor. Bu düşünceyle ilişkili olarak, 4 erkek, namus

cinayetlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne özgü bir şey olduğunu, Türkiye'nin Batı bölgelerinde, kadınların herhangi bir baskıyla karşılaşmadığını ifade etmiştir:

“....bizim üniversitelerimizde Avrupa ortalamasına göre daha yüksek oranda bir kadın işgücü katılımı var akademik hayata. Bu, toplumun bu konuda oldukça hoşgörülü olduğunu gösteriyor. Zaten biz kadın haklarının tanınması konusunda da pek çok Avrupa ülkesinin ilerisindeydik. Ama bunlar unutuluyor tabii süreç içerisinde. Bir bakıyorsun Türkiye, kadına haklar verilmesi açısından en alt sıralardaki ülkeler arasında gösteriliyor. Halbuki bunun doğru olduğunu düşünmüyorum. Hakimler, doktorlar içinde kadın oranı yüksek, bankacılık sektöründe neredeyse %50 erkek %50 kadın vardır. Bankacılık paraya hükmetmek, doktorluk insan sağlığına hükmetmek, hakimlik adalete hükmetmek. Bunlar çok önemli vasıflardır ve bizim toplumumuz o birimlere o makamlara kadınları rahatça alıyor. Bunu pek çok Avrupa ülkesinde bu kadar kolayca görmek belki mümkün değil. O anlamda bizim toplumumuzun gereğinden fazla suçlandığını düşünüyorum. Ama Doğu ve Güneydoğu'da geleneksel muhafazakar kültürün izlerinin hala taşındığını ve bu eleştirilerin sadece o bölgeler için haklı olduğunu düşünüyorum. Yani arada uçurum var gibi, orası farklı bir ülke.” (37/B/Giresun/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba üniversite mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Medya namus cinayetlerini çok fazla gündeme getirdiğinde toplum Türkiye'yi Batı'da sadece o yapıdan ibaret zannediyor. Ben de köylüyüm Antalya'da benim de köyüm var ama benim köyümde öyle şeyler yok. Hoş görülüyor ama Doğu'daki gibi öldürme olayı yok. O ya evlilikle kapatılır ya da mahkemeye sonuçlandırılır.” (29/E/Antalya Akseki/anne ilkokul mezunu-çalışmamış/baba yüksekokul mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

Benzer şekilde, görüşülen erkeklerden biri, “Geleneksel değerler açısından içinde yetiştirdiğiniz aile ortamını nasıl değerlendirirsiniz?” sorusunu “Eşitlikçi, dengeli ve Türk yapısına çok uygun, Doğu'nun tarafına değil de, Batı'ya uygundu.” şeklinde değerlendirdikten sonra, kız kardeşiyle arasında yetiştirilme tarzı açısından fark olup olmadığı ve ev işlerinin kimin tarafından yapıldığı sorusunu “Ev işlerinde kız kardeşimin anneme yardımı olurdu, benim hiç olmadı. Kız kardeşimin hareket alanı daha kısıtlıydı.” şeklinde yanıtlamıştır. Kadın olmanın zorluklarıyla ilgili soruya verilen yanıtlarda namus cinayetleri olumsuzlanmakla beraber, ataerkil toplum yapısının doğallaştığı ve kendini farklı sosyo-ekonomik koşullarda dahi, devam ettirebildiği anlaşılmaktadır: “Doğu'ya doğru gittikçe kadın olmanın zorlukları var töreler filan ama benim bulunduğum çevrede kadınlara karşı hiçbir zorluk, sıkıntı görmedim.” denirken,

bir yandan da kız kardeşinin veya eşinin eve geliş saatlerinin geç olmaması veya evde iş bölümünde kadının ev işlerini yapması gibi mikro alanlardaki eşitsizlik-eşitsizlik olduğu fark edilmeden- dile getirilmiştir. Bununla beraber, kadınlarının sadece Doğu bölgelerinde ezildiğini dile getiren bir erkek, kadın olmanın zorlukları ve ezilme söyleminin metropollerdeki kadınlar için geçersiz olduğunu ifade etmiş ve bu söylem sayesinde, metropollerde yaşayan kadınların avantaj sağladığını söylemiştir:

“Taşradaki kadınların ezildiğini ama metropoldeki kadınların pek o kadar ezilmediğini düşünmüyorum. Hatta şunu düşünüyorum, taşrada ezilen kadınları kullanarak kendilerine avantaj sağlıyorlar. Kadın hakları eşitlik gibi söylemlerde bulunan kişilerin zaten eşit olduklarını ve biz eziliyoruz diyerek gerçek de ezilen kişileri kullanarak bir avantaj sağladıklarını düşünüyorum.”(31/B/İstanbul, Edirne-Keşan, Erzurum, Ankara/anne üniversite mezunu-çalışmış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Ataerkil ilişkilerin algılanmasına yönelik bu çelişik söylem, günümüzde iktidarın algılanış biçimiyle de ilgili olabilir. Böylece, makro alanlarda gözlemlenip, olumsuzlanırken, mikro alanlarda kendini devam ettiren bir iktidar yapısından söz etmek mümkündür. Bu yargıya özel alandaki ataerkil yapının önemli bir değişkeni olan, evdeki işbölümünün dağılıma bakarak da ulaşabiliriz. Görüşülen erkek akademisyenlerin, tamamına yakın çoğunluğunun kadınları iş hayatında, mecliste, kamusal yaşamın her alanında görmek istemesine rağmen, 33 erkek, ev işlerini kadına bırakmış durumdadır. Bu bakımdan, ev işlerini kadının üstlenmesi, içselleştirilmiş ve doğallaştırılmış günlük yaşamın çok da göze batmayan bir parçası haline gelmiştir. Erkeklik rollerinin, avantajlarının ve dezavantajlarının “eşitsizlik ne kadar yargılasan da” içselleştirildiği ve böylece toplumsallaştırıldığı görüşmelerde şöyle ifade edilmiştir:

“Toplumun bana tanıdığı avantajları otomatik olarak ben de kullanıyorum. Toplumsallaşma dediğimiz bir süreç var ve ben de bu süreçte bir entellektüel olarak eleştirsem bile, içselleştirdiğim durumlar da olup kullandığım durumlar da olabiliyor yani. Çok basit bir örnek vereyim derste de bahsediyoruz bunlardan. Tamam eşitlik falan filan ama akşam ne yemek yapılacağı derdi beni çok germiyor. Ama bir sofraya hazırlanırken yardım ediyorum kaldırılırken de yardım ediyorum. Yemek de yapıyorum ama sorumlu olmakla yardımcı olmak arasında fark var şimdi. Mesela burda bir bayan arkadaş çalışırken akşam evde ne pişirsem diye düşünüyordur. Ama ben mesela düşünmüyorum. Bu bana özellikle eşimle yaptığım bir anlaşma sonucunda değil ama toplumun bana verdiği o erkek statüsünü içselleştirerek kullandığım çoğu zaman da yargılamadığım niye böyle falan diye. Çünkü

içselleştirmek de böyle birşeydir otomatikleştirirsin, bunun üzerine çok düşünmezsin. Bazı erkek tavırlarını yargılasan da hayatının hepsini değiştiremiyorsun. Kullandığım böyle şeyler vardır. Bunlar avantajları olmakla birlikte toplum sana kimi dezavantajlar da yüklüyor. Ailenin sorumluluğunu senin üzerinde olduğunu hissettiriyor. Bunu gene otomatik olarak hissediyorsun yani içselleştirdiğin bir davranış. “(35/E/Ankara/anne lise mezunu çalışmış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı belirgin değil/sosyal bilimler)

Görüşülen erkeklerin çoğunluğunda, dikkati çeken bir başka nokta, “Sizce, erkek ve kız çocuklarının yetiştirilme tarzı arasında farklar olmalı mıdır?” sorusuna “kız çocuklarına ve erkek çocuklarına aynı eğitim fırsatlarının tanınması, ortak erdemlerin verilmesi, çalışma hayatına katılma haklarının aynı olması” gibi yanıtlar verilmesi ve bu şekilde eşitliğin sağlanacağına dair inançtır:

“Eğitim açısından hayır ama bir kızla bir erkeğin terbiye açısından farklı olması gerekir.” (47/E/Edirne Uzunköprü/anne okuma-yazması yok-çalışmamış/baba ilkokul mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/sosyal bilimler)

“Her ikisini de kendi ekonomik özgürlüklerini elde edecek şekilde yetiştirmek lazım.... her ikisine de aynı fırsatları sağlamak lazım” (55/B/Bandırma, Ankara/anne ortaokul mezunu-çalışmamış/baba lise mezunu/yetiştirdiği ailede cinsiyet ayrımcılığı var/mühendislik bilimleri)

Sonuç olarak, mülakatlar sonucunda, cinsiyet temelli iktidar yapısının, ev işlerinden cinselliğe, çocuk yetiştirmeden, iş yaşamına kadar, birçok iktidar alanlarından oluşmasının yanısıra, özellikle, mikro alanlarda görüşülen erkeklerce içselleştirildiği fark edilmiştir. Bu bağlamda, ataerkil yapı, sadece öğrenim düzeyinin yükseltilmesiyle aşılabilecek bir olgu değildir. Çok daha karmaşık bir yapıdır ve ataerkilliğin karmaşık ve çoklu yapısının gözardı edilmesi, yapının özündeki iktidar ilişkilerinin mikro alanlarda sürmesine yol açar. Bu bakımdan, özellikle mikro alanlara ve gündelik ilişkilere dikkat çekmek ve iktidarın sadece büyük yapılar ve ana ilişkiler düzleminde değil, toplumla ve insanla ilgili her alanda, mikro düzeydeki her ilişkide ve her söylemde var olduğunun farkında olmak, cinsiyet temelli iktidar yapısıyla mücadele edilmesi bakımından önemli bir adım teşkil edebilir.

SONUÇ

Bu çalışma, Foucault'nun iktidar kavramının kuramsal çerçevesine dayanarak, Ankara'daki devlet ve vakıf üniversitelerinin İktisadi ve İdari Bilimler ve Mühendislik Fakültelerinde görev yapan 50 erkek akademisyenle yapılmış derinlemesine mülakatlar örneğinde, ataerkillik ve erkeklik söylemini hangi unsurların oluşturduğunu ve bunların toplumsal cinsiyet-iktidar ilişkilerine nasıl yansıdığını bulmayı amaçlamıştır.

Toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar ilişkilerinin analizine kuramsal temel sağladığı düşünülen Foucault'nun kavramsallaştırmasına göre iktidar, günümüzde toplumsal ve bireysel düzeydeki ilişkilere dağıtılmış ve çok daha karmaşık hale gelmiş bir olgudur. Foucault'yu iktidar kavramına götüren ise “özne olma halleri”dir. Özne-iktidar ilişkisi, öznenin iktidarın teknikleri ile kurgulanmasına ve toplumun mikro alanlarında işleyebilmesi için bir araç rolü görmesine işaret eder. Özne olmak, bir kimlik edinmeyi ve bu kimlik dışında kalan her şeyi kendimizden uzaklaştırarak, kimliğin tanımlanmış şekliyle bütünleşmeyi gerekli kılar.

İktidarın ürettiği kimliklerden biri, toplumsal cinsiyet bağlamında erkek olmak ve kadın olmakla ilgili yaratılan söylemlerdir. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet, kendiliğinden insanın bir parçası olan özelliği değil, söylem ve disiplin teknikleri içinde üretilen ve gündelik pratiklerde yaşayan, kendi içinde iktidar ilişkileri oluşturan toplumsal bir alandır. Bu anlatımlarda en önemli nokta, toplumsal cinsiyetin yani erkek ve kadın olmanın doğuştan gelen biyolojik özelliklere indirgenemeyeceği düşüncesidir. Örneğin “fallus” ve iktidar ilişkisi, ne anatomik ne de biyolojik bir durumdur. Benzer şekilde, kadının vajinası ve namus ilişkisi, tamamen sosyo-kültürel bir söylemdir. Kız çocuğunun evcilik oynaması, erkek çocuğunun sokakta top oynaması da benzer şekilde değerlendirilmelidir. Kadın veya erkek kimliğimiz, normalleştirici değerlendirmelere tabi tutulmamıza yarayan araç işlevini görür. Bu bağlamda “normal bir kadın” ve “normal bir erkek” olmak, toplumsal cinsiyet söyleminin temel özelliği olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisinin sistematikleştiği ve kurumsallaştığı bir toplum formasyonu olan ataerkillik, toplumsal yapının bütün alanlarında, günlük pratikler yoluyla işleyen bir iktidar rejimidir. Ataerkil rejimde, aile içinde erkeğe ve kadına verilen roller ve görevler, cinsiyetler arasındaki iktidar ilişkisine dayanır. Buna göre, erkek ailenin reisidir, eve ekmek getirir. Kadın, ev işlerini yapar, erkeğin ve çocukların bakım ve ihtiyaçları ile ilgilenir. Aile içinde kadına tanınan hareket alanının darlığı, cinsellik ve namus alanı ile ilişkilidir. Cinsel ahlak ve namus, kadın üzerinden tanımlanır. Kadının bekareti, erkeğin namus ve şerefine ayna tutan bir değer işlevini görür. Buna karşın, erkek cinselliği, iktidarın temsiliyle bağdaştırılarak abartılır. İş yaşamında da ataerkil pratikler, kadın yöneticinin tercih edilmemesi, bazı meslek dallarının kadınlara kapalı olması, öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerin ise tersine “kadın mesleği” olarak görülmesi, cinsel taciz ve birçok şekilde karşımıza çıkabilecek pratiklerdir.

Bütün toplumsal alan ve kurumlarda hakim olan ve belirli bir erkeklik söylemini ifade eden hegemonik erkeklik, sadece kadınlara karşı değil, bazı erkeklere karşı da “normalleştirici” bir işlev görür. Erkeklik, başlı başına bir iktidar pratiğidir. Erkek olma, kendini kanıtlama, iktidarını ispatlama süreçleri üzerine kuruludur. Bu bakımdan, erkek olmak, bir veri değil, zorlu yollardan geçerek elde edilen bir kazanımdır. Oysa kadın olmak, bir veridir, ne bir çaba ne de etken olma hali gerektirir. Erkeklik ise, cinsellikten iş yaşamına kadar her alanda performans gösterimine dayanır. Erkeklik ve iktidar ilişkisi, aynı zamanda erkeği yoran bir şeydir. Çünkü kendi içinde, erkekliğini kaybetme, küçük düşme, erkek gruplarından dışlanma gibi telaş ve gerginlikleri de barındırır.

Günümüzde, kadınların iş yaşamında daha çok yer almaları, sayıca az olsa bile, üst düzey görevlere gelebilmeleri ve kadın hakları ile ilgili olarak toplumların bilinç seviyesinin yükselmesi ile kadını evde konumlandıran, erkeği işte ve para kazanan rolde çizen ataerkil sistemdeki değişime rağmen, toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar ilişkilerinin ortadan kalktığını söylemek çok zordur. Kadının iş yaşamında daha çok yer alması, erkeğin aile reisliğini törpülese de hala ev işleri ve çocuk bakımı kadının

görevleri arasında sayılmaktadır. Kadınları sınıflandıran cinsel ahlak da ortadan kalkmış değildir. Erkeği iktidarla ve “dışa dönük” olarak tanımlayan, kadını ise annelik özelliğiyle ve “içe dönük” olarak kurgulayan toplumsal cinsiyet söylemleri, değişen toplumsal koşullara karşın gerçekliğini sürdürmektedir.

Bu kuramsal çerçeve temelinde, tezin alan çalışması kısmında, Ankara’daki üniversitelerde görev yapan 50 erkek akademisyenle yapılan derinlemesine mülakatlara ait değerlendirmenin ilk kısmında, görüşülen kişilerin toplumsal cinsiyetlerinin oluşumunda etkili olduğu saptanan faktörler değerlendirilmiştir. Bunlar, aile yapısı ve çevresel faktörler olarak sınıflandırılmıştır.

Mülakatlar çerçevesinde, görüşülen erkeklerin içinde yetiştikleri ailenin yapısı ve sosyalizasyon sürecinde edindikleri yargılar ve deneyimlerin toplumsal cinsiyetin oluşumuyla ilgili önemli faktörler arasında olduğu saptanmıştır. Mülakat sorularına verilen yanıtlardan, ev işlerinin anne ve kız kardeş tarafından yapılması, erkek çocuğa babanın yaptığı tamirat gibi işlerin öğretilmesi, erkek çocuğun hareket alanı ve yaşam tarzının kız çocuktan belirgin şekilde farklı oluşturulması sonucunda, böyle bir ailede yetişen erkeklerin hegemonik erkeklik özellikleri gösterdiği anlaşılmıştır. Buna göre aile içi ilişkiler, aile içinde kadına ve erkeğe verilen roller, kişinin toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme sürecinde başlı başına önemli bir etkidir. Yani, asıl olarak erkeğin toplumsal cinsiyetinin şekillendiği, kadın ve erkek kimlikleri ile ilgili yargılarının oluştuğu ortam, içinde yetiştiği ailedir.

Bunun yanısıra, hem annenin hem de babanın öğrenim düzeyinin ve annenin meslek sahibi olup olmamasının görece bir etkisi vardır. Ancak mülakatlardan verilen alıntılardan da anlaşılacağı üzere, annenin ve babanın üniversite mezunu olduğu bir çok örnekte, evde cinsiyet ayrımcılığı kendini göstermektedir. Bu nedenle, erkeğin anne ve babasının yüksek bir öğrenim düzeyine sahip olması, ataerkil ilişkilerin aşılmasını garanti etmemektedir.

Çevresel faktörler ise, 0-18 yaş arasında yaşanan şehirlerde kültürel yapı, okul yaşamında kız ve erkek çocuklara yaklaşım tarzı ve iş yaşamının geçtiği mekanlar

olarak tespit edilmiştir. 0-12 ve 12-18 yaşları arasında, yani çocukluk ve ergenlik döneminde, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi bakımından az gelişmiş illerde veya ilçelerde yetişmiş erkeklerin, hegemonik erkeklik özelliklerinin daha belirgin olduğu görülmüştür. Bununla beraber, çocukluk ve ergenlik dönemlerini Ankara veya İstanbul gibi metropollerde geçirmiş bazı erkeklerin, küçük bir ilde büyümüş bir erkekten farksız olarak, ataerkil ilişkiler içinde büyüdüğü, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları kategorik ve kesin sınırlarla çizdiği anlatımlarından anlaşılmıştır. Dolayısıyla, yine her şeyden önce, yetiştiği aile içerisindeki ilişkiler, toplumsal cinsiyetin öğrenilmesi sürecinde ön plana geçmektedir. Bu noktada, görüşülen erkekleri, çocukluk ve ergenlik dönemlerini geçirdikleri bölgeler bazında değerlendirdiğimizde, ataerkil ilişkilerin, tamamen toplumun az gelişmiş bölgelerine has bir olgu olduğu iddiasının da geçersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Çevresel faktörler içine, toplumsal cinsiyet üretiminin yaşamın her dönemi ve her alanında süren bir süreç olması düşüncesinden yola çıkarak, iş ortamı da dahil edilmiştir. İş ortamındaki cinsiyete dayalı ilişkiler bağlamında, mühendislik bilimlerinde ve sosyal bilimlerdeki çalışan erkek akademisyenler arasında belirgin bir fark vardır. Mühendislik bilimlerinde çalışan erkek akademisyenlerin çalıştıkları ortamlar, çoğunlukla, kadın eleman sayısının çok az olduğu¹ ve toplumda yaygın olarak “erkek alanı” olarak görülen arazi, fabrika, maden ocağı gibi ortamlardır. Bunun yanı sıra, mühendislik bilimlerinde çalışan erkek akademisyenlerin büyük bir bölümü, mühendislik bilimlerinin kadınlar için uygun olmadığını ifade etmiştir. Çalışılan ortamlar ve işçiler üzerinde belirli bir otorite kurmak bakımından kadın mühendislerin yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Erkek mühendislerin, kadın mühendislerle yaklaşımı, erkek ve kadın imgesinin iş hayatındaki uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Sosyal bilimlerde çalışan erkek akademisyenlerin ise, cinsiyet eşitsizlikleri konusunda farkındalık düzeyinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bunun bir göstergesi olarak, sosyal bilimlerde çalışan erkek akademisyenler, soruların içeriğini ve mülakatın amacını daha kolay anlamışlar ve mülakat esnasında daha az zorlukla karşılaşmıştır. Bu bakımdan erkeğin çalıştığı ortam ve toplumsal cinsiyet algıları arasında bir paralellik ve

¹ Mülakat için gidilen bazı fakültelerde kadın akademik personel olmadığı gözlenmiştir.

örtüşme olduğu söylenebilir. Devlet veya özel üniversitelerde çalışan erkek akademisyenler arasında ise, hegemonik erkeklik özellikleri bağlamında belirgin bir fark görülmemiştir.

Alan çalışmasına ait değerlendirmenin ikinci kısmında, üçüncü ve dördüncü bölümde anlatılan erkeklik ve kadınlık söylemleri, aile içi ilişkiler ve işbölümü, cinsellik, namus ve bekaret ve iş yaşamında cinsiyet ayrımcılığına dair sorulara verilen yanıtlar değerlendirilmiştir. Mülakatlarda erkekliğe güçlü olmak, sorumluluk sahibi olmak, duygusal açıdan zayıf olmamak, soğukkanlı davranabilmek, kontrollü ve dirençli olmak ve karar verici konumda olmak gibi özelliklerin atfedildiğini söyleyebiliriz. Erkek, ailenin kontrolünü elinde tutan, aileyi koruyucu bir görev üstlenen, aile namusuna sahip çıkan ama aynı zamanda aile içinde kadınla “eşit” olan bir bireydir. Mülakatlardan, daha çok iktidar sahipliği üzerine kurulan bir erkekliğin “ideal model” olarak benimsendiği ve ideal model dışında kalan özellikle eşcinsel erkeklerin ve “feminen” özellikler gösteren erkeklerin olumsuzlandığı sonucu çıkarılmıştır. Erkek eşcinselliğine karşı olumsuz bir yaklaşıma sahip olan erkeklerin, çevresindeki kadınlarla da cinsiyet ayrımcılığına dayalı ilişkiler yürüttüğü görülmüştür.

Erkek eşcinselliğine yaklaşımdan da anlaşıldığı üzere, cinselliğin erkeklik kurgusunda önemli bir alan oluşturduğu söylenebilir. Erkeğin doğası gereği kadına kıyasla, çok eşliliğe daha yatkın olduğu düşüncesi ve erkek eşcinselliğinin sapkınlık olarak görülmesi, erkeğin cinsellik alanında “aktif” olması gerektiğine dair genel bir yargının uzantıları olarak değerlendirilebilir.

Mülakatlarda “kadın” a atfedilen özellikler, erkek akademisyenlerin algısında, kadının, en belirleyici özelliğinin doğurganlığı olduğuna işaret etmektedir. Kadının aile içinde konumu ve iş yaşamındaki sınırlılıklarının ortak gerekçesi olarak, anne olmasının gösterilmesi ve kadının, bir annede olması gerektiği düşünülen şefkat, anaçlık, duygusallık, nezaket, uysallık, fedakarlık, özveri gibi özelliklerle tanımlanması, bu bulguyu doğrular niteliktedir. Bunun yanı sıra, namus ve cinsel ahlakın kadın bedeni üzerinden dile getirilmesinin göstergesi olan bekaretin, erkek akademisyenler arasında, sayısal olarak çok fazla olmasa da, halen değer atfedilen bir olgu olduğu saptanmıştır.

Kadına atfedilen özellikler, erkeğin ve kadının birbirini dışlayan iki cinsiyet kategorisi olarak kurgulandığını göstermektedir.

Mülakatlarda kadın olmanın avantajları, kadın cinselliği ile ilişkilendirilmiştir. Bu bakımdan, kadın cinselliği, çıkar elde etmek için kullanılabilen bir tehdit unsuru gibi algılanmaktadır. Erkek olmak ise, kadın olmaya göre daha tercih edilir bir durumdur. Bu noktada, belirli bir hegemonik erkeklik söylemine uygun davranan erkeklerin, iktidar ilişkilerinden çıkar sağladığına dikkat edilmelidir. Söylem dışında kalan, “öteki” erkeklikler, iktidarın işleyişinde normalleştirilmesi gereken ve dışsal bir konumda değerlendirilmektedir. Erkekliğin yüklediği sorumluluklarından ve yüklerinden çok avantajlarını yaşayan erkekler, iktidarı paylaşmak istememekte ve bu anlamda iktidardan vazgeçmemektedirler. Ancak, erkek olmanın duygusallığını saklamak, güçlü olmak, lider olmak, yönetmek, geçindirmek, başarılı olmak, korkmamak ve daha bir çok zorluğunun farkında olan ve bu nedenle ataerkil ilişkileri yadsıyan erkekler, bu anlamda aslında iktidardan vazgeçmektedirler. Bu durumda, iktidar olmanın aslında içinde barındırdığı zorlukların farkındalık düzeyi ancak iktidardan vazgeçmeyi beraberinde getirebilir.

Mülakatlarda anlatılan erkek ve kadın olmanın zorlukları karşılaştırıldığında, belirgin bir nitelik farkı ortaya çıkmaktadır. Erkek olmanın zorlukları “aile içinde temel direk olmak, ailenin geçiminden sorumlu olmak, hep güçlü gözükme zorunda olmak” gibi erkeğin etkenliğini ve çabasını gerektiren, daha doğrusu erkekliğini kanıtlama mecburiyetinin getirdiği bir zorluktur. Oysa ki kadın olmanın zorlukları, baskı görmek, özgür olamamak, şiddete maruz kalmak gibi kadının edilgenliği üzerine kurulu durumlardır. Bu çerçevede genel olarak, erkekliğin ve kadınlığın tanımlanmasında önemli ayrımlardan birinin “etken-edilgen” karşıtlığı olduğunu söyleyebiliriz.

Bu karşıtlığın bir başka biçimi olan “içe dönük (ev) ve dışa dönük olma hali” aile içi ilişkilerde ve iş bölümünde karşımıza çıkar. Mülakatlarda aile içi ilişkiler ve işbölümü ile ilgili sorulara verilen yanıtların değerlendirilmesi, erkeğin, aile içinde, ev dışında işlerle ilgilenen, kadının ise ev işlerini yürüten, çocuğa bakan yönüyle konumlandırıldığı görülmüştür. Benzer bir mantıkla, çocuklarının yetiştirilmesinde kız

ve erkek çocuğa verilen roller de, kız çocuğun eve dönük, erkek çocuğun dışa dönük olması dikkate alınarak anlatılmıştır.

Kadının ve erkeğin aile içinde yerleri ve rollerinin uzantısını iş yaşamında da görmek olanaklıdır. Kadının çalışması, evin geçimine katkıda bulunması desteklenirken, diğer taraftan kadından öncelikle çocuk bakması, ev işleriyle ilgilenmesi, eve geliş-gidiş saatlerinin düzenli ve erken saatler olması beklenmektedir. Kadının kamusal alanda daha çok bulunması istenmekle beraber, ataerkil değer yargılarından vazgeçilmesi konusunda çelişkiler yaşandığı anlaşılmaktadır. Böylece, desteklenen “kadın-erkek eşitliği”nin arka planında, “erkekliğin krizi”¹ olarak nitelendirilebilecek bir durumla karşılaşıldığını söyleyebiliriz.

Toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar yapısına ait önemli bir değerlendirme, iktidar ilişkilerinin gündelik yaşam haline gelmiş ve sorun dahi olarak algılanmayan bir çok alana nüfuz etmiş olmasıdır. Bu bağlamda, mülakatlarda karşımıza çıkan ilginç bir bulgu, sorunsallaştırılmayan alanlarda cinsiyet ayrımcılığına dayalı iktidar ilişkileridir. Buna göre, görüşülen erkekler, aile içindeki ataerkil ilişkilerle ilgili soruyu, kız çocuklarına evin erkekleriyle eşit eğitim fırsatları verilmesi ve kadınların kamusal alana katılmalarına izin verilmesi veya fiziksel şiddete maruz kalmamaları ile değerlendirmiştir. Oysa evde yemek pişirmek, temizlik yapmak, çocuğun bakımı, kadının eve geç saatlerde gelememesi, kız çocuğunun erkek arkadaşının olamaması ve bunlarla ilişkili olarak kadın cinselliğinin ahlak sorunu haline getirilmesi gibi sorunsallaştırılmayan mikro-iktidar alanlarına sıkışmış eşitsiz yapı, neredeyse doğal karşılanmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar ilişkilerinin, görüşülen erkek akademisyenlere çalışma, eğitim, siyasete katılma haklarının kadınlara verilmesi, kadınların fiziksel şiddete maruz kalmaması, namus cinayetleri ile öldürülmemesi gibi belirgin sorunları çağrıştırdığı anlaşılmaktadır.

50 erkek akademisyenle yapılan mülakatlardan, yukarıda sözü edilen bulgular ışığında, toplumsal cinsiyet alanındaki iktidarın kendini farklı sosyo-ekonomik koşullarda devam

¹ Bkz. s.49.

ettirebildiği, ev işlerinden cinselliğe, çocuk yetiştirmeden, iş yaşamına kadar, birçok alandan oluştuğu, özellikle de mikro alanlarda içselleştirildiği sonucuna varılmıştır.

Bu çerçevede, ataerkil sistemin belirleyici unsurlarına ayrı ayrı bakıldığında, öğrenim düzeyi yüksek olan erkek akademisyenler arasında ataerkil ilişkilerin ve hegemonik erkeklik özelliklerinin, özellikle de mikro alanlarda varlığını sürdürdüğüne gözlemlendiği söylenebilir. Buna paralel olarak, toplumsal cinsiyet alanındaki iktidar yapısının öğrenim düzeyi, sosyal statü gibi değişkenlerle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapı sergilediği sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, ataerkil ilişkilerin sadece öğrenim düzeyinin yükseltilmesi ile aşılamayacağını ipuçlarını vermektedir.

Sonuç olarak, Foucault'dan yola çıkarak, iktidarın toplumsal yapının en küçük birimlerine kadar inen ve “normalleştiren” yapısının, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde de görüldüğünü bu araştırmanın verileri çerçevesinde söylemek olanaklıdır. Toplumsal cinsiyet alanında iktidar, ürettiği söylemlerle, “normal erkek” ve “normal kadın” kurgusunu yayar ve bu kurguya uyan bireyler, iktidardan pay elde ederler. Bu bakımdan, Foucault'nun iktidar kavramının, toplumsal cinsiyet alanına belki de en önemli katkısı, iktidar ilişkilerinin ezilme ve baskı ilişkileri olmadığına yönelik değerlendirmesidir. Toplumsal cinsiyet pratiklerini baskıcı bir model altında ve sadece erkeklerin egemenliğinde değerlendirmek, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin karmaşık yapısını ve içindeki iktidar ilişkilerini açıklamak bağlamında bir eksiklik gibi görülebilir. Bu nedenle, kadın ve erkek kategorilerinin “birbirinde olmayanlar” ile kurgulanmış ve iktidar ilişkilerine hizmet eden söylemler olduğu düşüncesi, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet çalışmalarında asıl sorgulanması gereken kavramın “iktidar” olduğu görüşünü desteklemektedir. Yani, yanıtlanması gereken soru, “kadınlar neden hep erkekler tarafından eziliyor”dan daha çok, “toplumsal cinsiyet alanında barınan iktidar ilişkileri nasıl işlemektedir” olmalıdır. Böyle bir soru, bizi hem çoğul erkek ve kadın söylemlerinin yaratım sürecine götürür hem de “eşitsizlik” olarak algılanan sorunlara mikro alanların da dahil edilmesine katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet alanında iktidarın, insanla ilgili mikro düzeydeki her ilişkide var olduğunun ipuçlarını ortaya koyma amacını da taşıyan bu çalışma, cinsiyet temelli iktidar ilişkilerinin sorgulanabilmesi için bir çaba olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Feride (1996) “Türkiye’de Kadın Akademisyenler:Tarihsel Eyrım Ve Bugünkü Durum”, **Akademik Yaşamda Kadın:Türk Ve Alman Üniversitelerinde Kadın Kariyerlerinin Karşılaştırılması**, Hasan Coşkun (Der.), Ankara:Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yazı Dizisi No:9.
- AGACINSKI, Sylviane (1998) **Cinsiyetler Siyaseti**, Çev.İsmail Yerguz, Ankara:Dost Kitabevi.
- AKAY, Ali (2000) **Michel Foucault’da İktidar Ve Direnme Odakları**, İstanbul:Bağlam Yayınları.
- ALSOP, R., A. FITZSIMONS, K. LENNON (2002) **Theorizing Gender**, Cambridge:Polity Press.
- ATAY, Tayfun (2004) “Erkeklik En Çok Erkeği Ezer”, **Toplum Ve Bilim**, Sayı:101.
- BALCI, Ali (2004) **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik Ve İlkeler**, Ankara:Pegem Yayıncılık.
- BARTKY, Lee Sandra (1998) “Foucault, Femininity And The Modernization Of Patriarchal Power”, **Feminism, Foucault Reflections On Resistance**, Irene Diamond ve Iee Quinty (Der.), Boston:Northeastern University Press.
- BELL, Vikki (1993) **Interrogating Incest, Feminism, Foucault And the Law**, London:Routledge.
- BENEKE, Timothy (1997) **Proving Manhood Reflections On Men And Sexism**, California:University of California Press.
- BERNAUER, James (2005) **Foucault’nun Özgürlük Serüveni**, Çev.İsmail Türkmen, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- BEYNON, John (2002) **Masculinities And Culture**, Buckingham:Open University Press.
- BHASIN, Kamla (1993) **What Is Patriarchy**, New Delhi:Raj Press.

- BORDO, Susan (1994) “Feminism, Foucault And The Politics Of The Body”, **Reconstructing Foucault:Essays In the Wake Of the 80S**, Ricardo Miguel Alfonso ve Silvia Caporale Bizini (Der.), Amsterdam:Rodopi.
- BOURDIEU, Pierre (1997) **Toplumbilim Sorunları**, Çev.İşık Ergüden, İstanbul:Kesit Yayıncılık.
- BUTLER, Judith (1996) “Sexual Inversions”, **Feminist Interpretations Of M. Foucault**, Susan J. Hekman (Der.), Pennsylvania:University Park.
- BUTLER, Judith (2005) **İktidarın Psikişik Yaşamı**, Çev.Fatma Tütüncü, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- CENGİZ K. , Ö. UĞRAŞ (2004) “Hegemonik Erkekliğin Peşinden”, **Toplum Ve Bilim**, Sayı:101.
- ÇEVİK, Neslihan, Kevser (2003) **A Foucaultian Reading Of Genetic Science: Archaeologizing The Science**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara:Bilkent Üniversitesi.
- CHODOROW, Nancy (1997) “Gender, Relation And Difference In Psychoanalytic Perspective”, **Key Concepts In Critical Theory:Gender**, Carol C. Gould (Der.), New Jersey:Humanities Press.
- CİNDÖĞLU, Dilek, Gülnur MURADOĞLU (1996) “Muhasebe Ve Finans Dalındaki Bilim Kadınlarının İş Ve Aile Rollerine İle Başetme Stratejileri”, **Akademik Yaşamda Kadın:Türk Ve Alman Üniversitelerinde Kadın Kariyerlerinin Karşılaştırılması**, Hasan Coşkun (Der.), Ankara:Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yazı Dizisi No:9.
- CLATTERBOUGH, Kenneth (1990), **Contemporary Perspectives On Masculinity**, Boulder:Westview Press.
- COLTRANE, Scott (1994) “Theorizing Masculinities In Contemporary Social Science”, **Theorizing Masculinities**, Harry Brod (Der.), California:Sage Publications.
- CONNELL, R. W. (1987) **Gender And Power:Society, The Person And Sexual Politics**, Stanford:Stanford University Press.
- CONNELL, R.W., J.W. MESSERSCHMIDT (2005) “Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept”, **Gender And Society**, Vol:19, No:6.

- CORNWALL, A. ve N. LINDISFARNE (1994) **Dislocating Masculinity**, New York:Routledge.
- CORRIN, Chris (1999) **Feminist Perspectives On Politics**, London:Longman.
- DAVIES, Bronwyn (2002) “Becoming Male And Female”, **Gender A Sociological Reader**, Stevi Jackson ve Sue Scott (Der.), New York:Routledge.
- DEMETRIOU, Demetrakis (2001) “Connell’s Concept Of Hegemonic Masculinity:A Critique”, **Theory And Society**, Vol:30, No:3.
- DEMEZ, Gönül (2005) **Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi**, İstanbul:Babil Yayınları.
- DEMREN, Çağdaş (2001) “**Ataerkillik Ve Erkeklik Biçimlerinin Karşılıklı İlişkileri Ve Etkileşimleri**” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara:Hacettepe Üniversitesi.
- DONOVAN, Brian (1998) “Political Consequences Of Private Authority:Promise Keepers And The Transformation Of Hegemonic Masculinity”, **Theory And Society**, No:27.
- DOYLE , James (1989) **The Male Experience**, Dubuque:Wm. C. Brown Publishers.
- DWORKIN, Andrea (1997) “Pornography”, **Feminisms**, Sandra Kemp ve Judith Squires (Der.), Oxford:Oxford University Press.
- EDLEY, N., M. WETHERELL (1995) **Men In Perspective Practice, Power And Identity**, London:Prentice Hall.
- EDLEY N., M. WETHERELL (1996) “Masculinity, Power And Identity”, M.M.Ghail (Der.), **Understanding Masculinities-Social Relations And Cultural Arenas**, Buckingham:Open University Press.
- EHRENREICH, Barbara (1995) “The Decline Of Patriarchy”, **Constructing Masculinity**, Maurice Berger, Brian Wallis ve Simon Watson (Der.), New York:Routledge.
- EISENSTEIN, Hester (1983) **Contemporary Feminist Thought**, Boston:G.K. Hall and Co.

- FIRESTONE, Shulamith (1993) **Cinselliğin Diyalektiği**, Çev.Yurdanur Salman, İstanbul:Payel.
- FOUCAULT, Michel (1978) **The History Of Sexuality An Introduction Vol:1**, Penguin:Vitage Books.
- FOUCAULT, M. (1980) **Power/Knowledge Selected Interviews And Other Writings 1972-1977**, Colin Gordon (Der.), Brighton:Harvester Press.
- FOUCAULT, M. (1982) **Michel Foucault:Beyond Structuralism And Hermeneutics**, H. Dreyfus ve P. Rabinow (Der.), Chicago:The University Of Chicago Press.
- FOUCAULT, M. (1992) **Ders Özetleri 1970-1982**, Çev.Selahattin Hilav, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (1994) **Ethics Subjectivity And Truth, The Essential Works Of M. Foucault 1954-1984 Vol:1**, Paul Robinow (Der.), New York:The New Press.
- FOUCAULT, M. (2000) **Özne Ve İktidar**, Çev.Işık Ergüden–Osman Akınhay, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2000a) **Power**, New York:New Press.
- FOUCAULT, M. (2000b) **Büyük Kapatılma (1954-1988)**, Çev.Işık Ergüden, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2002) **Toplumu Savunmak Gerekir**, Çev.Şehsuvar Aktaş, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2003) **İktidarın Gözü Seçme Yazılar**, Çev.Işık Ergüden, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2005) **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, Çev.Işık Ergüden İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2004) **Cinsiyet Üzerine**, Çev.A.Avni Öneş, İstanbul:Say Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2006) **Cinsellik Üzerine**, Çev.Emre Kapkın, İstanbul:Payel.
- GAME, Ann (1991) **Toplumsalın Sökümü, Yapıbozumcu Bir Sosyolojiye Doğru**, Çev.Mehmet Küçük, Ankara:Dost Kitabevi.

- GIDDENS, Anthony (2000) **Sosyoloji**, Çev.Hüseyin Özel, Ankara:Ayraç.
- GILMORE, David. (1990) **Manhood In the Making:Cultural Concepts Of Masculinity**, New Haven:Yale University Press.
- GRATCH, Alon (2002) **Erkekler Dile Gelse**, Çev.Sibel Sakacı, İstanbul:Doğan Kitap.
- GRYAZNOVA, Lyudmila (1992) “Men And Women In Academic Careers At Belarus State University”, **Higher Education In Europe**, Vol.17, No.2.
- HARRACKS, Roger (1994) **Masculinity In Crisis**, London:ST. Martin’s Press.
- HEARN, Jeff (1992) **Men In The Public Eye**, London:Routledge.
- HOOPER, Charlotte (2001) **Manly States Masculinities, International Relations And Gender Politics**, New York:Columbia University Press.
- JACOBS J., Sarah Winslow (2004) “The Academic Life Course, Time Pressures And Gender Inequality”, **Community, Work And Family**, Vol.7, No.2.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2005) **Cinsellik, Görsellik Ve Pornografi**, İstanbul:Agora.
- KANDİYOTİ, Deniz (1991) “Bargaining With Patriarchy”, **The Social Construction Of Gender**, Judith Lorber (Der.), California:Sage Publications.
- KANDİYOTİ, Deniz (1997) **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**, İstanbul:Metis Yayınları.
- KIMMEL, Michael S. (1987) **Changing Men:New Directions In Research On Men And Masculinity**, Newbury Park:Sage Publications.
- KIMMEL, Michael (1987a) “The Contemporary Crisis In Masculinity In Historical Perspective”, **In The Making Of Masculinities:The New Men’s Studies**, Harry Brod (Der.), Winchester:Allen & Unwin.
- KIMMEL, Michael (1990) “After Fifteen Years:The Impact Of The Sociology Of Masculinity On The Masculinity Of Sociology”, **Men, Masculinities And Social Theory**, Jeff Hearn ve David Morgan (Der.), London:Unwin Hyman.
- KIMMEL, Michael (1993) “Invisible Masculinity”, **Society**, Vol:30, No:6.

- KRONSELL, Annica (2005) "Gendered Practices In Institutions Of Hegemonic Masculinity", **International Feminist Journal of Politics**, Vol:7, No:2.
- LANDES, Joan B. (1998) **Feminism, The Public And The Private**, Oxford:Oxford University Press.
- LECHTE, John (2006) **Yapısalcılıktan Postmoderniteye Elli Çağdaş Düşünür**, Çev.Bariş Yıldırım, İstanbul:Açılım Kitap.
- LEE, R. ve R.DALY (1987) "Man's Domination And Woman Oppression:The Question Of Origins", **Beyond Patriarchy**, Michael Kaufman (Der.), Toronto:Oxford University Press.
- LEIGH, Alison (2000) **On Foucault/A Critical Introduction**, Oxford:Blackwell.
- LERNER, Gerda (1986) **The Creation Of Patriarchy**, Oxford:Oxford University Press.
- LEVI-STRAUSS, Claude (1991) **Conversations With Claude Levi-Strauss**, Chicago:University Of Chicago Press.
- LIPMAN-BLUMEN, Jean (1984) **Gender Roles And Power**, Englewood Cliffs:Prentice-Hall.
- LORBER, Judith (1994) **Paradoxes Of Gender**, London:Yale University Press.
- MACKINNON, Catharine A.(2003) **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, Çev.Türkan Yöney ve Sabir Yücesoy, İstanbul:Metis.
- MACLNNES, John (1998) **The End Of Masculinity The Confusion Of Sexual Genesis And Sexual Difference In Modern Society**, Buckingham:Open University Press.
- MADAN, Sarup (1997) **Post-Yapısalcılık Ve Postmodernizm**, Çev.Baki Güçlü, Ankara:Ark/Bilim ve Sanat Yayınları.
- MARTIN, Biddy (1995) "Feminism, Criticism And Foucault", **Critical Assessments**, Barry Smart (Der.), London:Routledge.
- McCALLUM, E. L.(1996) "Technologies Of Truth And The Function Of Gender In Foucault", **Feminist Interpretations Of M. Foucault**, Susan J. Hekman (Der.), Pennsylvania:University Park.

- McKINNON, Catharine (1992) "Sexuality", **Knowing Women Feminism And Knowledge**, Helen Crowley ve Susan Himmelweit (Der.), Cambridge:Polity Press.
- MILLETT, Kate (1987) **Cinsel Politika**, Çev.Seçkin Selvi, İstanbul:Payel.
- MILLS, Sara (2003) **M. Foucault**, New York:Routledge.
- MOGHADAM, Valentine (1996) **Patriarchy And Economic Development**, New York:Clarendon Press.
- ONARAN, O. , S. BÜKER, A. BİR (1998) **Eskişehir’de Erkek Rol Ve Tutumlarına İlişkin Alan Araştırması**, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ONUR, H. ve B. KOYUNCU (2004) "Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü:Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları Ve Krizleri Üzerine Düşünceler", **Toplum ve Bilim**, Sayı:101.
- PARSONS, Talcott (1998) **Family, Socialization And Interaction Process**, London:Routledge.
- RICCI, N.P. (1995) "The Ends Of Woman", **M. Foucault, Critical Assessments**, Barry Smart (Der.), Newyork:Routledge.
- SAVRAN ACAR, Gülnur (2004) **Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin**, İstanbul:Kanat Yayınları.
- SAWICKI, Jana (1995) "Identity Politics And Sexual Freedom:Foucault And Feminism", **Critical Assessments**, Barry Smart (Der.) Vol:6, Newyork:Routledge.
- SCOTT, Wallach, Joan (1996) "Gender:A Useful Category Of Historical Analysis", **Feminism And History**, New York:Oxford University Press.
- SEGAL, Lynne (1990) **Slow Motion Changing Masculinities, Changing Men**, New Jersey:Rutgers University Press.
- SEIDLER, V. (1989) **Rediscovering Masculinity:Reason, Language And Sexuality**, London:Routledge.

- SEIDLER, V. (1994) **Unreasonable Men, Masculinity And Social Theory**, London:Routledge.
- SLAZMAN M., I. MATATHIA, A. O'REILLY (2005) **Erkeklerin Geleceği**, Çev.Özge Gezerler, İstanbul:Kapital Medya Hizmetleri.
- SMART, Barry (1985) **M. Foucault**, London:Routledge.
- SQUIRES, Judith (2000) **Gender In Political Theory**, Malden:Polity Press.
- STAGGENBORG, Suzanne (1998) **Gender, Family And Social Movements**, Thousand Oaks:Pine Forge Press.
- STEARNS, Peter N. (1990) **Be A Man Males In Modern Society**, New York: Holmes and Meier Publishers.
- TAŞKALE, Ali Rıza (2005) "Erkeklik, Ataerkillik Ve İktidarı", **Düşünen Siyaset**, Sayı:20.
- TEKELİOĞLU, Orhan (1999) "Moderniteye Sıkışan Özgürlük:Foucault'nun Kendilik Teknolojilerine Bir Bakış", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:9.
- TEKELİOĞLU, Orhan (1999a) **Michel Foucault Ve Sosyolojisi**, Çev.İbrahim Sirkeci, İstanbul:Bağlam.
- WALBY, Sylvia (1990) **Theorizing Patriarchy**, Cambridge:Basil Blackwell.
- WHITEHEAD, M. Stephen (2002) **Men And Masculinities**, Oxford:Blackwell Publishers.
- WOLIN, S. Sheldon (1988) "On The Theory And Practice Of Power", **After Foucault Humanistic Knowledge Postmodern Challenges**, Jonathan Arac (Der.), New Brunswick:Rutgers University Press.

EKLER

EK-1: GÖRÜŞMELERDE ORTAYA ÇIKAN ÖNEMLİ SAYISAL VERİLER

Tablo 1: Sorulara Verilen Yanıtların Tasnifinden Elde Edilen Bulgular

Sorulara verilen yanıtlar	Yüzde-sayı
Erkekliği güçlü olmak ile tanımlama	%80-40
Erkekliği sadece biyolojik cinsiyet olarak tanımlama	%32-16
Erkeğin doğası gereği kadına kıyasla çok eşliliğe daha yatkın olduğunu düşünme	%52-26
Erkek olmanın avantajlı olduğunu düşünme	%68-34
Erkek olmanın avantajlarının yanısıra zorlukları olduğunu düşünme	%64-32
Askerliği erkek olmanın bir parçası olarak değerlendirme	%24-12
Kadını erkekte olmaması gereken özellikler ile tanımlama (duygusallık, anaçlık, şefkat, annelik vb.)	%70-35
Kadını sadece biyolojik cinsiyet olarak tanımlama	%30-15
Evlenirken kadının bekaretine önem verme	%46-23
Kadının cinselliğini kullanarak avantaj sağladığını düşünme	%30-15
Kadın olmanın zorlukları olduğunu düşünme	%82-41
Eşcinsellikle ilgili olumsuz düşüncelere sahip olma	%60-30
Çocukların rollerinin ve yetiştirilme tarzlarının cinsiyetlerine göre farklı olması gerektiğini düşünme	%66-33
Evde ev işlerinin kadın tarafından yapılması gerektiğini düşünme	%66-33
Erkeğin kariyerinin eşinden daha ileride olması gerektiğini düşünme	%44-22
Kadının iş yaşamında varlığına olumlu yaklaşılması	%86-42
Eşinin mesleği ile ilgili sınırlamalar getirme (eve geliş saati, yoğunluğu vb.)	%70-35
İş yaşamında öğretmenlik ve benzeri mesleklerin kadın için, mühendislik alanlarındaki mesleklerin erkek için uygun olduğunu düşünme	%70-35
Kadınların akademisyen olmasına olumlu yaklaşılması	%86-43
Akademik personel seçiminde cinsiyetin etkisiz olacağını düşünme	%74-37
Akademik personel seçiminde kadın elemanı tercih etme	%14-7
Akademik personel seçiminde erkek elemanı tercih etme	%12-6
Fakültelerde akademik ve idari görev dağılımlarında cinsiyetin etkisi olduğunu gözlemleme/fark etme	%20-10

EK 2 : OLGUSAL SORULARLA İLGİLİ SAYISAL VERİLER

Tablo 2: Görüşülen Kişilerin Akademik Unvanlarına Göre Dağılımı

PROFESÖR	8
DOÇENT	7
YARDIMCI DOÇENT	10
ÖĞRETİM GÖREVLİSİ	9
ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ	16
TOPLAM	50

Tablo 3: Görüşülen Kişilerin Yaş Bilgileri

YAŞ ORTALAMASI	39
EN KÜÇÜK YAŞ	24
EN BÜYÜK YAŞ	55

Tablo 4: Görüşülen Kişilerin Medeni Durumlarına Göre Sayısal Dağılımı

EVLİ	32
BEKAR	18
TOPLAM	50

Tablo 5: Görüşülen Kişilerin Mezun Oldukları Üniversitelere Göre Sayısal Dağılımı¹

ÜNİVERSİTE	MEZUN OLAN KİŞİ SAYISI
ODTÜ	17
HACETTEPE ÜN.	8
ANKARA ÜN.	6
GAZİ ÜN.	6
ANADOLU ÜN.	2
ÇANKAYA ÜN.	2
ULUDAĞ ÜN.	1
İSTANBUL TEKNİK ÜN.	1
YEDİTEPE ÜN.	1
BİLKENT ÜN.	1
ÇUKUROVA ÜN.	1
İNÖNÜ ÜN.	1
SELÇUK ÜN.	1
DİCLE ÜN.	1
BONN ÜN.	1
TOPLAM	50

¹ Bu tablo içinde “Üniversite” yerine “Ün.” kısaltması kullanılmıştır.

Tablo 6: Görüşülen Kişilerin 0-12 Yaş Arasında Yaşadıkları İllere Göre Sayısal Dağılımı¹

İL	KİŞİ SAYISI
ANKARA	19
İSTANBUL	4
İZMİR	3
ANTALYA	3
KOCAELİ	1
ZONGULDAK	2
GİRESUN	1
SİVAS	1
ANTAKYA	1
MALATYA	1
VAN	2
EDİRNE	3
ÇANKIRI	1
DİYARBAKIR	2
GAZİANTEP	1
BURSA	1
SAKARYA	1
TEKİRDAĞ	2
ERZURUM	2
KONYA	1
ADANA	1
KIRŞEHİR	1
NİĞDE	1
AKSARAY	1
BİLECİK	1
NEVŞEHİR	1
ADAPAZARI	1
KARS	1
ERZİNCAN	1
AFYON	1
YURTDIŞI	2

¹ Tablo incelenirken, örneklem grubu içinde 0-12 yaş arasında birden fazla ilde ikamet etmiş erkeklerin bulunduğu dikkate alınmalıdır.

Tablo 7: Görüşülen Kişilerin 13-18 Yaş Arasında Yaşadıkları İllere Sayısal Dağılımı¹

İL	KİŞİ SAYISI
ANKARA	24
İSTANBUL	3
İZMİR	2
ANTALYA	2
KOCAELİ	1
ZONGULDAK	2
GİRESUN	1
MERSİN	1
ANTAKYA	1
MALATYA	1
VAN	2
EDİRNE	1
TEKİRDAĞ	1
ERZURUM	2
ADANA	1
KIRŞEHİR	1
AKSARAY	1
BİLECİK	1
NEVŞEHİR	1
ADAPAZARI	1
AFYON	1
YURTDIŞI	1

¹ Tablo incelenirken, örneklem grubu içinde 13-18 yaş arasında birden fazla ilde ikamet etmiş erkeklerin bulunduğu dikkate alınmalıdır.

Tablo 8: Görüşülen Kişilerin Annelerin Öğrenim Durumlarına Göre Sayısal Dağılımı

ÖĞRENİM DURUMU	KİŞİ SAYISI
İLKOKUL MEZUNU DEĞİL	2
İLKOKUL MEZUNU	13
ORTAOKUL MEZUNU	4
LİSE MEZUNU	18
YÜKSEKOKUL MEZUNU	2
ÜNİVERSİTE MEZUNU	11
TOPLAM	50

Tablo 9: Görüşülen Kişilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Sayısal Dağılımı

MESLEK	KİŞİ SAYISI
EV KADINI	27
ÖĞRETMEN	7
MEMUR	5
BANKACI	2
MALİ MÜŞAVİR	1
ÖZEL SEKTÖR	1
KUAFÖR	1
OTEL YÖNETİCİSİ	1
ECZACI	1
AVUKAT	1
HEMŞİRE	1
AKADEMİSYEN	1
DİPLOMAT	1
TOPLAM	50

Tablo 10: Görüşülen Kişilerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Sayısal Dağılımı

ÖĞRENİM DURUMU	KİŞİ SAYISI
İLKOKUL MEZUNU	6
ORTAOKUL MEZUNU	3
LİSE MEZUNU	13
YÜKSEKOKUL MEZUNU	2
ÜNİVERSİTE MEZUNU	26
TOPLAM	50

Tablo 11:Görüşülen Kişilerin Babalarının Mesleklerine Göre Sayısal Dağılımı

MESLEK	KİŞİ SAYISI
MEMUR	6
ASKER	5
MALİ MÜŞAVİR	3
ÖĞRETMEN	4
SERBEST MESLEK	6
ÖZEL SEKTÖR	4
MÜHENDİS	4
POLİS	1
ECZACI	2
İŞÇİ	4
AVUKAT	1
AKADEMİSYEN	3
TAKSİCİ	1
ÜST DÜZEY BÜROKRAT	3
DOKTOR	1
BANKACI	2
TOPLAM	50

Tablo 12:Görüşülen Kişilerin Eşlerinin Mesleklerine Göre Sayısal Dağılımı

MESLEK	KİŞİ SAYISI
MEMUR	6
MALİ MÜŞAVİR	1
AKADEMİSYEN	12
BANKACI	2
EKONOMİST	1
ÖĞRETMEN	2
MÜHENDİS	3
ÜST DÜZEY BÜROKRAT	2
DİPLOMAT	1
PİYANİST	1
EV KADINI	1
TOPLAM	32

EK-3: MÜLAKAT SORULARI

- 1- Yaşınız nedir?
- 2- Medeni durumunuz nedir?
- 3- Hangi üniversiteden mezun oldunuz?
- 4- 0-12 yaş arasında nerede büyüdünüz?
- 5- 13-18 yaş arasında nerede büyüdünüz?
- 6- Annenizin eğitim durumu nedir?
- 7- Anneniz çalıştı mı/çalışıyor mu? Çalışıyorsa mesleği nedir?
- 8- Babanızın eğitim durumu nedir?
- 9- Babanız çalıştı mı/ çalışıyor mu? Çalışıyorsa mesleği nedir?
- 10- Geleneksel değerler açısından içinde yetiştiğiniz aile ortamını nasıl değerlendirirsiniz?
- 11- Kız kardeşiniz var mı?
- 12- (Kız kardeşi varsa) Aile içerisindeki yetiştirilme tarzınızın belirlenmesinde kız kardeşinizle aranızda fark olduğunu gözlemlediniz mi? (Cevabı evet ise) Nasıl farklar gözlemlediniz?
- 13- (Kız kardeşi yoksa) Aile içerisindeki yetiştirilme tarzınızın belirlenmesinde erkek olmanızın önemli bir etken olduğunu düşünüyor musunuz?
- 14- İçinde yetiştiğiniz ailede nasıl bir iş dağılımı vardı?
- 15- Erkek olmak size neyi ifade ediyor?
- 16- Erkeklerin kadınlardan daha fazla çekeşliliğe daha yatkın olduklarını düşünüyor musunuz?
- 17- Sizce erkek olmanın getirdiği birtakım zorluklar ve avantajlar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?
- 18- Örneğin asker olmak erkekliğin zorluklarından mıdır yoksa sizin için bir övünç kaynağı mıdır?
- 19- Kadın olmak size neyi ifade eder?
- 20- Sizce kadın olmanın getirdiği birtakım zorluklar ve avantajlar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?
- 21- Kadın eşcinselliği ve erkek eşcinselliği konusundaki düşünce ve yaklaşımınız nedir?

- 22- Namus başlığı altına hangi unsurları koyarsınız?
- 23- Bekaret kavramına nasıl bakıyorsunuz?
- 24- Kadınların çalışması hakkındaki düşünce ve yaklaşımınız nedir?
- 25- Eşinizin çalışmasını ister misiniz? Evet ise neden? Hayır ise neden?
- 26- (Eşinizin çalışmasını istiyorsa) Eşinizin çalışma koşulları ve ortamı bakımından nasıl bir işte çalışmasını tercih edersiniz? Neden?
- 27- Sizce, bir erkeğin kariyerinin eşinden daha geride kalması, erkek açısından bir rahatsızlık yaratır mı?
- 28- (Bekarsa) Evlendiğinizi varsayarsak aile içinde ne tür bir iş dağılımı yaparsınız?
- 29- (Evliyse) Şu anda evinizde nasıl bir iş dağılımı var?
- 30- Sizce, erkek ve kız çocuklarının yetiştirilme tarzı arasında farklar olmalı mıdır? Yanıtınız evet ise, ne tür farklar olmalıdır?
- 31- Sizce, kadınlara daha uygun ve erkeklere daha uygun diyebileceğimiz meslekler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?
- 32- Türkiye’de kadın akademisyenlerin sayısının, dünya ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Siz, kadınların akademisyen olmasına nasıl yaklaşıyorsunuz?
- 33- Bölümünüze aynı yetkinlikte bir erkek, bir kadın olmak üzere iki akademisyenin başvurduğunu düşünürsek, hangi akademisyeni almayı tercih edersiniz? Neden?
- 34- Fakültelerde idari ve akademik işlerde veya kokteyl hazırlıkları, konferans düzeni hazırlıkları gibi basit işlerin dağılımında cinsiyet faktörü etkili oluyor mu?
- 35- Erkeklerin erkek ve kadın algısı konusunda ayrıca belirtmek istediğiniz bir konu var mıdır?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı Fatma Seda Kundakcı
Doğum Yeri ve Tarihi İstanbul/1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Öğrenimi Hacettepe Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü
Bildiği Yabancı Diller İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri

İş Deneyimi

Stajlar
Projeler
Çalıştığı Kurumlar Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi

İletişim

E-Posta Adresi fsedakundakci@yahoo.com.tr
Tarih 20.07.2007